

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TÜRKİYE’NİN MAKEDONYA VE BOSNA–HERSEK SİYASETİ
(1990 – 2000)

Fezullah SARI

Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

ANKARA 2007

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TÜRKİYE’NİN MAKEDONYA VE BOSNA–HERSEK SİYASETİ
(1990 – 2000)

Fezullah SARI

Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

ANKARA 2007

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye'nin Makedonya ve Bosna – Hersek Siyaseti (1990–2000)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

... / ... /

Feyzullah SARI

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Üye : Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Üye : Doç. Dr. Mehmet Derviş KILINÇKAYA (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Üye : Dr. Sadık ERDAŞ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Enstitü Müdürü

Feyzullah SARI

**TÜRKİYE'NİN MAKEDONYA VE BOSNA-HERSEK SİYASETİ
(1990 - 2000)**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

Ankara 2007

ÖZET

Türkiye'nin 1990 – 2000 yılları arasındaki Makedonya ve Bosna – Hersek Siyasetini irdeleyen bu çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk olarak irdeleyeceğimiz ülkeler olan Makedonya ve Bosna – Hersek'in tarihine göz atılmıştır. İkinci bölümde, 19.yüzyılda Balkanlar'da gelişen hadiseler ve Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik siyaseti incelenmiştir. Üçüncü bölümde İkinci Dünya Savaşı sonuna Balkanlar'da ve Yugoslavya'da gelişen hadiseler ve bölgeye yönelik siyaseti incelenmiştir. Soğuk Savaş dönemi, Türkiye'nin Balkanlar ve Yugoslavya siyaseti dördüncü bölümde ele alınmıştır. Beşinci bölümde, Makedonya ve Bosna – Hersek'i içinden çıkaran Yugoslavya'nın dağılma süreci incelenmiştir. Yugoslavya özelinde Balkan Milliyetçiliğinin aldığı şekil de bu bölümün inceleme konusuna dahil edilmiştir. Altıncı bölüm, Soğuk Savaş sonrası Doğu Bloğunun dağıldığı 1990'lı yıllarda Türkiye'nin genel dış siyaseti ve Balkanlara yönelik siyasetinin incelenmesini içerir. Yedinci ve sekizinci bölümlerde tezin ana inceleme konusunu oluşturan sırasıyla Türkiye'nin Makedonya ve Bosna – Hersek Siyaseti ele alınmıştır. Son bölümde ise varılan sonuç ortaya konmuştur.

ABSTRACT

This thesis, which is about the Turkey's politics towards Macedonia and Bosnia – Herzegovina in years between 1990 and 2000, consists of eight parts. In the first part, the history of Macedonia and Bosnia – Herzegovina are mentioned. In the second part events occurred in 19th century and politics of Ottoman Empire in the area. Third part is about Turkey's politics towards Balkans and Yugoslavia till the end of World War II. Cold War period and Turkey's politics towards Balkans and Yugoslavia are handled in the fourth part. Fifth part deals with the disintegration of Yugoslavia. Nationalism in Balkans is also included in this part. Sixth part is about Turkish Foreign Relations and Balkan Politics in the years of disintegration of Iron Curtain in 1990s. Seventh and eight parts are about Turkey's politics towards Macedonia and Bosnia – Herzegovina in years between 1990 and 2000, which is the main topic. In the last part conclusion is summarized.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM : MAKEDONYA VE BOSNA – HERSEK TARİHİ	6
A. Makedonya Tarihi	6
i. İskender İmparatorluğu	6
ii. Roma İmparatorluğu.....	7
iii. Büyük Sırp İmparatorluğu	8
iv. Osmanlı İmparatorluğu	8
v. Makedonya’da Türkler	9
B. Bosna–Hersek Tarihi	10
İKİNCİ BÖLÜM : 19.YÜZYILDA BALKANLAR VE OSMANLI DEVLETİ	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR BALKANLAR, YUGOSLAVYA VE TÜRKİYE	36
A. Balkanlar ve Yugoslavya	36
B. Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Siyaseti	40
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BALKANLAR, YUGOSLAVYA VE TÜRKİYE	47
A. Balkanlar ve Yugoslavya	47
B. Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Siyaseti	53
BEŞİNCİ BÖLÜM : YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİ	62
A. Yugoslavya’nın Yapısı ve Özelliği	62
B. Siyasî ve Dinî Ayrılıklar	64

C. İktisadî Farklılıklar	65
D. Dağılma Süreci	67
E. Dağılma Sürecinde Sırbistan	71
F. Dağılma Sürecinde Slovenya	76
G. Dağılma Sürecinde Hırvatistan	79
H. Dağılma Sürecinde Makedonya	85
İ. Dağılma Sürecinde Bosna–Hersek	87
i. Bosna–Hersek’te Savaşın Başlaması	92
ii. Bosna Hersek’teki Savaşın İnsani Boyutu	94
iii. Barış Süreci	97
iv. Londra Konferansı	97
v. Cenevre Barış Konferansı, Vance–Owen Barış Planı	98
vi. Güvenli Bölgeler Planı	101
vii. Owen–Stoltenberg Planı	101
viii. Washington Antlaşması	102
ix. Batı Temas Grubu Planı	102
x. Dayton Barış Antlaşması	104
ALTINCI BÖLÜM : SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ SONRASI	
TÜRKİYE’NİN DIŞ SİYASETİ	109
A. Türkiye’nin Balkanlara Yönelik Dış Siyaseti	112
B. Türkiye’nin Bölgeye Yaptığı Yardımlar	119
C. İstikrar Paktı	120
D. BM ve NATO Barış Gücüne İştirak	121
E. Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü	122
F. Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci	122
G. Askerî Eğitim ve Savunma İşbirliği Antlaşmaları	123
YEDİNCİ BÖLÜM : TÜRKİYE’NİN MAKEDONYA SİYASETİ	124
A. Askerî Faaliyetler	138

B. İktisadî Faaliyetler	139
C. Kültürel Faaliyetler	140
D. Makedonya'da Türkler	141
SEKİZİNCİ BÖLÜM : TÜRKİYE'NİN BOSNA–HERSEK SİYASETİ	143
SONUÇ	168
KAYNAKÇA	173

ÖNSÖZ

Balkan milliyetçiliği veya milliyetçiliğin Balkanlarda aldığı şekil, Balkanların kendine özgü atmosferinde, kan davası gibi bitmeyen tarihsel sorunlar ve kimlik tartışmalarıyla ayrı bir sorun oluşturmuştur. Balkan Milliyetçiliği henüz yerine oturmamış, topraklarını tam olarak belirleyememiş, karşılıklı emelleri ortadan kaldıramamış bir milliyetçilik olduğundan; Balkan ülkelerinin birbirleriyle sürekli çatışma içinde olmasına neden olan bu düşünce yapısında karşındakine hak vermeye, dinlemeye, anlayışa ve toleransa yer verilmemiştir. Bu durum da belirli aralıklarla etnik temizlemeye yol açmaktadır. Avrupa'nın ortasında 21.yüzyılın arifesinde meydana gelen ve soykırımı da içine alan bir dönemde Türkiye'nin, Türk dış siyasetinin en önemli sorun ve aynı zamanda fırsat kaynağı olan bu bölgede yer alan Makedonya ve Bosna – Hersek'e yönelik siyasetini görmek, Balkanların geleceğine dönük atacağımız adımlarda bize rehber olacaktır. Avrupa ile Türkiye arasında geçiş yolu olan, Osmanlı mirası diyebileceğimiz müşterek kültür değerlerini paylaştığımız ve hala yüzleri Türkiye'ye dönük Türk ve Müslüman unsurları barındıran, geniş ekonomik potansiyele ve stratejik değere sahip bu bölgenin, bilim insanları tarafından daha fazla irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

Çalışmaktan büyük zevk aldığım değerli hocam Doç.Dr.M.Derviş Kılınçkaya'ya, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü öğretim elemanlarına, bu sevgi ve bilim ortamının yaratılmasında emeği geçenlere ve bana her türlü desteği veren eşime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Saygılarımla.

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AFOR : İnsani Yardım Kuvveti

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AMG : Yardım Seferberlik Grubu

ASAM : Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi

AT : Avrupa Topluluğu

BAB : Batı Avrupa Birliği

BİO : Barış İçin Ortaklık

BM : Birleşmiş Milletler

C.Ü. : Cumhuriyet Üniversitesi

COMECON : Council for Mutual Economic Assistance (Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)

EUFOR : European Union Force (AB Çok Uluslu Barış Kuvveti)

FYROM : Former Yugoslavia Republic Of Macedonia (Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya)

GDAÜ : Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci

H.Ü. : Hacettepe Üniversitesi

H.Ü.A.İ.İ.T.E. : Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

HDZ : Hrvatska Demokratska Lajednica Bosne i Hercegovine (Bosna – Hersek Hırvat Demokrat Birliği)

IFOR : Implementation Force (NATO Barışı Uygulama Gücü)

İKÖ : İslam Konferansı Örgütü

İP : İstikrar Paktı

JNA : Jugoslavi Narodnia Armia (Yugoslav Halk Ordusu)

KFOR : Kosovo Force (Kosova Uygulama Kuvveti)

NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı)

OBİV : Ortadoğu ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı

OEEC : Organization for Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)

SDA : Stranka Demokratske Akcije (Demokratik Eylem Partisi)

SDS : Srpska Demokratska Stranka (Bosna–Hersek Sırp Demokrat Partisi)

SFOR : Stabilization Force (NATO Yatıştırma Kuvveti)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK : Türk Tarih Kurumu

UNMIK : United Nations Mission In Kosovo (BM Kosova Geçici İdaresi Görevi)

UNPREDEP : United Nations Preventive Deployment Force (BM Önleyici Konuşlandırma Gücü)

UNPROFOR : United Nations Protection Force (BM Yugoslavya Koruma Gücü)

GİRİŞ

Balkan Yarımadası, Avrupa kıtasının güneyindeki üç yarımadadan en doğudaki, Akdeniz, Ege, İyon, Adriyatik, Marmara ve Karadeniz tarafından kuşatılan yarımadaya denilmektedir. Yarımada'nın Avrupa kıtası ile doğal bir sınırı bulunmayıp, Trieste Körfezi'nden başlayıp Lulbiyana'dan geçen, Sava ve Tuna nehirleri boyunca uzanıp Karadeniz'de sona eren hayali çizgi, kıta gövdesi ile yarımada arasında sınır olarak kabul edilir.¹ Balkanların sınırları, kuzeyde Tuna Nehrinin aşağı kesimleri ve Sava ırmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, güneybatıda İyon Deniziyle çizilir. Bu sınırlar içindeki yüzölçümü yaklaşık 505.000 km²'dir. Siyasî coğrafya açısından değerlendirildiğinde ise Balkanlar; Arnavutluk, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan'ın tümü ile Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını içine alır. Bu durumda yarımada'nın yüzölçümü 788.672 km²'dir.²

Avrupa medeniyetinde önemli bir yer işgal eden Balkanlar, üç semavi dine sahip 19 farklı ırkın bulunduğu, 16 dil ve lehçenin konuşulduğu, 11 bağımsız ülkenin bulunduğu ve yaklaşık 75 milyon insanın yaşadığı coğrafi bölgedir.

“Balkan” sözcüğü, “Üzeri sık ağaçlarla kaplı dağ” anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür.³ Türkler, Meriç ile Tuna arasında paralel uzanan dağlara bu adı vermişlerdir. Osmanlı'ya göre bu bölgenin umumi ismi “Rumeli”dir.⁴ İkinci bir görüş olarak, bölgeye Osmanlılardan önce gelmiş olan diğer Türk boylarının, Hazar Denizinin doğusundaki “Balkhan Dağları”na benzeterek anılan dağlara aynı adı verdikleri ifade edilmektedir.⁵

Balkanların coğrafi açıdan önemli kılan yönü Balkanların en büyük, Avrupa'nın ise ikinci büyük nehri olan Tuna nehridir. Karadeniz'le Kuzey Denizini

¹ **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: 7, s. 360–362

² Abdülkadir Kaya, **Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993, s.1–2

³ Gazi Özkürkçü, **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu, 15–16 Aralık 1998**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s.8

⁴ **Balkan Harbinden Günümüze Bakış**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 1

⁵ Özkürkçü, **a.g.e.**, s.8–9

birbirine bağlayan Tuna nehri içerdiği limanlarla, barajlarla ve hidro–elektrik santralleriyle birçok ülkeye iktisadî fayda sağlamaktadır. Ayrıca bir zamanlar Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık dünyasını da birbirinden ayıran fiziksel bir sınır olarak kabul edilmiştir. Tuna'nın en önemli fonksiyonları ise önemli bir enerji kaynağı olması ve yarımada'nın kuzeyindeki başlıca ulaşım yolu olmasıdır.

Sadece iki büyük bölgeyi ve yarımada'yı değil, iki kıtayı ayırmak için çalışan fizikî coğrafyanın aksine, siyasî coğrafya Anadolu ve Balkanları daima birleştirmiştir. Anadolu ve Balkanlar siyasî bir bütünlük arz eder ve daima etkileşim içinde bulunur.⁶

Coğrafi sınırdan ziyade Roma, Doğu Roma ve Türk yönetiminin tesisinden kaynaklanan ortak geçmişin bir sınırlama getirdiği yarımada'nın siyasî sınırlarının neler olduğu konusunda çeşitli tartışmalar mevcut olsa da Balkan ülkelerinin Arnavutluk, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'dan oluştuğu genel kabul görmüştür.

Jeostratejik açıdan Balkanlar, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan ve Anadolu yarımadası ile birlikte değişik kültürleri kendi içinde kaynaştıran bir köprü durumundadır. Bu konum itibariyle geçiş yolu üzerinde olması, birçok kavimlerin göç ve akınlarını kolaylaştırmış, bölgeye gelen farklı din ve kültürlere mensup milletlere geçici veya devamlı barınma imkânı sağlamıştır. Böylece yarımada'da çok çeşitli ırk, dil ve dinlere sahip topluluklar oluşmuştur.⁷ Balkan yarımadasının yüzölçümüne ve kara sınırlarına oranla çok uzun ve girintili çıkıntılı olan kıyıları, Akdeniz sistemine dâhil olan altı denize açılmaktadır. Bu durum, Balkanların Akdeniz stratejisindeki çok önemli yerini göstermektedir.

Balkanlar'ın Avrupa'ya bitişik olması, Avrupa'nın batı ve kuzeyine geçit veren aynı zamanda Asya ve Afrika'ya yakınlığı nedeniyle tarihin çeşitli dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Rusya, Avusturya–Macaristan

⁶ Osman Karatay, “Orta Çağ'da Makedonya: Bir Siyasî Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü”, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.1

⁷ Zeki Özşafak, **Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Politikasına İlişkin Esaslar**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s.5

İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Almanya'nın çıkarlarının çakıştığı bir bölge durumuna gelmiş ve çeşitli muharebelere sahne olmuştur. Bölgedeki dağlar ve nehirler, bir yandan hareketleri sınırlarken bir yandan da kuzeyden ve doğudan gelen akın ve göçlere açık bir coğrafi alan oluşturmaktadır. Tarih boyunca etnik ve dinî çatışmaların, sosyal karışıklıkların ve siyasî kararsızlıkların yaşandığı bu bölge aynı zamanda, büyük devletlerin üstünlük mücadelesinde bir rekabet alanı olma özelliğini de sürdürmüştür.⁸

Balkanların siyasî ve kültürel bir birlik halinde ortaya çıkması ilk defa Roma devrinde olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Balkanların bir bakıma Slavlaşması süreci yaşanmıştır. Bu Slavlaşma kısmen Doğu Roma İmparatorluğu tarafından kontrol edilmiştir.

Türkler, Balkanlar'a ilk defa 5. asrın başlarında Batı Hunları ile girmişlerdir.⁹ Batı Hun Hakanı Atilla, Balkanların büyük kısmını ele geçirmiş ve İstanbul yakınlarına kadar gelerek, Batı Roma gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nu da yıllık vergiye bağlamıştır. Balkan Yarımadası 6. yüzyıldan başlayarak Kuzeyden Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur.¹⁰

Osmanlıların 1354'te Rumeli'ye çıkması ile başlayan ve müteakiben yapılan fetihler ile elde edilen topraklara yerleşen Türkler, Balkanlar'a beş asır egemen olmuşlardır. Birinci Murat 1389'da öldüğünde Osmanlı yönetimi Tuna Nehri'ne, Tuna Deltasına ve Adriyatik Denizine uzanmış bulunuyordu. Yıldırım Bayezid, Balkanlardaki Türk hâkimiyetini kesinleştirmiştir. Birinci Murat, Yıldırım Bayezid ve İkinci Murat, Sırpların komutasındaki birleşik haçlı ordularını Sırp Sındığı (1364), Çimen (1371), Birinci Kosova (1389), Niğbolu (1396), Varna (1444) ve İkinci Kosova (1448) savaşlarında mağlup etmişlerdir. İkinci Kosova Savaşı, Osmanlı'yı Balkanlar'dan sürmek için Avrupa'nın son teşebbüsü olmuştur.¹¹

Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'un fethiyle Balkan yarımadasının

⁸ Özkürkçü, **a.g.e.**, s.1; Collier's Encyclopedia, Cilt:3, s.482-488

⁹ Kaya, **a.g.e.**, s.15

¹⁰ Halil İnalçık, "*Türkiye ve Balkanlar*", **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993, s.10,

¹¹ Özşafak, **a.g.e.**, s.5-6

Osmanlı egemenliğine giriş süreci tamamlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti Balkanların tek hâkimi olmuştur. Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman'la Orta Avrupa'ya yönelmiştir. 1521'te Belgrat Kalesi'ni, 1526'da Macaristan fethedilmiştir. Balkanlarda büyük Türk şehirleri ortaya çıkmış; Türklerin insanî, kültürel değerleri ve adaletli yönetimlerinden etkilenen milyonlarca Slav, Arnavut ve diğer halklardan insanlar Müslüman olarak Osmanlı kimliğini sahiplenmişlerdir.

Avrupa'da 1683'e değin hemen hemen hiç toprak kaybetmeyen Osmanlılar, Balkanların büyük bölümünü de 1878'e kadar ellerinde tutmuşlardır. Avrupa'nın doğusu Osmanlı'nın Avrupa ile bütünleştiği bir yöre olmuş ve uzun yıllar Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlara sosyal açıdan yenilikler getirmiştir. Bunlardan birisi, toprak sahibi soylu sınıfın yok edilmesi, özgür bir köylü sınıfının yaratılması ve özgür köylü sınıfının tarımsal üretimde mülkiyetinin oluşturulmasıdır. Bu da devletin hammadde, kaynaklar ve egemenliği altındaki halk üzerindeki mutlak kontrolünün bir sonucu olmuştur.¹² Osmanlı'nın diğer bir yeniliği, Balkanlara şehirleşmeyi getirmiş olmasıdır. Balkan şehirleri yapısal olarak Osmanlı sistemi içine dâhil edilmiştir. Türkler, siyaset, askerlik, iktisat, bilim, kültür, sanayi, eğitim ve yönetim alanlarındaki üstünlükleri sayesinde Balkanlara yerleşmişlerdir. Balkanlarda kurulan bu barış ve refah düzeyi Rusya'nın ve öteki Avrupalı devletlerin müdahalesine kadar sürmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu; Balkan topraklarında din, eğitim, sosyal ve iktisadî alanlarda olduğu gibi kültür alanında da yoğun bir faaliyet göstermiştir. Her biri birer sanat değeri taşıyan ve zengin vakıflarla donatılan birçok cami, medrese, okul, han, kervansaray, köprü, bedesten, hamam gibi eserler inşa ederek yeni şehirler kurmuş, eski eserleri de imar etmiştir. Böylece bugün dahi bu şehir ve kasabaların, son asırlardaki büyük tahribatına rağmen, bu yerlerdeki şehir ve kasabaların yapısını

¹² Şükrü Karatepe, "*Balkanlar ve Türkiye*", **Yeni Türkiye**, Y. 1, S. 3, Mart–Nisan, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını, 1995, s. 269

şekillendiren Türk–İslâm üslubu hâkim olmuştur.¹³

¹³ Feridun M. Emecen, “*Birinci Kosova Savaşı’nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi*” **Birinci Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara, 1992, s. 43–44

BİRİNCİ BÖLÜM : MAKEDONYA VE BOSNA–HERSEK TARİHİ

A. Makedonya Tarihi

Makedonya olarak bilinen coğrafi bölge, Balkan Yarımadası'nın güney ve orta kesimlerinde yer almaktadır. 67.741 km² yüzölçümüne sahip olan bu bölgenin coğrafi sınırları doğuda Karasu (Mesta) Nehri ve Rodop Dağları'na, güneyde Ege Denizi'ne, batıda İncekarasu (Bistica) Nehri, Ohri Gölü, Prespa Gölü, Drim Nehri ve Korab Dağları'na, kuzeyde Şar, Kozyak, Osogovo ve Rila dağlarına kadar uzanmaktadır.¹⁴ Makedonya olarak adlandırılan tarihsel coğrafya Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde Vardar Makedonya'sı olarak adlandırılan topraklar ile Yunanistan sınırları içinde kalan Ege Makedonya'sı ve Bulgaristan sınırları içerisindeki Pirin Makedonya'sından oluşur. Bölge Orta Avrupa'yı Ege Denizi, Morova ve Vardar vadilerini birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında olması ile stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahiptir.

i. İskender İmparatorluğu

Yunanistan'ın kuzeyinde kurularak gelişen Makedonya, kuruluşundan M.Ö. 399'dan 359'a kadar süren kargaşalık döneminden sonra Kral II.Filip zamanında (M.Ö. 359–336) büyük bir devlet haline gelmiştir. Kral Filip'in amacı birleşik bir Balkan Devleti kurmak ve bu devlete ne şekilde olursa olsun Yunanistan'ı da katmaktır. Bu suretle meydana getireceği büyük Makedonya Krallığı ile Perslere karşı bir çeşit öç seferine çıkılabilecekti. Nitekim Makedonya Kralı Filip önce Yunan Devletler Ailesi'ne girmiş, M.Ö. 344 yılında Tesalya Birliğini kurmuş, Epeiros'u ve Trakya'nın büyük bölümünü alarak egemenliğini Karadeniz'e kadar uzatmıştır. Fakat Makedonya İmparatorluğu en geniş dönemini Filip'in oğlu Büyük İskender zamanında yaşamıştır.

Büyük İskender döneminde, Yunanistan'da için için bir kaynama yaşanmıştır. Bunun için İskender hiç vakit kaybetmeksizin ordusuyla Yunanistan'a girmiş,

¹⁴ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdinç; **Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.1–2, 153–155

Tesalya Birliği'nin başkanı seşildikten sonra Korint'te toplamış olduğu Helen Birliği'nin hegemonu ve Perslere karşı yapılacak seferin başkomutanı seşilmiştir. İşte bu suretle İskender, Yunanistan'ı Makedonya hegemonyası altına almış ve Asya seferini yeniden canlandırmıştır. (M.Ö. 336) İskender, öncelikle Yunanistan'ın tekrar sükûn bulması için harekete geçmiş ve M.Ö. 334 yılında da doğu seferi için hazırlıklara başlamıştır. Önce batı Anadolu kıyılarını ve Perslerin deniz üslerini ele geçirmiştir. Makedonyalılar için asıl büyük tehlike ordu Anadolu'ya geçtikten sonra denizlere egemen olan Perslerin Yunanlarla birleşmesi idi. Bu yüzden ihtiyatlı bir harp planı uygulamak zorunda olan İskender' in ilk içi Perslerin deniz egemenliğini önce zayıflatmak sonra da tamamen ortadan kaldırmak olmalıydı. Bunun için Pers donanma üslerini birer birer karadan zapt etmek yani ilk önce Anadolu sonra da Fenike, Suriye ve Mısır kıyılarını ele geçirmek gerekiyordu. Ancak ondan sonra donanmasız kalan Pers ülkesinin iç bölgeleri istila edilebilirdi. Batı Anadolu kıyılarını ve adalardaki Pers deniz üslerini ele geçirdikten sonra doğuya ilerlemesine devam eden İskender, M.Ö. 333 yılının baharında Gordiyon'dan hareketle Perslerin üzerine yürümüş ve İskenderun kuzeyinde İssos muharebelerinde Persleri yenmiştir. Daha sonra Mısır'ın zaptı ve İskender'in ordularının Hindistan içlerine kadar ilerledikleri görülmüştür.¹⁵ Bu arada, Makedonya'daki kuvvetler Atina'nın ve diğer Şehir Devletleri'nin siyasal bağımsızlıklarını tamamen ortadan kaldırmışlardır.

ii. Roma İmparatorluğu

M.Ö. 3. yüzyıl ortalarında, tarih sahnesinde Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti görülmeye başlar. İkinci ve Üçüncü Makedonya Harpleri'ni (M.Ö. 197 ve 179) müteakip Makedonya ve Yunanistan Roma nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Bu arada imparatorluk; batıda Atlas Okyanusu'na, doğuda Armania ve Mezopotamya'ya kadar genişlemiş ve Ege Bölgesi'ne hâkim olmuştur. Eski Grek Medeniyeti'ni oluşturan Yunanlar, M.S. 146'da, Romalıların Korent'i işgal ve tahrip etmeleriyle Roma nüfuzu altına girerek asıl kimliklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir.

¹⁵ Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Yayını, Ankara, 1984, s.59–60

iii. Büyük Sırp İmparatorluğu

1224 yılından itibaren Epir Despotu Theodore Doukas'ın egemenliği altına giren bölge, 1230'dan itibaren Bulgarların hegemonyası altına girmiştir. Makedonya daha sonraki yıllarda Doğu Roma'nın yeniden kontrolü altına girmişse de Büyük Sırp Çarı Duşan zamanında, Büyük Sırbistan imparatorluğunun bir parçası olmuştur.¹⁶

Sırp Çarı Stephan Duşan zamanında Büyük Sırp İmparatorluğu Tuna'dan Korint Körfezine, Morava–Vardar yolu ana merkez olmak üzere İşkodra Gölü'ne kadar bütün Arnavutluğu, Makedonya'yı, Epir'i ve Teselya'yı içine alıyordu ve Yunan kabile devletleri ile komşu olmuştu. 1346 yılında ise Duşan Makedonyalıların, Sırp'ların, Yunanların, Bulgarların ve Batı sahilleri halkının çarı unvanını aldı. Saltanat merkezi Üsküp'tü. Günümüzdeki Büyük Sırbistan ideali ve Sırp'ların Makedonya üzerinde hak iddiaları Duşan'ın kurduğu bu imparatorluktan kaynaklanmaktadır.¹⁷

iv. Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı Sultanı Birinci Murat, Rumeli Beylerbeyi Hayrettin Paşa'yı batı Makedonya'ya sefer yapmak üzere görevlendirdi. Hayrettin Paşa'nın seferlerini Gazi Evernos Beyin seferleri takip etti. Kavala, Stanros, Kilkis, Yanya gibi Batı ve Güneybatı Makedonya'da yer alan birçok Sırp kalesine Osmanlılar tarafından akınlar yapıldı. 1372 yılında bölgedeki en büyük ve önemli şehirlerden birisi olan Serez, Osmanlıların eline geçti. Serez'le beraber aynı yıl içerisinde Sırp krallığına ait diğer şehirlerden Kavala, Drama ve Karaferya gibi şehirler de Osmanlı hâkimiyeti altına girdi. 1382 yılında Manastır, 1385 yılında Pirlepe ve Ohri ve 1386'da Niş alındı. Kosova zaferinden sonra tahta geçen Yıldırım Beyazıt zamanında, öncelikle Güney Makedonya'da direnmeye devam eden son şehirler olan Selanik ve Yanya da ele geçirildi ve böylece bütün Makedonya Türk hâkimiyetine girdi.¹⁸

¹⁶ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, **Makedonya**, s.28

¹⁷ Süleyman Kocabaş, **Balkanlarda Panislawizm**, Vatan Yayınları, İstanbul,1986, s.57

¹⁸ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, **Makedonya**, s.32

Fetret Devri'nde Güney Makedonya'daki bazı yerler ve şehirler (Selanik) tekrar Doğu Roma'nın hâkimiyeti altına girdi.¹⁹ İkinci Murat 26 Mart 1430 tarihinde Selanik şehrini kuşattı. Birkaç gün devam eden muharebelerden sonra şehir Osmanlı ordusu tarafından alındı.²⁰ İkinci Kosova Zaferi ile Makedonya kesin olarak Osmanlı Devletinin sınırlarına dâhil oldu ve Makedonya'da Osmanlı hâkimiyeti altında beş yüz yıl sürecek olan yeni bir dönem başladı.²¹

v. Makedonya'da Türkler

Yüzyıllar boyunca dillerin, dinlerin, ırkların ve kültürlerin içice olduğu Makedonya, bugün her biri ayrı bir Ortodoks kilisesine bağlı olan Makedonlar, Bulgarlar, Yunanlar, Sırlar ve Ulahlar; Müslüman Türkler, Arnavutlar, Torbeşler, Boşnaklar ve Çingeneleleri barındıran topraklardır. Makedonya topraklarında Türk varlığının başlangıcı M.S. 378'de Hun Türklerinin buralardan geçerek Edirne civarında Doğu Roma İmparatorluğu ile savaşmalarına kadar dayanır. Bununla beraber bugünkü Makedonya'da Osmanlı öncesi Türklerden Kumanova, Vardar gibi bazı yer adlarından başka bir şey kalmamıştır. Bugünkü Makedonya Türkleri, 1371 Meriç Savaşı'yla bölgenin Türk hâkimiyetine girmeye başlamasından sonra Anadolu'dan getirilerek buralara yerleştirilen insanların torunlarıdır. Makedonya 541 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1912–13 Balkan Savaşları ile Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk arasında paylaşılmıştır.²² Asırlarca Türk ve Müslümanlara da yurtluk eden ve 1904 yılı itibari ile nüfusu 3 milyonu bulan Makedonya halkının yarıdan fazlasını Türkler teşkil etmekteydi.²³ Her üç Makedonya'da bulunan Türk nüfusu, bugün için de önemli ölçüde varlığını sürdürmekte ve adından söz ettirmektedir. Son istatistiklere göre yalnız Makedonya Cumhuriyet'inde yaklaşık 150.000 civarında Türk bulunmakta ve bunlar önemli bir azınlık teşkil etmektedirler.

¹⁹ aynı yer

²⁰ a.g.e., s.33

²¹ Kocabaş, a.g.e., s.18

²² Ömer Turan, "Makedonya'da Türkler", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. M. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.167

²³ **Tercüman Gazetesi**, 30 Kasım 1991

B. Bosna–Hersek Tarihi

Bosna, adını ülkeyi kuzeyden boydan boya sınırını çizen Hırvatistan ile sınırını teşkil eden Sava Nehri'nin önemli bir kolu olan Eski Çağda Bosante olarak adlandırılan Bosna Nehri'nden almıştır. Hersek ise, gerçekte Bosna eyaletinin güneydoğu bölgesini meydana getirmekte olup adını Orta Çağda bu bölgede kurulmuş olan Hersek (Hercegovina) Dukalığından almıştır.²⁴

Bosna–Hersek'in toplam yüzölçümü 51.129 km²'dir. Ülkenin güney kısmını teşkil eden Hersek'in yüzölçümü ise 9.340 km²'dir. Kabaca üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşan Bosna–Hersek'in Adriyatik Denizi kıyısında 22 kilometre uzunluğunda bir kıyı şeridi bulunmakla beraber herhangi bir limanı yoktur.²⁵

Bosna–Hersek'in sahip olduğu coğrafi konum, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte değerlendirilir. Coğrafi özellikleri itibariyle yarımadanın diğer bölgelerine nazaran daha az önem arz eden Bosna–Hersek, genelde tarih boyu çok çeşitli kavimlerin istilasına maruz kalmıştır. Balkan yarımadasının batı ucu niteliğinde olan Bosna–Hersek, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin birbirleriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal yapı sergiler. İşte sahip olduğu bu nitelikler nedeniyle de tarih boyu çok çeşitli ırklara ve kavimlere ev sahipliği yapmıştır.²⁶ Bu da zaman içinde ülkede üç ayrı dinî ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan meydana gelen ve homojen olmayan bir toplumu ortaya çıkarmıştır.

Saraybosna yolundaki Butmir'de yapılan kazılarda bulunan bazı eserlere göre Taş Devrinde meskûn olduğu anlaşılan Bosna–Hersek, çok eskiden beri her türlü kavimlerin geçit yeri olmuştur. Balkan yarımadasının güneybatı köşesinde yer alan Bosna–Hersek özellikle Güneydoğu'dan batıya veya kuzeyden güneye inen birçok değişik özellikteki kavimlerce defalarca istila edilmiştir.

Antik çağlardaki bölgenin bilinen ilk yerleşik sahibi İlyrialılar'dır. Birçok

²⁴ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdinç; **Bosna–Hersek**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.1

²⁵ aynı yer

²⁶ **a.g.e.**, s.2–3

küçük kabilelere ayrılan İlyrialılar'ın en cesur ve savaşçı olanları bugünkü Bosna–Hersek arazisinde oturmakta idiler. Eskiçağ tarihçilerinin büyük bir bölümü sahil kesiminde (Dalmaçya kıyılarında) oturan bu kabileleri korsan, iç kesimlerde oturanları da eşkıya olarak nitelemişlerdir.²⁷

Daha sonraki yıllarda Romalılar, bu kavimlerin mukavemetini ancak uzun ve çetin savaşlardan sonra kırabildiler ve hâkimiyetleri altına alabildiler. Yaklaşık dört yüzyıl Romalılara bağlı kalan Bosna–Hersek önce İlyricum eyaletinin bir bölümü olmuş ve daha sonra da Dalmatia (Dalmaçya) adı ile Adriyatik Denizi'nin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir. Romalılar, İmparator Augustus zamanında Tuna Nehrine kadar bütün Balkan yarımadasını topraklarına katmışlardır. Roma hâkimiyeti altında, öncelikle bölgenin yerleşik kavmi olan İlyrialı kavimlerin asil tabakaları Romalılaştırılmıştır. Daha sonra giderek tamamen Romalıların etkisi altına giren yerli halk, Romalıların kazandırmış oldukları, savaşçı ve disiplinli kişilik ve karakter ile Sarmatların, Dakların ve Cermenlerin bölgeye yönelik göç teşebbüslerini ve baskılarını durdurmaya muvaffak olmuşlardır.²⁸

Roma İmparatorluğu, 3. yüzyıldan itibaren kuzeyden ve doğudan gelen Hunların, Gotların, Cermenlerin, Darların ve Sarmatların istilalarına ve göçlerine dayanamamış ve 395 yılında ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin ardından Bosna–Hersek içerisinde olduğu Dalmaçya ve Pannonia Vilayetleri Batı Roma İmparatorluğu'nda kalırken, diğer Balkan vilayetleri Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmıştır.²⁹

3. yüzyıldan beri Roma imparatorluğunu tehdit eden kavimlerden hiç birisi Balkan yarımadasında, Roma İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde devamlı ve kalıcı bir devlet kuramadılar. Ancak bu kavimler Balkanlarda kendileriyle birlikte veya daha sonra bölgeye gelen çok sayıdaki Slav kavimlerine halkı bölgeyi terk etmiş, göç etmiş veya azalmış yerlerde yerleşmeye imkân sağlamışlardır. Slavlar, 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgarların ve Avar Türklerinin Balkanlara yapmış

²⁷ a.g.e., s.5

²⁸ a.g.e., s.5–6

²⁹ a.g.e., s.6; *Encyclopedia Americana*, Bosna and Hercegovina, s. 289

oldukları hücum ve akınlara iştirak ederek Tuna'nın güneyinde kalan bölge ve ülkeleri kendi tasarruflarına almaya ve buraya devamlı kitleler halinde yerleşmeye muvaffak oldular. Doğu Roma İmparatoru Herakleios (610–641) zamanında Slav kabilelerinin Balkanlar'da etkin hale gelmeleri ve bu bölgeye tamamen yerleşmeleri Bosna ile Hersek'in sahil kesimlerine şimdiki mahiyetini vermiştir.³⁰

Slavların göçleri sonucunda, henüz bölgede yaşayan eski İlyriyalı ve Trakyalı halk ve Romalı sakinler göçmen Slavlar ile kaynaşarak erimeye başladılar ve neticede Balkanlarda Karadeniz ile Sava Nehri arasında tamamen Slavca konuşan kapalı bir bölge meydana geldi. Aralarındaki bağlar pek gevşek olan Slav kabileleri Voyvoda denilen reisler tarafından idare ediliyorlardı. Slavlar 626 yılına kadar Avar Türklerinin hâkimiyeti altında kaldılar. 626 ile 640 yılları arasında Slav kabilelerinin büyük bir bölümü Avar Türklerinin boyunduruğundan kurtularak Balkan yarımadasının güneybatısını istila ettiler ve Dalmaçya, şimdiki Bosna–Hersek, Karadağ, Arnavutluğun kuzeyi ve Novi–Pazar (Yeni Pazar) bölgesini ele geçirdiler. Bu Slav kabilelerinden şimdiki Dalmaçya'yı ve bugünkü Bosna'da Vrbaş Çayı'na kadar uzanan sahayı işgal edenlerine Hırvat ismi verildi. Slavların diğer bir kolu olan Sırlar ise Karadağ havalisi ile Zeta(Karadağ) ve Raska bölgesine yerleştiler. Daha sonraki yıllarda Dalmaçya ve Bosna'nın bazı bölümlerine yerleşen Hırvatlar, Hıristiyanlığı kabul ederek Roma Katolik Kilisesine bağlandılar. Karadağ ve dolaylarına yerleşen Sırlar ise Doğu Romalıların etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişler ve Doğu Roma Kilisesi Roma Kilisesinden ayrıldıktan sonra Ortodoks mezhebinde kalmışlardır.³¹

Böylece aynı dili konuştukları halde, ayrı ayrı mezheplere girmiş olan bu kavimlerin ortasında her iki mezhebi de tam olarak benimseyememiş bir bölge, Bosna–Hersek, meydana gelmiştir. Bosna–Hersek halkı 7. ve 12. yüzyıllar arasında ortak düşmanlara karşı Sırlara ve Hırvatlara bağlı olarak yaşamışlardır. 1018 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ı işgalinden sonra, Bosna–Hersek toprakları Doğu Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altına girmiş ve bu durum 12.

³⁰ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, **Bosna–Hersek**, s.7

³¹ **a.g.e.**, s.7–8

yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.³² Bu dönem içerisinde zaman zaman Sırpların Doğu Roma İmparatorluğu otoritesine karşı ayaklanmaları ve bağımsız devlet kurma teşebbüslerine bağlı olarak Bosna–Hersek Sırpların kontrolü altına geçmiş ise de genelde bölgede Doğu Roma İmparatorluğu hâkimiyeti hüküm sürmüştür.³³ Ancak 12. yüzyılın başlarından itibaren Macarların giderek güçlenmelerine bağlı olarak, Bosna–Hersek halkı bu devletin hâkimiyetine girmiştir.³⁴ Bu çağlarda Bosna–Hersek’te ne Roma Katolikliği ne de Ortodoksluk tam anlamda etkili olabildi ve bölge halkı uzun yıllar putperest kalarak din hususunda tarafsız kaldılar. Ancak Bosna–Hersek halkının bu tutumu ülkeyi Roma Katolikliği ile Doğu Roma Ortodoksluğunun çatışma alanı haline getirmiş ve her iki dinin arasında kalan bu bölgede 12. yüzyılın sonlarından itibaren Bogomillik denilen yeni bir mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁵ Gerek Katolik ve gerekse Ortodoks inançlarını reddeden bu tarikat, daha sade ve esasa dönük, İslâm ile benzerlik gösteren bir tarikat olarak kendini göstermiştir. Boşnaklar, 14. yüzyılda Müslüman Türkler vasıtası ile İslâm ile tanıştıktan sonra kitleler halinde Müslümanlığı seçmişlerdir.³⁶

İlk Osmanlı–Bosna münasebetleri Bosna’nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden takriben bir asır önce başladı. Bu sırada Bosna Kralı olan I. Tvrtko (1352–1391) Türklerin Edirne ve Filibe’yi almaları üzerine (1363) onları buralardan çıkarmak için kurulan ittifaka girmekte tereddüt etmedi.³⁷ Bu şekilde başlayan Osmanlı–Bosna münasebetleri Bosna’nın Osmanlılar tarafından alınmasına kadar çeşitli vesilelerle devam etti. Sırp Sındığı savaşından biraz sonra Kral Tvrtko Sırp despotu, Arnavutluk ve Hırvat Prensleri ile Türklere ve Macarlara karşı ittifak yaptılar ve ayrıca Osmanlıları doğuda meşgul etmek amacıyla Karamanoğulları ile de anlaştilar. Bunun üzerine Osmanlı Hükümdarı I. Murat hem Karamanoğulları üzerine bir ordu sevk etti hem de Bosna topraklarına akınlar düzenledi. Bu amaçla Lala Şahin Paşa komutasındaki 20.000 kişilik bir orduyu Bosna üzerine gönderdi. Fakat bu hareketi önceden haber alan Kral Tvrtko, Sırp despotu ile birlikte 30.000

³² Meydan Larousse Ansiklopedisi, s. 505

³³ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, a.g.e., s.8

³⁴ Moslems in Yugoslavya, **Review of International Affairs**, Belgrad, 1985, s.2

³⁵ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, a.g.e., s.9

³⁶ Ersin Özdi, **Bosna–Hersek Krizinde Uluslar arası Kuruluşlar ve NATO**, İzmir, 1993, s.10

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 1.Cilt, TTK Yayını, Ankara, 1988, s.267

kişilik bir orduyla Osmanlıları Ploşnik mevkiinde bozguna uğrattı.³⁸ Bu olay bütün Balkan milletlerini ümitlendirerek onları Osmanlılara karşı bir ittifaka sevk etti. Nitekim bu ittifak Bosna Kralı Tvrtko ve Sırp despotu Lazar'ın gayretleriyle kuruldu. Ancak müttefik devletlerle Osmanlılar arasında cereyan eden Birinci Kosova Meydan Muharebesinde (1389) müttefiklerin büyük bir bozguna uğramaları, onların Türkleri Balkanlardan atma ümitlerini yok etti.³⁹

1404 yılında Bosna Krallığı'na II. Tvrtko getirildi. Bu Kral zamanı Macarlarla olan mücadeleler ile geçti. Bu arada Çelebi Sultan Mehmet'in Bosna Krallığının yanında yer alarak Macarlara karşı Bosnalıları desteklediğini görüyoruz.⁴⁰

II. Tvrtko zamanında Osmanlılar, Bosnalılara sağladıkları yardımların karşılığı olarak Bosnasaray havalisinde geçici bir süre için yerleşmişlerdir. Ayrıca 1426 ve 1430 yıllarında, Bosna'ya gelen Türkler bazı ufak kaleleri alarak bu kalelere yerleşmişler ve Bosna Kralı II. Tvrtko'yu vergiye bağlamışlardır. Türkler 1434 yılında Bosna'yı boşaltmışlar, fakat 1435'te yerli beylerden Stepan Vukçiç'in daveti üzerine Bosna'ya tekrar gelmişlerdir. 1439–1444 yılları arasında Osmanlıların Bosna'ya yerleşmeleri devam etmiştir. II. Tvrtko'nun ölümünden sonra Stepan Tomas (1444–1461) zamanında Türklerin Bosna'ya akınları ve yerleşmeleri devam etmiştir. 1459'da Sırbistan'ın tamamen fethi ile Bosna'daki Türk yerleşmesi giderek kökleşmeye ve gelişmeye başlamıştır.

Denizcilikte gelişme kaydeden, Ege Adaları'nda ve Mora'da fetihler yapan Türklerin, en büyük deniz düşmanı olan Venediklileri mağlup etmeleri için Bosna topraklarının ele geçirilmesi önemli bir adım olacaktı. Bosna topraklarının, Venediklileri tehdit ve hatta sıkıştırabilmek için stratejik önemi vardı. Bosna'nın fethi ile sadece Venedikliler zor durumda bırakılmayacak, ayrıca onlara yardımcı dokunan ve müttefiki olan önemli bir devlet de ortadan kaldırılmış olacaktı. Bununla beraber, Bosna'nın fethi sadece Venediklilere karşı yürütülen mücadele değil aynı

³⁸ aynı yer

³⁹ Görgülü–Yılmaz–Erdoğan, **Bosna–Hersek**, s.13

⁴⁰ **a.g.e.**, s.14

zamanda Macarlara karşı da Osmanlı Devleti'ne önemli bir üstünlük sağlayacaktı. Zira Bosna taşıdığı bu önemli stratejik konumu itibariyle, Osmanlıların fetih yolu üzerinde bulunan ve mutlaka ele geçirilmesi gereken bir ülke idi.

Bosna'nın ünlü valisi Gazi Hüsrev Bey Knin, Skradin (1522), Ostroviça (1523), Obrovaç (1527), Yayıse ve Banyaluka (1528), Pojega (1536), Kös ve Goryan (1537) gibi şehirleri ele geçirmişlerdir. Krupa (1565), Novi (1579) ve Bihaç (1582) alınarak Bosna'nın fethi tamamlanmış ve böylece Bosna–Hersek'te Osmanlı hâkimiyeti tamamen kurulmuştur. Bu tarihten sonra Bosna 400 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin batı sınırlarındaki en güvenilir eyaleti olarak kalmıştır.⁴¹

⁴¹ Ö. Seyfi Durhan, “*Geleceğini Arayan Ülke: Bosna–Hersek*”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, Nisan 2005, s.97

İKİNCİ BÖLÜM : 19.YÜZYILDA BALKANLAR VE OSMANLI DEVLETİ

19. yüzyılda Balkanlardaki hâkimiyet mücadelesinin üç asıl aktörü vardır. Bunlar, Osmanlı, Avusturya–Macaristan ve Rus İmparatorluklarıdır. Bunların yanında, taraflardan birisinin Balkanlarda üstünlük sağlaması halinde Avrupa’daki çıkarlarının olumsuz yönde etkileneceğinden endişelenen üç tane de dolaylı katılımcı görülmektedir. Bunlardan biri Balkanlardaki Rus nüfuzundan korkan Almanya, diğeri Avusturya–Macaristan’ın gücünden rahatsız Fransa ve üçüncüsü ise boğazlarda, zayıflamış bir Osmanlı’nın kontrolünü, güçlü bir rakibinin kontrolüne tercih eden İngiltere’dir.⁴²

Balkan yarımadasında ulus devlet sürecine geçiş çabalarının etkisi ile meydana gelen ayrışmalar 19. yüzyıldan itibaren daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu 18. ve 19. yüzyılda yaptığı savaşlarda yenilerek toprak kaybetmeye başlamıştır. 19. yüzyıldaki toprak kayıplarının özelliği, bu kayıpların Osmanlı yönetimi altında bulunan diğer ulusların bağımsızlıklarını kazanarak imparatorluktan kopmaları şeklinde olmasıdır. Bu kopuşlar öncelikle Hıristiyan halklar arasında ve Balkan coğrafyasında gerçekleşmiştir. Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ 19. asır içerisinde, Bulgaristan ve Arnavutluk ise 20. asır başlarında bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Balkan coğrafyası neredeyse tüm 19. asır boyunca en hareketli coğrafya olmuştur. Bu durumun sebeplerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Birincisi, Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu topraklarda idari, siyasî, iktisadî ve sosyal gücünü kaybetmeye başlaması; ikincisi, Fransız İhtilalinin sonuçlarından olan milliyetçilik fikrinin çok uluslu Osmanlı Devleti yönetimi altındaki milletler arasında yayılması ile bu milletlerin bağımsızlıklarını isteyerek Osmanlı Devleti’ne karşı mücadeleye girişmeleri ve son olarak büyük güçlerin bu bölgelerdeki yayılmacı çıkarları ve rekabetleridir.⁴³

⁴² Özkürkçü, a.g.e., s.2

⁴³ Leften Stavros Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, New York, 1965, s. 21, Robert Lee Wolff,

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren başlayan güç kaybından faydalanan ülkelerin başında Rusya ve Avusturya gelmiştir. Balkanlar, Rusya'nın yayılma stratejisinde daima en önemli yeri işgal etmiştir. Çünkü Rusya için esas gaye, Akdeniz'e inebilmek olmuştur.⁴⁴ Kara devleti olan ve sıcak denizlere inmek isteyen Rusya için Balkan coğrafyası uygun bir geçiş yolu niteliği taşımıştır. Rusya, Balkanları kontrolü altına almak için Panslavizm'i bir vasıta olarak kullanmış⁴⁵ ve Balkan Slavlarını Panslavizm yoluyla bir araya getirerek, gayesini bu yolla gerçekleştirmek istemiştir.⁴⁶ Balkanlarda bir yandan İngiltere ile Rusya'nın, öte yandan da Pancermenizm ile Panslavizm'in Balkanlardaki mücadelesi, 19. asır Balkan gelişmelerinin karakteristiğini ortaya koymaktadır. Bu karakteristik incelendiğinde şu noktalar dikkat çekmektedir.⁴⁷

Avusturya–Macaristan İmparatorluğu, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Bismark'ın Almanya İmparatorluğu'nu ilan etmesi ile Batı'da yaşam ve genişleme alanını kaybetmiştir. Bunun üzerine 1870'lerden itibaren Balkanlar'da daha etkin bir siyaset izlemeye başlamıştır.⁴⁸ Bu arada Rusya'nın Balkan planlarının farkında olan Avusturya–Macaristan hükümeti Rus nüfuzunun bu bölgede yayılmasını sağlayacak olan Slav halklarının bağımsızlık fikirlerine de karşı çıkmaktadır.⁴⁹ Endüstri devrimini gerçekleştirerek hızla büyüyen İngiltere'nin Hindistan'da bulunan sömürgeleri ve ticari çıkarları için Rusları Boğazlardan uzak tutmasını gerektirmektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır.⁵⁰

Bu konjonktür içerisinde Balkanlar'da meydana gelen ilk milliyetçi ayaklanma 1804 yılında Sırbistan'da görülmüştür. Sırp ayaklanması mahalli yeniciler ve ayanlara karşı yapılan bir direniş olarak başlamış, hatta bu nedenle

The Balkans in Our Time, Harvard University Pres, Cambridge, 1974, s.69–71

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s.125

⁴⁵ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK Yayını, Ankara, 1999, s.411

⁴⁶ Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, s.126

⁴⁷ *a.g.m.*, s.129

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789–1914)**, TTK Yayını, Ankara, 2003, s. 537

⁴⁹ Edward Gordon Craig, **Europe Since 1815**, New York, 1971, s. 248.

⁵⁰ Stavrianos, **a.g.e.**, s. 227–229

başlangıçta Saray'ın desteğini almıştır.⁵¹ Daha sonra önderleri Kara Yorgi Petroviç'in şahsında millî bir isyan halini almıştır. Rusya'nın desteği ile hızla güçlenen Sırlar, Avusturya'nın kendi sınırlarında Rusya'ya yakın yeni bir Slav devletini istememesi nedeniyle ve o sırada çıkan Fransız–Rus savaşının da yardımı ile kontrol altına alınabilmiştir. Bu durum 1815'te Miloş Obronoviç'in “başknez” seçilmesine kadar devam etmiştir. Aynı dönemde Rusların Fransızları yenmiş olmaları ve tekrar Sırbistan meselesi ile ilgilenmelerinin de etkisi ile 1816'da Osmanlı Devleti Miloş Obronoviç'i “başknez” olarak tanıyarak Sırbistan'a imtiyazlı bir prenslik statüsü vermiştir. Özerklik statüsü daha sonra yapılan 1826 Akkirman, 1829 Edirne Antlaşmalarında da onaylanmış ve 1830 yılında verilen bir sened ile Miloş Obronoviç soyuna verasetle intikal eden özerk bir Sırbistan'ın kurulmuş olduğu resmîyet kazanmıştır.⁵²

Osmanlı Devlet düzeninin bozulması ve gücünü kaybetmesinden kaynaklanan sorunlardan ve uluslar arası konjonktürün yarattığı ortamdan faydalanarak bağımsızlığını kazanan ilk Balkan ulusu ise Yunanlar olmuştur. 1821 yılında Rusya'nın desteği ile başlayan Mora isyanı 1830'lu yıllarda siyasal bir organizasyonla sonuçlanmıştır.⁵³ Yunan isyanı önceden planlanan ve başından beri bağımsızlığı hedefleyen bir hareket olması ile Sırp isyanından ayrılmaktadır.⁵⁴ İsyani örgütleyenler 1814'te Odesa'da üç kişilik bir tüccar grubu tarafından kurulan Filiki Eteryaya adındaki derneğin üyeleridir. Derneğin amacı eski Doğu Roma'yı tekrar canlandırabilmek için Rum halkını ayaklandırarak mücadele vermelerini sağlamaktır. Kısa sürede Osmanlı topraklarında hızla yayılan ve adalar da dâhil olmak üzere birçok yerde şubeler açan dernek, Rum patriğini, Eflak Buğdan prensliklerini ve Fenerli Rum ailelerini de üyeleri aralarına katmışlardır.⁵⁵

İlk isyan Çar'ın savaş yaveri Aleksandr İpsilanti tarafından 1821 yılının Mart ayında Eflak–Buğdan'da çıkarılmakla birlikte bu isyan Osmanlı Devleti tarafından

⁵¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.271

⁵² Kemal Beydilli, “*Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt: 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 83–84; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.272–273

⁵³ Yusuf Sarıncay ve Tahir Sünbül, **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Günce Yayınları, Ankara, 1999, s.29; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.169;

⁵⁴ Sina Akşin, “*Siyasal Tarih*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.105–106

⁵⁵ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.169; Beydilli, *a.g.m.*, s.85

kısa sürede bastırılmıştır. Bu ayaklanmanın hemen ardından Mora’da çıkan isyan kısa bir sürede tüm Mora’ya ve adalara yayılmıştır. Bu isyanların başlatılması ve yayılmasında kilise ve din adamları etkin rol oynamışlar.⁵⁶ İsyanın bölgedeki Türkler için kanlı bir hal alması üzerine, Osmanlı Devleti sert tedbirler almıştır. Olaylardan sorumlu bulunanlar, içlerinde Kayseri, Edremit, Edirne, Tarabya piskoposları gibi din adamları da olmak üzere, idam cezasına çarptırılmış, hem Filiki Eteryaya derneğinin üyesi hem de ayaklanmaları desteklediği gerekçesi ile Fener Patriği Gregoryus, resmî elbisesi ile Patrikhane’nin kapısına asılmıştır. Bu durum başta Rusya olmak üzere Avrupa’yı hareketlendirmiştir.⁵⁷ Osmanlı Devleti ise isyanın bir an önce bastırılması için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’dan yardım istemek zorunda kalmıştır.

Mehmet Ali Paşa’nın müdahalesi ile isyanın bastırılmasında önemli yol kat edilmekle beraber, Avrupa kamuoyunun Yunan davasına karşı duyduğu yakınlık nedeniyle olay çoktan Osmanlı Devleti’nin kontrolünden çıkmış uluslar arası bir sorun halini almıştır. Rusya’nın Yunanlar üzerindeki etkinliği İngiltere, Avusturya ve Fransa’nın işine gelmemiştir. Bu nedenle İngiltere, Rusya ve Fransa durumu bir anlamda kendi aralarında çözerek 6 Temmuz 1827’de Londra’da bir antlaşma imzalayıp Osmanlı Devleti’ne tebliğ etmişlerdir. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu durumu iç işlerine bir müdahale olarak görüp reddettiyse de, Navarin’de Osmanlı donanmasının ani bir baskına uğratılarak yakılması, İngiltere’nin Mora’ya asker göndermek için girişimlerde bulunması, Fransa’nın Mora’ya asker çıkarması ve son olarak Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş açıp Edirne önlerine kadar gelmesi üzerine Osmanlı Devleti 18 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile bağımsız bir Yunanistan’ın kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁵⁸

Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bağımsızlığını kazanan ikinci bölge Eflak ve Buğdan olmuştur. Osmanlı Devleti’nde “Memleketeyn” diye bahsedilen bu bölgeler imtiyazlı birer beylik olarak Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmışlardır. Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile hem Osmanlı Devleti

⁵⁶ Sarıay a.g.e., s.45–46; Akşin, “*Siyasal Tarih*”, s.105

⁵⁷ Akşin, “*Siyasal Tarih*”, s.106. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.171., Beydilli, *a.g.m.*, s.86

⁵⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.184–187, Beydilli, *a.g.m.*, s.85–88

topraklarında yaşayan Ortodoksların hamisi sıfatını almış, hem de Memleketeyn meselelerinde söz sahibi olmuştur. Nitekim bundan sonra Rusya devamlı olarak bu bölgede nüfuzunu artıracak, bölgeyi kendi topraklarına katacak faaliyetlerde bulunacak ve Osmanlı Devleti de bu durumu engellemeye çalışacaktır.

Bu arada Eflak ve Buğdan'da da tüm Balkanlarda olduğu gibi milliyetçilik fikri yayılmaya başlamış, ancak Yunanistan'dan farklı olarak milliyetçi fikirler kültür ve eğitim alanında ortaya çıkmış ve dış devletlerden gelen çeşitli etkilerle gelişmiştir. 1848 milliyet ve hürriyet isyanları tüm Avrupa da olduğu gibi bu bölgede de görülmüşse de Rus ve Osmanlı orduları bu isyanları bastırmıştır.⁵⁹ Rusya ve Osmanlı Devleti'nin bir anlamda beraber olarak, Memleketeyn'i yönetmesi Kırım Harbi'nin çıkmasına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilişkilerinde zaten mevcut olan problemler, 1853 yılında "Kutsal Yerler" meselesi ile yeni bir krize dönüşmüş ve Rusya aynı yılın Temmuz ayında Memleketeyn'i işgal etmiştir. Rusya'nın bu bölgeye yerleşmesini ya da hâkimiyet kurmasını istemeyen İngiltere ve Fransa ise Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak savaşa katılmışlardır. Savaş sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile Baserabya'nın bir kısmı Buğdan'a eklenerek Rusya Tuna ağzından uzaklaştırılmış, Eflak ve Buğdan'a muhtariyet verilmiş, muhtariyetleri Avrupa devletlerinin garantileri altına alınmış ve her iki eyaletin kendilerine ait meclis kurmaları kararlaştırılmıştır.⁶⁰

Bir yıl sonra 8 Ekim 1857'de toplanan Eflak ve Buğdan Meclisleri Beyliklerin Kumanya adı altında birleşmesine karar vermişlerdir. 17 Ocak 1859'da Buğdan Meclisi, 5 Şubat 1859'da da Eflak Meclisi Aleksandr Cuza'yı voyvodalığa seçmiştir. Bu yolla Cuza'nın şahsında Eflak ve Buğdan birleşmiştir.⁶¹ Büyük devletlerin bu birleşmeye karşı tavırları kendi menfaatleri ve hesapları doğrultusunda olmuştur. Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi konusunda en büyük desteği Fransa vermiştir. Fransa Avrupa'da nüfuzunu güçlendirmek amacıyla Katolik mezhebi ve milliyetçilik fikirlerini kullanmıştır. Ulus devlet fikirlerinin savunuculuğunu yapan Fransa, böylelikle hem çokuluslu bir imparatorluk olan Avusturya-Macaristan'ı

⁵⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 6, TTK Yayını, Ankara, 1995, s. 42-46

⁶⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.232-252

⁶¹ Ahmet Eyicil, **Siyasî Tarih**, Gün Yayınları, Ankara, 1991, s.133

zayıflatmaya çalışmış, hem de Balkanlar’da kurulacak küçük millî devletler aracılığı ile Rusya’nın önünü kesebileceğini düşünmüştür. İngiltere, Avrupa’da herhangi bir devletin diğerlerinden daha güçlü hale gelmesini istememiş, bu nedenle gerektiğinde müdahale etmek üzere her türlü gelişmeyi dikkatle takip etmiştir. Avusturya bu durumdan hiç memnun olmamış Rumenlerin kendi bünyesindeki diğer uluslara kötü örnek olacağından çekinmiştir. Son olarak Rusya bu devletleri karşısına almak ve Fransa ile arasının bozulmasını istememiştir.⁶²

Bu çok yönlü çıkarlar çatışması Eflak ve Buğdan’ın birleşmesiyle sonuçlanmıştır. Balkanlarda kendi güçlerine dayanarak bağımsızlıklarını kazanamayan milletler sınırlarına da kendileri karar verememiş, büyük devletlerin çıkarlarının kendi istekleriyle örtüşmesini beklemek zorunda kalmışlardır. Paris Kongresinde yapılan düzenlemeler Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumayacaklarını ortaya çıkarmıştır. Paris Kongresi’nde Romanya’dan başka Sırbistan meselesi de ele alınmış ve Paris Antlaşmasınının 28 ve 29. maddeleri Sırbistan’ın yeni konumunu belirtmiştir. Bu maddelere göre Sırbistan hâlâ Osmanlı Devleti’ne bağlı bulunmakla birlikte, Sırbistan’a şimdiye kadar tanınan yetki ve haklar Avrupa devletlerinin ortak garantileri altına alınmıştır. Daha sonra Sırbistan’da ortaya çıkan Sırp–Osmanlı çatışması uluslar arası bir konu hüviyetine bürünmüş, 8 Eylül 1862’de İstanbul protokolü imzalanmış ve Osmanlı Devleti Sırbistan’ın tüm kalelerinden çekilmiştir. Sonuçta da Osmanlı Devleti’nin Sırbistan ile olan bağı “egemenlik hakkı” gibi hukuki bir bağdan ibaret kalmıştır. Bu gelişmeleri Sırbistan’ın tam bağımsızlığa doğru geçiş aşamaları olarak görmek mümkündür ve bu geçiş aşamalarındaki en büyük yardımcısı da Rusya olmuştur.⁶³

Uluslar arası konjonktürden ve Rusya’nın desteğinden faydalanan Sırbistan, bir taraftan tam bağımsızlığa giden yolda çalışmalarını arttırırken diğer taraftan da bütün Sırpı Osmanlı egemenliğinden kurtararak bir “Balkan Konfederasyonu” oluşturmaktan söz etmeye başlamış ve bunun için de Bosna–Hersek ve Karadağ’da milliyetçi Sırp propagandası yapmaya başlamıştır. Bu bölgelerde küçük çaplı yerel

⁶² Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:6, s.49–55; Eyicil, **a.g.e.**, s.132–133. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.260–265

⁶³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.274–275

ayaklanmalar kısa sürede bastırılmakla beraber, bir yandan Fransız ihtilalinin etkileri, diğer taraftan Rusya ve Sırbistan'ın desteği ile Karadağ'da da bağımsızlık kazanmayı amaçlayan isyanlar görülmeye başlamıştır.⁶⁴

Karadağ'ın bağımsızlık elde etme çabası içinde Piskopos–Prens Daniello, Rusya'nın desteği ile 1853 yılında isyan etmiş ancak başarılı olamamıştır. 1856 Paris Kongresi'nde Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını istemiş burada da aynı hezimete uğramıştır. 1860 yılında Prens Daniello öldürülmüş ve yerine yeğeni Nikola Petroviç gelmiş ve Karadağ'ın bağımsızlık arayışı Hersek'teki Slav milliyetçiliğinin yükselişiyle paralel olarak devam etmiştir. Bu durum 1875 yılı Balkan krizinin çıkmasına kadar inişli çıkışlı şekilde devam ederek, 1878 Berlin Antlaşması ile sonuca bağlanmıştır.⁶⁵

1870'de Bulgar Kilisesinin kurulmasına izin verilmesi ile millî kiliselerine kavuşan Bulgarlar Balkanlardaki olaylardan etkilenmiş ve millî devletlerini kurma yolunda da önemli adımları atmaya başlamışlardır.⁶⁶ Bulgar topraklarının coğrafi konumu bağımsızlık yolundaki adımlarını hızlandıracak özelliklere sahiptir. Bulgaristan gerek İstanbul'a yakınlığı, gerekse Karadeniz'deki güçler dengesi açısından oldukça önemli bir konumdadır. Ayrıca Bulgarlar diğer Avrupa devletleri ile ne coğrafi ne de tarihî bağlarının bulunmamasının da etkisiyle millî ve dinî bağlarının bulunduğu Rusya'ya yakınlık duyarak, Rusya'dan destek aramışlardır. Rusya da kendine bu şekilde yakınlık duyan, hem Balkanlar hem de Boğazlara geçiş için mükemmel bir basamak olacak bağımsız bir Bulgaristan'ın kurulması için oldukça istekli olmuştur.⁶⁷

Balkanlar'daki mevcut gidişatı değiştiren ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini tamamen kaybetmesine neden olan önemli gelişmeler ise 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, 1874 yılında Mısır Hidivi'nin iflas etmesi ve hisselerinin % 44'ünün

⁶⁴ Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:6, s.72–75, Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.275

⁶⁵ Paul Dumont, "*Tanzimat Dönemi(1839–1878)*", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt:2, Adam Yayınları, İstanbul, 1995, s.127–128

⁶⁶ Beydilli, *a.g.m.*, s.101

⁶⁷ Barbara Jelavich, **Russia's Balkan Entanglements 1806–1914**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1991, s.178–181; Kurat, *a.g.e.*, s.356

İngiltere tarafından satın alınması, daha sonra 1878 Berlin Antlaşması ile Kıbrıs Adası'nı işgal etmesi İngiltere'nin Doğu siyasetinde değişikliğe neden olmuştur. İngiltere Süveyş Kanalı ve Kıbrıs Adası'nı ele geçirerek, Akdeniz'de kendisine yeni yollar bulunca Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma siyasetini da değiştirmiş ve bu durum doğrudan Balkan siyasetine yansımıştır.⁶⁸

Slav devletlerinin kurulmasını istemeyen, bu hususta Osmanlı Devleti ile fikir birliği içinde olan Avusturya–Macaristan da aynı dönemde Balkan siyasetini değiştirmeye başlamıştır. Balkanlar'da Rusya'nın güçlenmesinden endişelenen ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki bütünlüğünü destekleyen bir siyaset izleyen Avusturya–Macaristan Rusya ile Balkanlar üzerinde bir anlaşmaya varmıştır. 1877 yılında Rusya'nın Avusturya–Macaristan ile imzaladığı Peşte Antlaşmasına göre Rusya Bosna–Hersek'i Avusturya–Macaristan'a bırakmış, bunun karşılığında Avusturya–Macaristan da Rusya'yı Balkanların diğer bölgelerinde serbest bırakmıştır. Ancak Balkanlarda Avusturya–Macaristan'a rakip olabilecek tek ve büyük bir Slav devletinin kurulmayacağı üzerine mutabakata varılmıştır. Böylelikle Rusya, Avusturya–Macaristan'ın Balkanlarda Rusya'ya karşı tarafsızlığını sağlamıştır. İngiltere ve Avusturya–Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını bırakıp, kendi nüfuz bölgelerini oluşturmaya yönelmeleri sonucu ortaya çıkan boşluğu ise daha sonra Almanya doldurmaya başlayacaktır.⁶⁹

1871 de Bismark'ın önderliğinde birleşen ve hızla büyüyen Almanya, 1890'lara gelindiğinde iktidarı eline geçiren Wilhelm'in yönetimi altında bir “dünya gücü” olmak için yayılmacı bir siyaset izlemeye başlamıştır. 1890'lardan itibaren Almanya'nın Yakın Doğu'daki yayılmacı siyasetinin etkileri açıkça görülmeye başlanmış, hatta Osmanlı Devleti ile antlaşma yaparak yapımını üstlendiği “Bağdat Demiryolu” Almanya'nın yayılmacı siyasetinin sembolü olmuştur.⁷⁰

Uluslar arası konjunktürde meydana gelen bu değişim ve gelişmelerin Balkan coğrafyasına yansımaları ise çok çabuk bir şekilde gerçekleşmiştir. 1875 yılında

⁶⁸ Craig, a.g.e., s.632

⁶⁹ Oral Sander, **Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 313–315

⁷⁰ Craig, a.g.e., s.354–357

Hersek'te isyan çıkmış ve kısa sürede tüm Balkan Yarımadası'na yayılmıştır. Hersek'te yaşayan Hıristiyan halkından bir kısmının ağnam vergisinin fazlalığından ve yeniçerilerin kötü muamelesinden şikâyet ederek Karadağ'a sığınmaları üzerine olaylar başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için girişimlerde bulunmuş, Fransa ve İngiltere'nin aracılığına başvurmuştur. Bu arada Hersek isyanına Karadağ, Sırbistan ve doğal müttefikleri Rusya destek vermişlerdir. Bütün bu gelişmeler eşliğinde Hersek isyanı bastırılmamış ve Bosna'ya da yayılmaya başlamıştır. Bu durum üzerine Avusturya ve Almanya da bu işlere dâhil olmuşlar ve bu bölgede ıslahat yapılmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti istenilen ıslahatları yapmasına rağmen isyanlar durmamıştır.⁷¹

1876 yılında Sırbistan Osmanlı Devleti'ne başvurarak Bosna–Hersek'ten bazı bölgelerin Sırbistan'a ilhak edilmesini istemiştir. Karadağ prensi de Sırbistan ile birlikte hareket edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Sırbistan üzerine ordu yollamış ve savaş başlamıştır. Harp devam ederken Rusya desteğini hiç çekmemiş bu arada sınırlara asker yağmaya başlamıştır. Durumun tamamen Rusya'nın kontrolüne geçeceğini düşünen Avrupa devletleri, İstanbul'da devletler arası bir konferans düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya–Macaristan ve İtalya'dan temsilcilerin katıldığı İstanbul Konferansı'ndan bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra Avrupa Devletleri'nin hazırladıkları Londra protokolü de sonuçsuz kalmıştır. Bu arada Romanya ile ittifak yapan Rusya da sonunda Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiştir.⁷²

Kafkaslar ve Tuna olmak üzere iki cephede süren muharebeler Osmanlı ordularının yenilgisi ile sonuçlanmış ve 19 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke yapılmıştır. Daha sonra da Osmanlı Devleti için çok ağır hükümler taşıyan, ancak uygulanamayacak olan Ayastefanos Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, Osmanlı Devleti'ne bağlı sınırları kuzeyde Tuna nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Arnavutluk'a dayanan bir Bulgaristan kurulmasını kararlaştırıyordu. İkinci olarak Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarını

⁷¹ Stanford J. Shaw,–Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 201–202

⁷² Shaw, **a.g.e.**, s.203–204; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.517–518

kazanıyor, Bosna–Hersek’te ise Avusturya ve Rusya’nın denetiminde reform yapılması hükmü konulmuştu ki bu durum Peşte Antlaşması hükümleri ile çelişiyordu. Bunun yanında Rusya Doğu Anadolu’da Kars, Ardahan, Batum, Eleşkirt ve Beyazıt bölgelerini de topraklarına katıyordu. Bu antlaşma Rusya’nın çıkarlarını koruduğu için İngiltere ve Avusturya–Macaristan bu durumun bir Avrupa meselesi olduğunu ileri sürerek antlaşma metninin incelenmesini istemişlerdir. 13 Haziran 1878’de Almanya başbakanı Bismark’ın başkanlığında Berlin’de bir Kongre toplanmıştır. Bu kongreye Osmanlı Devleti ve Rusya’nın dışında Almanya, Avusturya–Macaristan, İngiltere, Fransa ve İtalya katılmıştır. Bölgedeki güçler dengesinin siyasî olarak sağlanabilmesi için 13 Haziran–13 Temmuz 1878 tarihlerinde toplanan Kongre, Balkan coğrafyasını önemli bir ölçüde şekillendirmiştir.⁷³

Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti siyasî, askerî ve iktisadî olarak iyice zayıflamıştır. Balkanlarda çok büyük toprak kayıplarına uğramış neredeyse tüm Balkanları kaybetmiştir. Yunanistan’dan sonra Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarını elde etmişler, Bulgaristan’ın sınırları daraltılmışsa da özerk bir prenslik olmuş, Bosna–Hersek Avusturya’nın işgali altına girmiştir. Bu küçülme sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, Kıbrıs adası İngiltere’ye, Anadolu’nun doğusunu da Ruslara bırakılmıştır. Bu toprak kaybının yanında İmparatorluğun tüm nüfusunun beşte birine yakın kısmı da elden çıkmıştır. Aynı yıkımı mali açıdan da görebilmek mümkündür.⁷⁴ Bu gelişmelerin paralelinde malî açıdan da oldukça sıkıntılı dönemler görülmeye başlamıştır.

Berlin Antlaşması Balkan yarımadasında yeni bir dönem açmıştır. Bu yeni dönemde bölge üzerinde büyük devletler arasındaki rekabete, yeni kurulan devletler arasındaki rekabet de eklenmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Balkan halklarının her biri, kendilerini mirasçuları saydıkları Ortaçağ krallıklarının sınırlarını doğal ve millî hedefleri olarak kabul etmiş ve bu sınırlara ulaşmaya çalışmışlardır. Yani Bulgarlar Birinci ve İkinci Büyük Bulgar Krallığının, Yunanlar Doğu Roma İmparatorluğunun

⁷³ Sander, **Siyasî Tarih**, s.314–315; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.523–527

⁷⁴ Gregoire François Georgeon, “*Son Canlanış (1878–1908)*” **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt:2, Adam Yayınları, İstanbul, 1995, s.145–146

ve Sırp lar da Stefan Duşan Krallığı nın sınırlarını gerçek sınırları olarak kabul etmişlerdir. Bu durumda da sınır ve toprak kavgası çıkması kaçınılmaz olmuştur.⁷⁵ Nitekim Sırp–Bulgar rekabeti 1885’te bir savaş şeklinde patlak vermiştir. 1885 Eylülünde Doğu Rumeli Bulgarları ayaklanmışlar, bunun üzerine Bulgar Prensi Doğu Rumeli ve Bulgaristan’ın birleştiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Sırbistan 13 Kasım 1885 Bulgaristan’a savaş açmıştır. Savaş Bulgaristan lehine sonuçlandıktan sonra, Avusturya’nın isteği üzerine 3 Mart 1886’da Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu savaştan sonra Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları kaldırmak için bir takım girişimler olduysa da Balkan milletlerinin karşılıklı güvensizliği ve birbirlerinin zıt emelleri nedeniyle başarılı olamamışlardır. Özellikle geniş bir din, mezhep, ırk ve dil yelpazesi teşkil eden, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşan Makedonya başlıca rekabet konularından birisi olmuştur. Bir yandan Bulgarlar diğer yandan Sırp lar ve Yunanlar bu bölgede hak iddia etmiş ve her bir devlet büyük devletlerden birini arkasına alarak hedefine ulaşmaya çalışmıştır.⁷⁶

Osmanlı Devleti’nin Hıristiyan tebaası Rum Patrikliğine bağlı idi ve bu durum Rumların Balkan halkları arasında oldukça etkili bir konuma gelmelerini sağlamış, hatta bu halkların asimilasyonlarına fırsat vermiştir. Makedonya bu durumun en iyi örneklerinden birisi olmuştur. Patrikliğin gücüne dayanarak bu bölgelerde nüfuz oluşturmaya başlayan Yunanların, bu bölgedeki etkinliğini kırmak isteyen Saray, 1870 yılında Bulgarlara kendi kiliselerini kurma hakkı vermiştir. Böylece Makedonya’daki Slav nüfusu Yunanların etki alanından kaçabilecekleri bir çıkış elde etme şansına sahip olmuştur. Bunun üzerine Makedonya üzerindeki Yunan–Bulgar rekabeti de resmen başlamıştır. 1896 yılında Makedonya’da bir Sırp piskopos bulundurma hakkını elde etmesi ile Sırbistan’ın da bu rekabete dâhil olmuştur.⁷⁷

Makedonya üzerindeki bu hesapların yapıldığı bir dönemde 1893 yılında Selanik’te kurulan Makedonya Dâhili İhtilal Örgütü ise “Makedonya

⁷⁵ Richard C. Hall, **The Balkan Wars 1912–1913, Prelude to the First World War**, Taylor and Francis Books, Londra, 2000, s.2–6

⁷⁶ Shaw, **a.g.e.**, s.247–248

⁷⁷ M.S. Anderson, **The Eastern Question**, Londra, 1966, s.268–269.

Makedonyalılarındır” sloganı ile Osmanlı Devleti içerisinde özerk bir Makedonya’nın kurulmasını istemiştir. Bulgarlar tarafından yönlendirilen bu örgüt karşısında Yunanlar 1894 yılında Etniki Eteryay’ı, Sırlar ise 1886 yılında Aziz Sava derneğini kurmuşlar ve bu bölgede çalışmalarına devam etmişlerdir.⁷⁸ Bu örgütlerin çabaları 1902 yılında Makedonya’da bir isyan çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu isyan bastırılmakla birlikte ertesi yıl Bulgarların açık desteği ile ikinci bir isyan daha çıkmıştır. Sonunda Büyük devletlerin işe karışması ile 1903 Eylülünde Avusturya–Macaristan ve Rusya’nın tespit ettikleri Mürzsteg Programı İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından da onaylanarak kabul edilmiş ve Makedonya reforma tabi tutulmuştur.⁷⁹

Balkan halklarının kendi aralarındaki problemler devam ederken, 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada sömürgeleştirecek alanın hemen hemen kalmaması, Avrupa devletleri arasındaki siyasî ve iktisadî çatışmaların Balkanlarda daha da yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Özellikle 1905 yılında Japonya ile yaptığı savaşı kaybeden Ruslar Asya’da tutunamamış, yüzünü tekrar Balkanlara çevirmiştir. Bu ise 1878 Berlin Antlaşması ile Bosna–Hersek’in yönetimini ele geçiren ve bölgede nüfuzunu hızla artıran Avusturya ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu koşullara rağmen bu iki ülke aralarında uzlaşmanın yolunu bulmuştur. 1908 Eylülünde yapılan Buchlau görüşmelerinde Avusturya Rusya’yı Boğazlarda Rusya da Avusturya’yı Bosna–Hersek’te serbest bırakmış, 5 Ekim 1908’de Bosna–Hersek Avusturya tarafından ilhak edilmiştir. Avusturya’nın Bosna–Hersek’i resmen işgal etmesine en sert tepki Sırbistan’dan gelmiştir. Bu bölgeyi bir anlamda doğal yayılma alanı içinde gören Sırbistan, ilhakı Balkan ulusçuluk hareketine karşı indirilmiş ağır bir darbe olarak nitelendirmiş, hareket için Rusya’ya başvurmuş ancak herhangi bir sonuç alamamıştır. Bu olay Rusya’nın kendi menfaatleri için Panslavizm düşüncesini bir kenara bırakabileceğinin açık bir örneğini oluşturmuştur. Bu arada ilhaktan bir gün önce mevcut durumun karışıklığından faydalanan Bulgarlar da tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir.⁸⁰ Yunanistan’ın desteği ile tekrar ayaklanan Girit

⁷⁸ Hall, *a.g.e.*, s.4–5

⁷⁹ Hall, *a.g.e.*, s.6–7; Beydilli, *a.g.m.*, s.114–115

⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:9, TTK Yayını, 1999, Ankara, s.228

halkı da Yunanistan ile birleştğini ilan etmiş⁸¹ bu isteğini o dönemde gerçekleştirememekle beraber Balkan Savaşlarında birçok Ege adası ile birlikte Girit de elden çıkmıştır.⁸²

1878 Berlin Antlaşmasında topraklarının bir kısmının Karadağ bir kısmının da Yunanistan'a paylaştırılan Arnavutlar, o zamana kadar Osmanlı yönetimini desteklemelerine rağmen Arnavutluk millî bilincinin uyanması ve harekete geçmesi ile bağımsızlık arayışlarına girmiştir. Arnavutların Osmanlı yönetimi altında diğer Balkan halklarına bakarak daha farklı bir konumu vardır. Çoğunluğu Müslüman olan, devlet kademesinde de önemli görevlere gelen Arnavutlar, Balkan halkları arasında bağımsızlık arayışlarına en son katılan millet olmuştur.⁸³ 1878 yılında Prizren'de başlangıçta Osmanlı Devleti'nin de desteklediği Arnavut Birliği kurulmuş, toprak bütünlüğüyle Osmanlı Devleti içerisinde özerk bir statüye sahip olmak istemiştir. Arnavutlar bu isteklerini gerçekleştirememiş, Osmanlı Devleti de Berlin Antlaşmasından sonra Arnavutluk'u Yanya, Manastır, Üsküp ve İşkodra olmak üzere dört vilayete bölmüştür. Arnavutlar 1911 yılının Mayıs ayında Valona'da toplanarak Osmanlı Devleti'nden toprak bütünlüğü ve özerklik talep etmişler, Osmanlı Devleti ise isyanın bastırılmasında kesin bir başarı kazanamamıştır.⁸⁴ Arnavut isyancıların Karadağ'a sığınmaları ve Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a asker göndermesi üzerine Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri ortak bir nota vererek Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e özerklik verilmesini istemişlerdir. Bu isteklerin gerçekleşmemesi üzerine de 8 Ekim 1912'de Karadağ harp ilan etmiştir. Bu tür istekleri kendi iç işlerine müdahale olarak kabul eden Osmanlı Devleti de, bu ülkelere savaş ilan etmiş, böylece Birinci Balkan Savaşı başlamıştır.⁸⁵

Birinci Balkan Savaşı'nın Arnavutluk meselesi yüzünden çıkmış gibi görünse de gerçek bundan farklıdır. 1878 Berlin Antlaşması ile hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlarda etkin bir siyaset izlemeye

⁸¹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, s.231

⁸² Sander, **Siyasî Tarih**, s.323–324; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.628–629.

⁸³ Wolff, **a.g.e.**, s.91

⁸⁴ Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, s.242–248

⁸⁵ Shaw, **a.g.e.**, s.249

başlamış ve 1885 yılında Doğu Rumeli ile birleştiğini açıklayarak bir anlamda Berlin Antlaşması yaptırımlarına ilk tepkisini göstermiştir. Daha sonra Yunanlar da Girit ile birleşmeye çalışarak Berlin Antlaşması yaptırımlarından kaçınmaya çalışmışlardır. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu girişimi kolaylıkla bastırmış olsa da Büyük devletlerin müdahalesi, Osmanlı Devleti'nin bu durumdan yeterince faydalanmasına engel olmuştur. Genel bir çerçeveden bakıldığında, Balkan coğrafyasına önemli ölçüde şekil veren Berlin Antlaşması, bağımsızlıklarını yeni kazanan Balkan Devletlerinin toprak isteklerini tatmin etmemiştir. Bulgarlar, Trakya'dan, Yunanlar Ege adaları ve özellikle Girit'ten, Sırlar Bosna–Hersek'ten ve Karadağlılar da kuzey Arnavutluk'tan, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın her üçü birden Makedonya'dan toprak istemektedirler.

Sınırlarını genişletmek isteyen bu ülkelerin ateşlediği Birinci Balkan Savaşı'na giden yol, 1909'dan itibaren Balkan devletleri tarafından yapılmaya başlanmıştır. 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve Rusların da çabaları, bu ülkelerin anlaşmaya varmalarını kolaylaştırmıştır. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın aralarında uzlaşmaya varmaları, bu uzlaşmanın hemen ardından da, 7 Mart 1912 tarihinde Bulgaristan ile Sırbistan arasında Osmanlı Devleti ve Avusturya Macaristan'a karşı bir ittifak antlaşması yapılmış ve Makedonya konusunda anlaşılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Bulgarlar Trakya'yı, Sırlar da Kosova'yı alacak şekilde paylaşmışlardır. Bu antlaşma aynı zamanda Makedonya'nın bağımsızlığı sağlanamazsa, bölgenin Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmasını öngörmüştür. Bu durumda Bulgaristan'ın Ohri, Prilep, Manastır'ı alması; Üsküp de dâhil olmak üzere kuzey Makedonya Rusya'nın gözetiminde tartışmalı bölge olarak kalması kararlaştırılmıştı. Bu ittifakın hemen ardından 29 Mayıs 1912'de de Yunanistan'ın bu antlaşmaya katılması ile 2 Temmuz 1912'de Bulgar ve Sırp, 25 Eylülde de Bulgar ve Yunan askerî ittifakları imzalanmıştır. Aralarındaki bu ittifakı potansiyel düşman olarak Avusturya–Macaristan'ı da gösterse de asıl hedefin Osmanlı Devleti olduğu açıktır.⁸⁶

8 Ekim 1912'de başlayan ve Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'da

⁸⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, s.289–295; Hall, **a.g.e.**, s.9–12

gerçekleşen Birinci Balkan Savaşı Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Bulgarlar Edirne'yi alarak Çatalca'ya kadar ilerlemiş, Sırlar Kosova dâhil olmak üzere Kuzey Makedonya'nın büyük bir bölümünü, Karadağ ile birleşerek Priştine ve Yenipazar'ı ve ardından kuzey Arnavutluk'u işgal edip İşkodra'yı kuşatmışlardır. Yunanlar da Selanik, Epir ve güney Arnavutluk'un önemli bir bölümünü ele geçirmiş, Osmanlılar iki ay içerisinde kuşatılmış dört kent dışında Avrupa'daki bütün topraklarını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti uğradığı yenilgi sonucunda 3 Aralık 1912'de mütareke yapmak zorunda kalmış, mütarekeden sonra Büyük devletlerin de müdahalesi ile 16 Aralık 1912'de Londra'da başlayan barış görüşmeleri sonucu Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit adası Yunanistan'a verilmiş, Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı, Edirne'yi dışarıda bırakacak biçimde, Midye–Enez hattı olmuştur.⁸⁷

Birinci Balkan Savaşı'nın sonucunda, Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nden işgal ettikleri Makedonya'nın taksimatı üzerinde ihtiraslarından dolayı bir türlü anlaşamamışlardır. Bunun neticesinde Bulgaristan, Makedonya'dan daha büyük bir hisse alabilmek için Sırbistan'la Yunanistan'a saldırarak ikinci Balkan Savaşı'nı başlatmıştır. Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra özellikle üç bölge üzerinde anlaşmaya varılamamıştır. Anlaşmazlık konusu olan bölgelerden birincisi Selanik'tir. Bulgar ordusu Yunan ordusundan bir gün sonra geldiği Selanik'i Yunanlara bırakmak istememiştir. Savaş öncesinde iki ülke arasında yapılan antlaşmada bu konu ile ilgili netliğin olmaması sorunun çözümünü zorlaştırmıştır. İkinci sorun ise Bulgarlar ve Sırlar arasındadır. Avusturya'nın da girişimleri ile Adriyatik kıyılarından uzaklaştırılan Sırlar, kendi tarihî mirasları içerisinde gördükleri Makedonya'dan tazminat istemektedirler. Son olarak Romanya da kuzeydoğu Bulgaristan'dan toprak talep etmektedir.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi ile ortaya çıkan boşluğu her devletin kendisi doldurmaya çalışmalarından kaynaklanan bu çelişkiler Osmanlı Devleti'nin işine yararmış ve savaşın yarattığı fırsatı değerlendirerek Edirne'yi geri

⁸⁷ Shaw, **a.g.e.**, s.354–355; Sander, **Siyasî Tarih**, s.324

⁸⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, s.338–339; Hall, **a.g.e.**, s.75–77.

almasını sağlamıştır. İkinci Balkan Savaşı Bulgaristan'ın yenilgisi ve Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile bitmiştir. Bu antlaşma ile Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a vermiş, Makedonya'dan küçük bir toprak parçası almıştır. Bu antlaşmanın ardından Osmanlı Devleti de Bulgaristan ile İstanbul'da antlaşma yaparak Edirne'yi geri almış, Yunanistan ile Atina, Sırbistan ile de İstanbul antlaşmalarını yapmıştır.⁸⁹ Ayrıca bu antlaşma ile Makedonya toprakları, halkının isteği dışında üçe taksim edilmiştir. Öyle ki Yunanistan Ege Makedonyası'nı, Bulgaristan Pirin Makedonyası'nı ve Sırbistan Vardar Makedonyası'nı almıştır.⁹⁰

Balkan Savaşları hemen her safhasında daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkacak olan Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak gruplarını karşı karşıya getirmiş, özellikle Sırbistan ve Avusturya arasında çetin çatışmalar olmuştur. Bu çatışmanın temel sebepleri arasında çok uluslu bir imparatorluk olan Avusturya'nın toprak bütünlüğüne yönelen en büyük tehlikenin Güney Slavlarından ve bunun uzantısı olarak Sırbistan ve Rusya'dan geldiğini düşünmesi olmuştur. Ancak Almanya'nın Avusturya'yı, İngiltere ve Fransa'nın da Rusya'yı frenlemesi ile savaşın sınırları Balkan halkları ve coğrafyası ile sınırlı kalabilmiştir.⁹¹

Avrupa devletlerinin ve bölge ülkelerinin çıkarlarının sadece Balkanlara değil tüm Avrupa'ya şekil veren Birinci Dünya Savaşının başlangıcı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesi ile oldu. Avusturya hükümetinin Habsburg hanedanlığının tek varisinin öldürülmesine tepkisi çok sert oldu. Almanya'yı da arkasına alarak Sırbistan'a önce bir nota verdi ve sonra da 28 Temmuz 1914'te Belgrat'ı bombalamaya başlayarak savaş ilan etti.⁹² Bu arada Rusya 31 Temmuzda genel seferberlik ilan etmiş, bunun üzerine seferberliğin savaş nedeni olacağını açıklamış olan Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya, 3 Ağustosta da Fransa'ya savaş açmıştı. Fransa'ya saldırabilmek için Belçika

⁸⁹ Sander, **Siyasî Tarih**, s.324–325; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.688–690

⁹⁰ Rifat Uçarol, **Siyasî Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.446

⁹¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.694–695

⁹² Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, s.365

topraklarından geçmek zorunda olan Almanya, Belçika'nın buna izin vermemesi üzerine Belçika topraklarına girmiş ve neticede 4 Ağustos 1914'te İngiltere de Almanya'ya harp ilan etmiştir. Bütün bu olayların sonunda Rusya, Fransa ve İngiltere Üçlü İtilaf, Almanya, Avusturya–Macaristan ve İtalya üçlü İttifak devletlerini oluşturmuşlardır.⁹³

Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarının yenilgilerinin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etme girişimlerinde bulunurken, diğer taraftan da ikili blok arasındaki yerini bulmaya çalışmıştır. Başlangıçta geleneksel dostu saydığı İngiltere ile ittifak girişiminde bulunmuş, ancak olumsuz yanıt almıştır. Daha sonra Fransa ile de ittifak girişiminde bulunmuşsa Fransa da Rusya'nın rızası olmadan böyle bir ittifakta bulunamayacağını ifade etmiştir. Bu arada Avusturya–Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ittifak için teklifte bulunması üzerine Osmanlı Devleti 22 Temmuz 1914'te Almanya ile görüşmelere başlamış ve 2 Ağustos 1914'te Türk–Alman ittifakını imzalamıştır.⁹⁴

1914 yılına kadar meydana gelen Osmanlı–Rus savaşları sonucunda, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk olmak üzere altı Balkan ülkesi bağımsızlığını kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı başladığında sadece Sırbistan Rusya'nın tarafında yer almış diğer Balkan ülkeleri hangi grup daha fazla toprak verirse o tarafta yer almayı tercih etmiştir.

Savaşa ilk giren Balkan ülkelerinden biri olan Bulgaristan'a baktığımızda, Bulgaristan'ın dış siyasetinde temel hedefinin Ayastefanos Antlaşmasında belirlenen sınırları tekrar kazanmak olduğu ve bu duruma en uygun teklifin geldiği yer olan İttifak devletlerinin yanında girdiğini görmekteyiz. Önce Osmanlı Devleti ile 3 Eylül 1915'te sınırları kesinleştiren antlaşmayı, ardından 6 Eylül 1915'te de Almanya ve Avusturya ile ittifak antlaşmasını imzalamış ve 12 Ekimde Sırbistan ile savaşmaya başlamıştır. Bu durumda Sırbistan iki cephede birden savaşmaya başlamış, durumdan endişelenen İtilaf devletleri Yunanistan'ın tarafsız olmasına rağmen Selanik'e asker

⁹³ Mete Tunçay, “*Siyasal Tarih 1908–1923*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.41

⁹⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996, s.108

çıkarmış, fakat Sırbistan'ı kurtaramadıkları gibi Avusturya'nın Arnavutluk'u da işgal etmesine engel olamamışlardır.⁹⁵

Romanya da Bulgaristan ile aynı düşünceyle hareket ederek en fazla toprak vaat eden tarafa katılmayı tercih etmiştir. İtilaf devletleri, Avusturya'nın sınırları içerisinde bulunan ve çoğunluğu Romenlerden oluşan Transilvanya, Banat ve Bukovina'yı Romanya'ya vermeyi vaat ederek kendi tarafına çekmiştir. Ağustos 1916'da Romanya savaşa girmiş, savaşı kaybetmiş ve İttifak devletleri ülkenin büyük bir kısmı ve zengin kaynaklarını işgal etmişlerdir.⁹⁶ 1918'in başlarında savaştan çekilmek zorunda kalan Romanya, Dobruca'yı Bulgaristan'a, Karpatların stratejik geçiş bölgelerini Avusturya'nın kontrolüne bırakmak ve Almanlar ile 90 yıllık petrol işletme antlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Sadece Baserabya'da Romen nüfusunun yoğun olmasının da yardımıyla kurulan meclis Romanya ile birleşme kararı almış ve bunu gerçekleştirebilmiştir.⁹⁷

Yunanistan'ın savaşa katılması ise Kral Konstantin ile Başbakan Venizelos arasındaki uzun mücadelenin sonucunda Venizelos'un kazanması ile gerçekleşmiştir. Venizelos 1910–1915 yılları arasında Yunanistan'da iktidarda kalmış, iktidarda bulunduğu dönemde bir çok siyasî, iktisadî ve sosyal reformlar yapmış, orduyu modernleştirerek büyütüştür. Bunun yanında diplomatik becerisini en iyi şekilde kullanarak Balkan Savaşları sonunda Makedonya'nın büyük bölümünü, Girit'i ve Ege adalarının bir kısmını Yunan topraklarına katmış, döneminde Yunan toprakları %70 oranında büyümüş, nüfusu ise 2.800.000 den 4.800.000'e çıkmıştır.⁹⁸ Adı geçen toprakların ele geçirilmesi Yunanların Rumca konuşan toplulukları kendi sınırlarına katarak beş denizli, iki kıtalı büyük bir Yunanistan kurma hayalinin, Megali İdea'yı gerçekleştirmek üzere atılan ilk adımlar olarak görmüş ve Venizelos bu hayalinin tamamen gerçekleşmesinin İngiltere'nin yanında savaşa katılarak mümkün olabileceğini düşünmüştür. Ancak bu siyaseti izlemesinde önemli bir problemi vardır. Kral Konstantin İkinci Wilhelm'in eniştesi olması sebebiyle Almanya'ya

⁹⁵ Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements*, s.266; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s.118–119

⁹⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s.140–141

⁹⁷ Wolff, *a.g.e.*, s.97

⁹⁸ John L. Hondros, "*Greece And The German Occupation*", *The Greek Civil War, 1943–1950*, ed. David H. Close, Routledge Yayınları, Londra, 1993, s.34

sempati duymakta ancak Müttefiklerin gücünden çekindiği için ihtiyatlı davranmaktadır. Sonuç olarak uzun siyasî mücadeleler ve daha da önemlisi 1917 Haziranında Atina'ya İngiliz ve Fransız askerlerinin çıkması ve Kral Konstantin'den tahttan çekilmesini istemeleri sonucunda Kralın emriyle görevden ayrılan Venizelos tekrar Atina'ya gelmiş, yeni hükümeti kurmuş ve ardında da 26 Haziran 1917'de İttifak devletlerine savaş açmıştır.⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kurbanı Rusya olmuştu. Savaş sırasında ihtilali gerçekleştiren Bolşevikler, iktidarı ele geçirir geçirmez barış görüşmelerine başlamış ve 3 Mart 1918'de İttifak Devletleri ile Brest-Litovsk antlaşmasını imzalamışlardır. Rusya'nın hemen ardından 7 Mayıs 1918'de Romanya İttifak Devletleri ile Bükreş antlaşmasını imzalamıştır. Bu durumu değiştiren gelişmeler 1918 yazında meydana gelmiş ve Müttefiklerin bütün cephelerde taarruza geçmeleri üzerine ilk dağılan ülke Bulgaristan olmuştur. Neticede 29 Eylül 1918'de mütarekeyi kabul ederek savaştan çekilmiştir. Bulgaristan'ı 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan Osmanlı Devleti takip etmiştir. 1918 yazından itibaren Çek, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin bağımsızlık arayışları ile uğraşmak zorunda kalan Avusturya-Macaristan ise 3 Kasım 1918'de ve son olarak 11 Kasım 1918'de de Almanya mütarekeyi imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'na son noktayı koymuştur.¹⁰⁰

18 Ocak 1919'da büyük ve küçük devletler bir barış antlaşması yapmak üzere Paris'te bir araya geldiklerinde önlerinde oldukça zorlu meseleler vardı. Gündemdeki bir çok mesele Almanya ile 28 Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşması ile çözüme kavuşurken, Doğu Avrupa'daki rakip etnik toplulukların, dağılan İmparatorlukların mirasından verimli şekilde faydalanmaya çalışmak üzere çatışmaya girmeleri, Rusya'daki iç savaş ve müdahaleler, Batılıların Anadolu'yu bölme çabalarına karşı, Türklerin milliyetçi tepkileri pek çok konunun 1923 ve hatta daha sonraki yıllara kadar çözüme kavuşturulamayacağını göstermiştir.

Paris Konferansı'nda ilk hazırlanan barış antlaşması Almanya ile oldu ve 28 Haziran 1919'da Fransa'daki Versay Sarayında imzalandı. Bunun ardından 10 Eylül

⁹⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s.503

¹⁰⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.139-143

1919'da Avusturya ile Sen Cermen antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca Hırvatistan'ı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na, Bukovina'yı da Romanya'ya bırakıyordu. Bulgaristan ile barış antlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly'de imzalandı. Bu antlaşma ile Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümölcine ve Dedeğaç'ı Yunanistan'a ve Makedonya'nın Tsaribrod ile Sturmitsa bölgelerini Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na terk etti. Bunlardan başka artık ayrı bir devlet olan Macaristan ile de 4 Haziran 1920'de Trianon'da antlaşma imzalandı. Antlaşma koşulları gereğince Bosna-Hersek Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na, Transilvanya da Romanya'ya terk ediliyordu.¹⁰¹

¹⁰¹ a.g.e., s.146-148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR BALKANLAR, YUGOSLAVYA VE TÜRKİYE

A. Balkanlar ve Yugoslavya

Yugoslavya'da İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemi üç ayrı periyoda ayırabilmek mümkündür. 1921–1928'e kadar süren ve merkezîyetçi bir yapılanma ve buna karşın federatif bir yapılanmayı destekleyen siyasiler arasındaki çıkmazla karakterize edilebilecek birinci dönem; siyasî krizi kendi diktatörlüğünü ilan ederek çözmeye çalışan Kral Aleksandr'ın hüküm sürdüğü 1929–1934 arası ikinci dönem, son olarak Kralın suikast sonucu öldürüldüğü 1934 yılından Alman işgaline kadar süren vekâlet dönemi.¹⁰²

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Sırbistan'da askerlik çağındaki erkeklerin çoğu savaşta ölmüş, yaralanmış ve kaybolmuş,¹⁰³ ülke işgal edilmiş, Kral, hükümeti ve ordusu 1916'da Korfu adasına sığınmıştır. Sırp ordusu Korfu'da yeniden düzenlenerek Selanik cephesine sevk edilmiştir. Sırp Hükümeti ile Yugoslavya Konseyi, 20 Temmuz 1917'de Korfu'da Sırların, Hırvatların ve Slovenlerin kurtuluşu ile hür ve bağımsız bir devlette birleşmelerini kararlaştırmıştır.¹⁰⁴ 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya–Macaristan'ın güney Slav eyaletleri temsilcileri, Korfu Pakti'nı imzaladılar. Bu pakta göre, Karageorgeviç ailesinin hükümdarlığında bir birlik kurmaya karar verdiler.¹⁰⁵ 1918 Ekiminde Hırvatistan'ın merkezi Zagreb'de Güney Slav Millî Konseyi kuruldu. 1921 yılında kabul edilen anayasa ile de Sırp–Hırvat–Sloven Krallığı kuruldu ve başına Sırbistan Kralı Aleksandr getirildi.¹⁰⁶ Ülke, üç sıfatı olan ancak Makedonları, Boşnakları, Karadağlıları siyasî varlık olarak dışarıda bırakan bir ad almaktaydı.¹⁰⁷ Varlığını

¹⁰² Stavrianos, **a.g.e.**, s. s.21

¹⁰³ Andras Riedlmayer, “*A Brief History of Bosnia–Herzegovina*”, Harvard University, The Bosnian Manuscript Ingathering Project Ana Sayfası, <http://www.kakarigi.net/manu/briefhis.htm>, 15 Nisan 2006

¹⁰⁴ Berhan Ekinci, “*Yugoslavya'nın Dağılması ve Türkiye*”, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna–Hersek Sorunu: Olaylar–Belgeler 1990–1996**, ed. İsmail Soysal, Şule Kut, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İSİS Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.252

¹⁰⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.182

¹⁰⁶ aynı yer

¹⁰⁷ Mümtaz Soysal, **Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketleri ve Türkiye'ye Etkileri**, Harp

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılanmalara borçlu olan Sırp–Hırvat–Sloven Krallığı, Birinci Dünya Savaşı sonuçlarından memnun olan ve bu durumun değişmesini istemeyen anti revizyonist gruba dâhil bir siyaset izlemiştir.¹⁰⁸

Homojen bir yapıya sahip olmayıp birçok etnik ve dinî çeşitliliği ve tarihsel geçmişleri farklı olan devletlerden bir araya gelen Yugoslavya’da merkezîyetçi ve federatif yapılanma taraftarlarının çatışmaya girmesi bir anlamda kaçınılmaz olmuştur. Yeni Yugoslavya’da nüfus dağılımı: Sırplar (%43), Hırvatlar (%23), Slovenler (%8,5), Boşnaklar (%6), Makedonlar (%5), Arnavutlar (%3,6), Almanlar, Macarlar, Ulahlar, Yahudiler, Çingeneleler (toplam %14) şeklindeydi.¹⁰⁹

Bu özelliklerin sorun olarak ortaya çıkması Krallığın kurucu unsurlarından ikisi arasında yani Sırp–Hırvat çatışması şeklinde olmuştur.¹¹⁰ Ortodoks Sırplar ile Katolik Hırvatlar arasındaki çatışmanın eksenini, Hırvatların yeni Krallık içerisinde muhtariyet istemeleri karşısında gerek nüfus yoğunluğu gerekse toprak genişliği bakımından daha güçlü konumdaki Sırpların bütün Slavları kendi otoriteleri altında birleştirmek istemeleri oluşturuyordu. 1928’de bir Sırp Radikal Parti milletvekilinin mecliste beş Hırvat vekili kendi silâhıyla vurarak üçünü öldürmesi üzerine ipler kopmuştur. Bu sorunu etnik ya da dinî kökenli partilerin kurulmasını yasaklayarak çözmeye çalışan ancak sonuca ulaşamayan Kral Aleksandr öncelikle 1931 Anayasası ile tek parti sistemini kabul etti.¹¹¹ İkinci olarak da ülkenin adını değiştirerek Sırp, Hırvat ve Slovenlerin Krallığı ismini kaldırarak Yugoslavya Krallığı adını aldı.¹¹² Böylece 1839’da Yugoslavya teriminin ilk olarak kullanılmasından yaklaşık 100 sene sonra Yugoslavya Krallık olarak ortaya çıktı.¹¹³

1934 yılında Kral Aleksandr’ın öldürülmesinden sonra, ülke Yugoslavya Radikal Partisi’nin diktatörlüğü altında yaşadı. Bu süre zarfında Yugoslavya,

Akademilerinde Verdiği Konferans (17 Şubat 1993), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993, s.9

¹⁰⁸ M. Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.101

¹⁰⁹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.39

¹¹⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.183

¹¹¹ Mediha Akarslan, **Bosna Hersek ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.34

¹¹² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.34–42; Tanıl Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, s.36

¹¹³ Akarslan, **a.g.e.**, s.35

Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ın iştirakiyle 1934 Şubatında, İtalya tehlikesine karşı Balkan Paktı kuruldu. 1937 Ocak ayında da Bulgaristan'la bir "daimi dostluk" antlaşması imzaladı.¹¹⁴ Nihayet, 1939 Eylülünde İkinci Dünya Savaşı çıktı.¹¹⁵

Almanya'nın baskısı üzerine Yugoslav hükümeti 1942 Mart ayında Mihver'e katıldı. Antlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra General Duşan Simoviç Alman aleyhtarı bir darbe yaptı ve Sovyet Rusya ile Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzaladı.¹¹⁶ Bunun üzerine Alman ordusu 6 Nisanda Belgrat'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girdi. 17 Nisanda Yugoslavya ordusu koşulsuz teslim oldu. Almanya Yugoslavya'yı işgal ettikten sonra topraklarını İtalya, Bulgaristan ve Macaristan arasında paylaştırdı. Bu paylaşımaya göre Güney Slovenya, Bosna–Hersek, Dalmaçya, Arnavutluk ve Karadağ'ın bazı bölgeleri İtalyan işgaline bırakılmıştı. Kuzey Makedonya Bulgar, Voyvodina'nın doğu bölümü ise Macarların işgaline bırakılmıştı. Banat bölgesinde de ayrıcalıklı bir Alman azınlık yönetimi tesis edilmişti.¹¹⁷

Alman işgali sonrası Hırvatlar Bosna–Hersek'i de içine alan bağımsız Hırvat Devletini kurmuşlardır. Bu yeni devlet kısa zamanda Almanların etki alanına girmiştir. Kültür ve ideoloji bakımından Cermen Devletlerinin çok etkisinde kalmış Hırvatistan, Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız oldu.¹¹⁸ Başbakanlığa getirilen Paveliç tarafından Nazi Almanyası ile ittifak imzalandı. Bu olay karşısında Kral ve hükümet mensupları toplu halde ülkeyi terk ederek, dışarıda hükümet kurmuşlar ve ülkeyi dışardan yönetmeye başlamışlardı. Hırvatların Katolik olmaları, Ortodoks Sırp ve Müslüman Boşnaklara karşı cephe almalarını ve Almanlarla birlikte çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Hırvatlar kurdukları Ustaşa adlı örgüt ile Müslüman Boşnaklara ve Ortodoks Sırlara karşı korkunç bir katliam ve yok etme hareketine girişmişlerdi. Müslümanların ve Ortodoksların zorla isim ve dinlerini değiştirmeye çalışmışlardı.¹¹⁹

¹¹⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.184

¹¹⁵ Akarslan, **a.g.e.**, s.35

¹¹⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.374

¹¹⁷ Steven W. Sowards, <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect19.htm>, 14 Nisan 2006

¹¹⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.374

¹¹⁹ Akarslan, **a.g.e.**, s.24

Bu olaylar karşısında, Yugoslav halkı dağlara çıkarak etkili bir çete savaşına başlamış ve Alman askerleri dağlara sokulmamıştır. Halkın bu şekilde direnmesi, İkinci Dünya Savaşı boyunca sürmüştür. Direnme örgütleri arasında özellikle Tito'nun çeteleri çok güçlüydü. Sırlar bu süre zarfında ülke dışına kaçmış olan hükümete sadık kalmışlar, Nazilere karşı direnişe geçmişlerdir. Sırların kurduğu “Yugoslav Vatan Cephesi”, diğer bir adıyla Çetnikler¹²⁰, Hırvatların kurduğu örgütten saldırganlık ve katliamda geri kalmamıştır. Birbirine karşıt bu iki örgüt, ülkeyi bir kan gölü haline getirmişlerdi.

İleride, Yugoslavya'nın kaderinde önemli rol oynayacak olan Josip Broz Tito'nun Yugoslav Komünist Partisi'nin başına geçişi de işte bu döneme rastlamaktadır.¹²¹ Komünist Partisi'nin çeşitli kademelerinde, 1927'den beri çalışan Tito her iki gruba karşı da mücadele etmiştir. Buna rağmen Alman kontrolünün kırılması ancak Sovyet askerlerinin 1944'te Belgrat'a gelişleriyle olmuştur. Dolayısıyla Slavlar Sovyet Rusya'yı, kendilerini Alman boyunduruğundan kurtaran soydaşları ve koruyucuları olarak görmüşlerdir. Bu durum, Yugoslavya'da komünist rejimin yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Batılı Müttefikler ve İngiltere tek olarak savaş dönemi boyunca direniş örgütleriyle bağlantı içinde olmuştur. Yugoslavya için İkinci Dünya Savaşı boyunca verilen mücadele hem istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı hem de gerek millî gerek dinî yönleri olan çok yönlü bir savaş şeklinde oluşur. Bu savaş bütün halklara kendi kaderlerini tayin etme haklarını verecekleri, Federatif Yugoslavya söylemi ise Partizanların zirveye taşınmasını sağlamıştır.

Yugoslavya'yı Almanlardan kurtaran kişi olarak Tito, büyük bir prestij ve ün kazanarak Yugoslavya'nın başına geçmiştir. Tito, Yugoslavya'yı 6 Cumhuriyet ve iki özerk bölgeye ayırmıştır. Bunlar; Sırp, Hırvat, Sloven, Bosna–Hersek, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleridir. İki özerk bölge ise; Kosova ve Voyvodina'dır. Kurulan federal devletler arasında eski tarihî düşmanlıklar çözülmemiş, sadece Komünist Parti yönetimi altında arka plana itilmiştir. Tito'nun

¹²⁰ Çetnik kelimesi Türkçe çete, çeteci kelimesindedir. Osmanlılara, başkaldıran Sırp eşkıyalara bu isim Osmanlı tarafından verildiği arşiv kayıtlarında belirtiliyor. Baki Günay, “*Kosova Meydanından Kosova Katliamına*” <http://www.prizrenliler.org/37.htm>, s.4

¹²¹ İlker Alp, “*Balkanlar ve Yugoslavya Olayları*”, **Silâhli Kuvvetler Dergisi**, Nisan 1992, s.20

Batılı Müttefiklerden de destek alması onu başarıya götüren son anahtar olmuştur. 11 Kasım 1945'te yapılan seçimlerde oyların yaklaşık % 90'ını alan Halk Cephesi, yeni Yugoslavya'nın iktidarı olmuştur. Partizan hareketinde olduğu gibi Halk Cephesi içinde de asıl güç Yugoslavya Komünist Partisi olmuştur. Partizanların kurtardıkları yerlerin idari örgütlenmesini de yapmaları savaş sonrası uzun vadeli planlarını gerçekleştirmelerinde etkili olmuştur.¹²²

B. Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda, yüzyıl boyunca dünya siyasetine hâkim devletlerin gerilemeye başladığı görülmüştür. Savaş, Avrupa'da büyük bir yıkıma yol açmış, savaşın galipleri olan İngiltere ve Fransa dâhil büyük problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Savaşın mağlubu Almanya'nın problemleri ise çok daha büyük olmuştur. Rusya ise Sovyet İhtilali'nin getirdiği sosyal çalkantıları yaşamıştır.¹²³

Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile işgal edilmeye başlanmış, 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması ile de parçalanmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk millî sınırlar dâhilindeki toprakların savunulması için Türk Millî Kurtuluş Mücadelesini başlatmıştır. Bu koşullarda dış siyasetinin temel hedefi, işgalci devletlere karşı yürütülen mücadeleyi destekleyecek diplomatik imkânlardan yararlanmak ve bunu yaparken de Misak-ı Millî sınırlarını güvenceye kavuşturmak olmuştur.¹²⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırlarını belirleyen Kurtuluş Savaşı, aynı zamanda onun siyasal amaçlarını da belirlemiştir. Bu amaçlar içinde ağır basan ve temel dış siyaset anlayışına da uyan tutum, tarafsızlık olarak belirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra gerçekçi bir dış siyaset yürüten Atatürk,

¹²² Stavrianos, **a.g.e.**, s. 778–781

¹²³ Osman Metin Öztürk, "*Türk Dış Politikasında Balkanlar*", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.5

¹²⁴ Öztürk, *a.g.m.*, s.6; Gencer Özcan, "*Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği*", ed. Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.208

Cumhuriyetin varlığını sürdürmesine önem vermiş ve en büyük beka garantisi olarak da harplerden uzak durmayı görmüştür. Bunu yapmış olduğu çeşitli konuşmalarda dile getirmişti. “Biz ecnebilere karşı hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimi münasebetler tesis etmek arzusundayız. Türkler bütün milletlerin dostudur.”¹²⁵ “Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır.”¹²⁶ 18 ve 19. yüzyılda meydana gelen özellikle Osmanlının son 10 yılında oluşan sürekli savaşların acı tecrübesi Atatürk’ü barışçı siyaset izlemeye yöneltmişti. 1931 yılında “Türkiye’nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir sulh istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır.”¹²⁷ Sözleriyle bu düşüncesini ifade etmiştir.

Bölgede barış ve istikrarı korumak, iktisadî kalkınmayı sağlamak, modernleşme atılımlarını hızlandırmak ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için en güvenilir yol olarak, “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesi benimsenerek, uygulanmıştır. Atatürk devletin varlığını sürdürmesi için çevre ülkeler ile paktlar imzalayarak karşılıklı itimat ve barışı tesis etmeye çalışmıştır.

Balkan özeline bakıldığında bir Balkan ülkesi olan Türkiye’nin bölgedeki idaresini kaybetmesine karşın bu ülkelerle olan ilişkilerine özel bir önem verdiği görülür. Türkiye, karşılıklı bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde bölge ülkelerinin içişlerine karışmaksızın bu ülkelerle uzun süre iyi bir komşuluk ilişkisi sürdürmüş ve Balkan birliğine yönelik antlaşmalar içinde yer almıştır.

1922’de millî mücadelenin zaferle sonuçlanması üzerine İtilaf devletleri ile Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslar arası siyasette varlığı ve sınırları tanınmıştır. Lozan Konferansı’na Balkan devletlerinden Romanya, Yunanistan, Sırp–Hırvat–Sloven Krallığı Trakya sınırına ve Boğazlar rejimine ilişkin görüşmek üzere katılırken Bulgaristan ise Karadeniz’e kıyısı olan devlet sıfatı ile katılmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasını takip

¹²⁵ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)**, Emel Yayınları, Ankara, 1978, s.566

¹²⁶ **Atatürkçülük**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1983, s.72

¹²⁷ **a.g.e.**, s.59

eden dönemde Türk dış siyaseti, sınırları içerisinde yeni kurulan devletin varlığını ve bağımsızlığını korumaya yönelmiştir. 1923'ten 1930'lu yılların başına kadar geçen dönemde Türk dış siyasetinde ikili antlaşmalarla güvence altına alınan ülke sınırlarına sahip olabilmek ve Lozan Barış Antlaşması ile belirlenen durumun korunması öncelik kazanmıştır.¹²⁸ Bu amaçla Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'ndan hemen sonra yabancı devletler ile uzun süreden beri kesilmiş olan ilişkilerini yeniden canlandırmak için ikili dostluk antlaşmaları yapmıştır. Yapılan antlaşmalar genelde karşılıklı dostluk, iyi komşuluk gibi iyi niyet beyanları içeren antlaşmalardır.¹²⁹ Söz konusu uluslar arası açılım çerçevesinde, Balkan ülkeleri ile de yapılan dostluk antlaşmalarından ayrı olarak, "Tarafsızlık, Güvenlik" ve benzeri adlar altında başka antlaşmalar da yapılmıştır. Bu açılımlar, Türkiye'nin Balkanlar'da öne çıkmasına hizmet etmiştir.¹³⁰ Bu antlaşmalar arasında Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması da vardır. Türkiye 1929 yılına doğru bütün Balkan Devletleri ile ilişkilerini düzeltmiş ve Balkanlarda işbirliği yapılması için gerekli ortamı hazırlamıştır.¹³¹

1930'lu yılların başından itibaren, uluslar arası bir açılıma gitmek isteyen Türkiye, başta İngiltere olmak üzere dönemin önde gelen Batı devletleri ile yakın ilişkiye yönelmiş ve Milletler Cemiyeti'ne girmiştir.¹³² 1930'lu yılların ortalarında Avrupa'da güç dengesinin değişmesiyle Türkiye'nin Balkanlara ilişkin siyasetinde de bir değişme olmuştur. Bu dönemde Türk dış siyasetinin önceliği uzlaşmacı olmaktan öte sınırlarının dışında da sürekli bir istikrarın yaratılması olmuştur.¹³³ Buna göre, bölge ülkelerinin Balkanlarda üstünlük mücadelesine giren büyük devletler arasındaki rekabete karışmamaları ve Balkan ülkelerinin başka devletlerin

¹²⁸ Cemil Koçak, "*Siyasi Tarih(1923–1950)*", **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul, s.193

¹²⁹ Türkiye, 1923–1937 yılları arasında, toplam 26 ülke ile Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler arasında, Arnavutluk, Bulgaristan ve sonradan adı Yugoslavya olacak Sırp–Hırvat–Sloven Devleti de vardır. Bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, 1.Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s.253–258

¹³⁰ Öztürk, *a.g.m.*, s.9

¹³¹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, "*1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1989, s.99

¹³² Öztürk, *a.g.m.*, s.9

¹³³ Özcan, *a.g.m.*, s.212

eline geçmemesi için bu ülkelerle işbirliği yapmaları gerekmiştir.¹³⁴

1930'lu yıllarda Türkiye Balkan ülkeleri ile Lozan Konferansı'ndan kalan çözümlenmemiş sorunları barışçı yollarla çözmeye çalışmıştır. Türkiye'nin sorunlarının önemli bir kısmı da Yunanistan ile olmuştur.

Oldukça sıkıntılı bir dönemi geride bırakmış olmasına, içte ve dışta kısmi bir sükûnet ortamını yakalamış bulunmasına ve ciddi bir uluslar arası açılımı gerçekleştirmiştir. Buna rağmen Türkiye, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi iki büyük savaşı yaşamış olmanın neden olduğu maddi ve manevi kayıplar nedeniyle Türkiye, 1930'u izleyen dönemde de varlığını koruma ve sürdürme konusunda ciddi bir endişeyi taşımıştır. Varlığını koruma ve sürdürme endişesi, İtalyan ve Alman yayılcılığının sinyallerinin alınması ile artmıştır. Bu endişe yavaş yavaş diğer Balkan ülkelere de sirayet etmiştir. Alman ve İtalyan yayılcılığı ile paralel bir şekilde, Bulgaristan'ın da yayılcı eğilimler göstermeye başlaması bu endişenin tüm Balkanlar'a yayılmasına ve sonuçta Balkan Paketi'nin¹³⁵ ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³⁶

Balkan Birliği konusunda ilk girişim Dünya Barış Kongresi Derneğinin 6–10 Ekim 1929'da Atina'da yaptığı toplantıda kongre başkanı ve eski Yunanistan başbakanlarından Aleksandr Papanastasiyu'nun devamlı bir Balkan Antantı kurulması fikrini ortaya atması ile başlamıştır. Türkiye dâhil bütün Balkanlı delegasyonlar bu fikri kabul etmişlerdir.¹³⁷

İşbirliğine yönelik ilk Balkan Konferansı, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılımı ile 5 Ekim 1930 tarihinde Atina'da toplanmıştır. Bu konferanslar İstanbul, Bükreş ve Selanik'te olmak üzere her yıl toplanarak Balkan devletleri arasında işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu konferanslar sonunda Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist

¹³⁴ aynı yer

¹³⁵ bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.337–340; ayrıntılı bilgi ve metin için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 2.Cilt, TTK Yayını, 2000, Ankara, s.455–472

¹³⁶ Öztürk, *a.g.m.*, s.9

¹³⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.337–338

Federasyonu, Balkan Hukukçular Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştır. 23–26 Ekim 1932’de Bükreş’te toplanan üçüncü Balkan Konferansı ise bir Balkan Antantı tasarısını ortaya çıkarmıştır.¹³⁸

Bu konferanslarda Balkan devletleri arasında çeşitli alanlarda işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Özellikle de İtalya ve Almanya’nın izlediği dış siyasetin Balkanlardaki mevcut durumu değiştirmeye yönelik olması, Balkan ülkelerini birbirleriyle işbirliği yapmaya yönlendirmiştir. Fakat siyasal işbirliğinin gerçekleşmesi tam olarak sağlanamamıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk konferanslarda çekingen davranarak azınlık konularının tartışılmasını istemişlerdir. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ise kabul etmemişlerdir.

1933 yılında Balkanlarda bir hareketlenme yaşanmıştır. Küçük Antant¹³⁹ devamlı bir statüye geçmiştir. Türkiye ve Yunanistan, siyasal alanda da Balkanlarda işbirliği kurulmasına ve bir paktın imzalanmasına karar vermişlerdir. 14 Eylül 1933’te de bir samimi Antlaşma Paktı imzalamışlardır. On yıl için imzalanmış olan bu antlaşma ile iki devlet sınırlarını karşılıklı olarak garanti altına almıştır. Türk–Yunan Antlaşma Paktı Romanya’nın ilgisini çekmiştir. 17 Ekim 1933’te Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştır. İtalya’nın Arnavutluk üzerindeki kontrolünden ve Bulgaristan’ın tutumundan çekinen Yugoslavya ile Türkiye arasında ise 27 Kasım 1933’te Belgrat’ta bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır.

Gelişmelerin sonucunda 5–11 Kasım 1933 tarihleri arasında Dördüncü Balkan Konferansı toplandığında, revizyonist siyasetini sürdüren Bulgaristan ile İtalya’nın baskısı altındaki Arnavutluk’un Balkan Paktı’na girmeyecekleri anlaşılmıştı. Tüm Balkan Devletlerinin Balkan Paktı’nda yer almaları istenmesine karşın Pakt’ın dört devlet arasında gerçekleşeceği artık kesinleşmişti.

Böylece Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya tek bir antlaşma ile birbirlerine bağlanmak üzere Şubat 1934’te Belgrat’ta yapılan toplantıda tasarıyı

¹³⁸ Sina Akşin, Melek Fırat, “İki Savaş Arasında Balkanlar”, **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993, s.122

¹³⁹ bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.188–190;

hazırlamışlar ve 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Balkan Antantı'nı imzalamışlardır. Balkanlarda barışı güçlendirmek amacıyla Balkan Antantı'nı imzalayan devletler Balkanlardaki sınırları korumayı ve bu yarımadadaki durumu değiştirmek isteyen devletlere karşı ortak önlemler almayı kararlaştırmışlardır.¹⁴⁰ Antant ile birlikte gizli bir protokol de imzalanmıştı. Buna göre, taraflardan biri Balkan olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve Balkan devleti de saldırgana yardım ederse, diğer taraflar bu Balkanlı saldırgana karşı birlikte savaşa gireceklerdir.¹⁴¹

Balkan Antantı'nın oluşmasında önemli rol oynayan Türkiye bu Antanta bağlılığını da sonuna kadar korumuştur. Fakat bu antlaşma, dört Balkan devleti arasında amaçlanan sıkı siyasi işbirliğini gerçekleştirememiştir.¹⁴² 1941 de Balkanların tümünün Almanya'nın denetimine geçmesi üzerine Antant fiilen tarihe karışmıştır.

Balkan Antantı'nın başarılı olamamasında, Antantın tüm Balkan devletlerini içermemesi ve hatta Balkan devletlerinin iki gruba ayrılmalarının göz ardı edilmesi önemli rol oynamıştır. Ayrıca Antant, güçlü devletlerin Balkanlara yönelik tehditlerine karşı önlem almamış sadece Balkan devletlerinden gelebilecek saldırıları konu edinmiştir.¹⁴³ Eksiklikler içeren Antant 1936 yılından itibaren Avrupa'da buhranların şiddetlenmesi üzerine zayıflamaya başlamıştır. Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğünün belirginleşmesi sonucunda, Yugoslavya'nın Bulgaristan ve İtalya ile barış antlaşması imzalamasıyla da Antant amacını yitirmiştir.¹⁴⁴

Özetlemek gerekirse Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Balkanlara önce yeni kurulan devleti yaşatmak ve bağımsızlığını korumak noktasından yaklaşmış; bu konudaki endişelerini kısmen izale ettikten sonra da bir taraftan Lozan'da kurulan dengeyi korumaya diğer taraftan da uluslar arası alanda

¹⁴⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s.467-468; Antlaşma Türkiye'nin imza koyduğu çok taraflı ilk savunma antlaşmasıdır. Ayrıca büyük devletlerin desteği ve telkini olmaksızın kurulan ilk bölgesel ittifaktır. Bkz. Özcan, *a.g.m.*, s.213

¹⁴¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.339; Bu protokol üzerine Türkiye, bir Rus-Romen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet Rusya'ya bildirmiş ve Yunanistan da bu Protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği hususunda çekince koymuştur. Aynı yer ¹⁴² aynı yer

¹⁴³ Akşin, Fırat, *a.g.m.*, s.123

¹⁴⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.340

giderek kendini belli etmeye başlayan kutuplaşma çerçevesinde dengeli ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu bağlamda Türkiye, başta kendisine komşu ülkeler olmak üzere tüm ülkelerle toprak bütünlüğüne ve egemenliğe karşılıklı saygı ve içişlerine karışmama esasına dayanan iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İtalya'nın ve Almanya'nın Balkanlar'a yerleşmesi savaşı tarafların gözünde Türkiye'nin stratejik değerini artırmış, bu nedenle izleyen dönemde tarafların Türkiye üzerindeki baskıları yoğunlaşmıştır. Ancak Türkiye'nin söz konusu yaklaşımı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür.¹⁴⁵ Milliyetçiliğin ve dış ülkelerdeki soydaşlarını kurtarma ülküsünün Avrupa genelinde çoğu ülkede gündemde olduğu 1930'lu yıllarda bile Türkiye, Anadolu ve Doğu Trakya'da kalan kendi sınırları ile yetinmekten hoşnut tutumunu sürdürmüştür. Atatürk kendi içişlerini düzeltip içte devrimler yapmak amacıyla yurttaşlarını ve hükümetin tüm gücünü devrimler için seferber etti.

¹⁴⁵ Öztürk, *a.g.m.*, s.12

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BALKANLAR, YUGOSLAVYA VE TÜRKİYE

A. Balkanlar ve Yugoslavya

20. yüzyılın en büyük mücadelesi olan İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünyada barış ve güvenliğin kurulacağı sanılmıştı. Birleşmiş Milletler'in de kurulması bu görüşü güçlendirmişti. Fakat dönemin koşulları içerisinde gelişen olaylar kısa sürede dünyayı bu defa “Soğuk Savaş”¹⁴⁶ denilen yeni bir mücadelenin içine sürükledi.¹⁴⁷ Soğuk Savaş geleneksel çok kutuplu dünya sistemi yerine, stratejik ve siyasî açıdan iki kutuplu yeni bir dünya düzeni yaratmıştır. Bu düzen beraberinde Sovyet–Amerikan rekabet sitemini getirmiştir.¹⁴⁸

1947 yılından itibaren yaratılmaya başlanan uluslar arası örgütlerle Doğu ve Batı Blokları belirmeye başladı. Batı Bloğunun ilk teşebbüsü “Truman Doktrini”¹⁴⁹ oldu. Truman Doktrini bağımsızlıklarını korumaya çalışan uluslara askerî ve iktisadî yardım yapmak suretiyle komünizmi durdurma amacını güden bir programdı. Bu program kapsamında Türkiye ve Yunanistan’a yardım yapıldı. Yine aynı yıl Sovyet etkinliğinin Avrupa’da genişlemesinin durdurulabilmesi için Avrupa ülkelerine mali yardımı içeren “Marshall Planı”¹⁵⁰ yürürlüğe kondu. Son olarak 1948 yılında imzalanan Kuzey Atlantik Savunma İşbirliği (North Atlantic Treaty Organization–NATO) adı altında stratejik amacı Sovyetler Birliği’nin saldırısı durumunda Kuzey Amerika’dan Avrupa’ya yardım sağlanması olan bir teşkilat kurulmuştu.

Buna karşılık olarak da Sovyetler Birliği, Komünist Bilgi Bürosu “Kominform”u¹⁵¹ kurmuş ardından Ocak 1949’da Sovyetler Birliği; Polonya,

¹⁴⁶ Bkz. Henry Kissinger, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2002, s.393

¹⁴⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s.659

¹⁴⁸ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2005, s.437–439

¹⁴⁹ Bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.441–443; Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, s.396

¹⁵⁰ Bkz. Mehmet Gönlübol, A.Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.219–222

¹⁵¹ Kominform 5 Ekim 1947’de kuruldu ve yayınlanan bildiriye dünyanın iki kutba bölündüğü

Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'dan oluşan daha sonra Arnavutluk ve Demokratik Almanya'nın da katıldığı Karşılıklı “İktisadî Yardım Konseyi, COMECON”u¹⁵² kurmuştur. Marshall Planı ve Avrupa Ortak Pazarı'na karşı alınan bir önlem olarak amaçlanan bu yapılanmada sosyalist sistem içerisinde bir iş bölümü ve iktisadî yardımlaşma yapılabilmesi hedeflenmiştir.

Batı Almanya'nın tekrar silâhlanması ve NATO'ya katılmasını gerekçe gösteren Sovyetler Birliği, 1955 yılının Mayıs ayında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'dan oluşan “Varşova Paktı”nı¹⁵³ kurdu. Bu pakt, Sovyetler Birliği'ne, Macaristan ve Romanya'da asker bulundurma hakkını sağlamıştır. Soğuk savaş sürecinde Sovyetler Birliği'nin izlediği siyasette radikal bir değişiklik söz konusu olmamakla birlikte 1958 yılında Nikita Kruşçev ve onu takip eden Leonid Brejnev Stalin'in katı tutumundan uzaklaşmışlardır. Bu durum siyasî, sosyal ve iktisadî alanlarda biraz daha yumuşama görülmesine neden olmuştur.

Soğuk savaş döneminde Balkanların kuzeyi neredeyse Rus kontrolüne girmiştir. Slav asıllı milletlerin Rus hâkimiyeti altına alınışı İkinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleştirilmiştir. Nitekim Güney Slavları Federasyonu'nun kurulması, o zaman Sovyet siyasetinin temel şiarlarından biri olmuştur.¹⁵⁴ Bu dönemde bir Slav Birliği'nden söz edilebilecek bir dayanışma bulunmaktadır. Balkan Slav halklarıyla olan tarihsel bağlantıları açısından stratejik öneme sahip ülkeler olarak Türkiye ve Yunanistan ise Slav halklarının karşısındaki kutupta yer almak durumunda kalacaktır.¹⁵⁵

29 Kasım 1945'te Yugoslavya Krallığı resmen ilga edilerek “Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti” kuruldu. Yugoslavya siyasî hayatında “İkinci Yugoslavya” olarak da adlandırılan bu dönemde, devletin yapılanmasında

açıklandı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.436–437; Yılmaz, **a.g.e.**, s.393

¹⁵² Bkz. Nazif Kuyucuklu, **İktisadî Yardımlaşma Konseyi (Sev–Comecon)**, İstanbul, 1978, s.17–18

¹⁵³ Uçarol, **a.g.e.**, s.667

¹⁵⁴ Taha Akyol, **Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979, s.156–157

¹⁵⁵ Hugh Poulton, **Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, s.249

“milletler üstü” bir çizgiden yola çıkıldı. Gücünü milliyetçi olmayan yapısından alan Halk Cephesi ve Tito, üniter esaslara dayanmayan, federatif bir devlet kurdu. Kuruluşu, kurumsallaşması, ekonomisi ve dış siyaseti ile ilkinden oldukça farklı karakterde olan İkinci Yugoslavya, Tito, federalizm ve sosyalist ekonomi temellerinde yükselmişti.¹⁵⁶ Yugoslavya; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna–Hersek Cumhuriyetleri olmak üzere 6 Cumhuriyetten oluşuyordu.¹⁵⁷

Federal Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı’ndan 1980’e kadar Tito’nun yönetiminde kalmış ve Tito her alana damgasını vurmuştur. Yugoslavya, kuruluşunun hemen ardından siyasî, iktisadî ve sosyal yapılanmasında Sovyetler Birliği modelini örnek almıştır. Hiyerarşik parti yapılanması devlet yönetimi ile ilgili her konuyu sıkı bir gözetim altına alırken, ekonomide endüstriye öncelik verilmiştir. 1936 Sovyet Anayasasının neredeyse kopyası olarak hazırlanan Anayasa 1946 yılında yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁸

Yugoslav Kurtuluş Savaşında verilen mücadelenin başarısı bu dönemde ortaya çıkan “kardeşlik ve birlik” ruhunun ortaya çıkmasına bağlanır. Etnik ya da dinî ayırım yapılmadan bütün vatandaşların eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğu, aynı şekilde azınlık ya da çoğunluğu barındıran tüm cumhuriyetlerin ve vatandaşlarının ülkenin kurtarılmasında eşit ölçüde çabaladıklarını söyleyen bu yaklaşım, aynı zamanda iktidarı da meşrulaştırmaktaydı.¹⁵⁹

Tito önderliğinde tesis edilen sosyalist sistem SSCB’den esinlenmekle birlikte, Yugoslavya’nın kendine özgü niteliklerini de içine alan özgün bir model olmuştur. Yugoslavya 1945’te devletçi bir ekonomi siyaseti benimsemiş, hizmet kesimi, taşımacılık, banka ve sigortacılık şirketleri devletleştirilmiştir. Savaş sonrası sorunları taşıyan ekonomisini düze çıkarmaya çalışan Yugoslavya tarım ve ağır sanayiye öncelik tanımış, tarımdan elde ettiği artı ürünü endüstriyi geliştirmekte

¹⁵⁶ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.80–82

¹⁵⁷ Mustafa Türkeş, “*Bosna–Hersek Problemi: 26–28 Ağustos 1992 Londra Konferansı ve Siyasi Sonuçları*”, Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıldız Matbaası, Ankara, 1995, s.469

¹⁵⁸ Noel Malcolm, **Bosna’nın Kısa Tarihi**, Om Tarih, İstanbul, 1999, s.306

¹⁵⁹ John R. Lampe, **Yugoslavia as History**, Cambridge, 1997, s.232

kullanmıştır. Bu dönemde Doğu Bloğu ile yaptığı iktisadî antlaşmalar katkı sağlamış ve bu durum Sovyet–Yugoslav gerginliğine kadar bu şekilde devam etmiştir.¹⁶⁰

Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki en kuvvetli kolu sayılan Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasında 1945 yılından itibaren bazı konularda sürtüşmeler olmuştur. Bu anlaşmazlığın birinci sebebi Sovyetler Birliği'nin diğer devletlerde olduğu gibi Yugoslavya'yı tam denetimi altına alma isteğine Tito'nun yanaşmamış olmasıdır. Bir başka sebep ise, Yugoslavya'nın bağımsız ve Balkanlarda üstünlüğe sahip bir ülke olmaya yönelik siyasetinin, Sovyetler Birliği'nin Balkan siyaseti ile uyuşmaması; Tito'nun Balkan önderliğine soyunması ve bu amaçla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan ile çeşitli antlaşmalar yapmasıdır. Yunanistan'ın da katıldığı “Balkan Konfederasyonu” oluşturma tasarılarını Sovyetler Birliği'nin reddetmesini de bir diğer sebep olarak sıralayabiliriz. Tito'nun Sovyet komünizm modelini aynen uygulamaya geçirmeyip Yugoslavya'nın kendine özgün şartları çerçevesinde bir model geliştirmeye çalışması SSCB'nin Yugoslavya'yı ideolojik anlamda da kendine rakip olarak görmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde iki ülkenin arası zamanla açılmış ve 28 Haziran 1948'de Yugoslavya Kominform'dan çıkarılmıştır.¹⁶¹ 1948'den itibaren Yugoslavya'nın ve 1960'tan itibaren de Arnavutluk'un Moskova'dan kopmaları, bu iki devletin Adriyatik'te Sovyet Rusya için sağladığı avantajların kaybolmasına sebep olmuştur.¹⁶²

Yugoslavya'nın Kurtuluş Savaşını Sovyet orduları sayesinde değil de kendi orduları sayesinde kazanmış olması Yugoslavya'nın dış siyasetinde daha bağımsız olmasına imkân vermiştir. Ülkenin savaşın hemen ardından Arnavutluk, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya ile bir dizi antlaşma yaptığı görülür. Bulgaristan ile Makedonya konusunda uzlaşmaya vararak Balkanlar'da bir federasyon oluşturma planında çok önemli bir engeli daha atlatması ise Yugoslavya'nın komünist kampta oldukça önemli bir rolü üstlenmeye başladığının bir göstergesidir.

¹⁶⁰ a.g.e., s.239

¹⁶¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.449–451; Gönübol, Ülman, Bilge, Sezer, *a.g.m.*, s.237

¹⁶² Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, s.126

Stalin'in halefi Kuruçev, Yugoslavya ile yeniden yakınlaşmak istemiş, iki ülke arasındaki buzları eritmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde ilişkilerde zaman zaman yakınlaşma teşebbüsleri görünmekle birlikte, radikal bir değişiklik olmamış ve Yugoslavya kendi yolunu çizmiştir.¹⁶³

1950'de Batı yardımları ile başlayan ekonomideki liberalleşme 1965'te resmen girilen Pazar sosyalizmi ile Yugoslavya sosyalist dünyanın Batı'ya en açık ülkesi haline gelmiştir.¹⁶⁴ Merkezî iktisadi yapılanma Yugoslavya'da bir takım sorunlar da meydana getirmişti. Öncelikle Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında iktisadî, siyasî, sosyal, kültürel, tarihî ve demografik farklılıklardan kaynaklanan bölgesel gelişme farklılığı vardı. Sosyalist iktisadî anlayış toplu kalkınmayı beraberinde getirdiği için kaynaklar Bosna–Hersek, Karadağ, Makedonya ve diğer az gelişmiş bölgelere aktarılarak bu bölgeler kalkındırılmaya çalışılmıştır. Oldukça uzun ve pahalı bir süreci kapsayan bu yatırımlar, Federasyonun en zengin cumhuriyetleri olan ve ülkeyi önemli ölçüde finanse eden Slovenya ve Hırvatistan'ın şikâyetçi olmalarına sebep olmuştur.

1945–1965 yılları soğuk harbin en yoğun olduğu devreler olmuştur. Buna rağmen bu yıllar içinde bile Tito Moskova'nın parti diktasını reddetmiş ve uluslar arası ilişkilerde “*Bağlantısızlar Grubu*”¹⁶⁵ olarak tanınan bir devletler grubunun başını çekmiştir.¹⁶⁶ Bu hareketle Güney Slavlar Kuzey Slavlarla yollarını ayırmışlardır.

Yugoslavya'da bu dönemde Dil Reformu adı altında Sırp lehçesini esas alan ortak ve homojen bir dilin kullanıma konulmasına çalışılmıştır. Ancak bu girişim Slovenya, Hırvatistan ve Bosna–Hersek'te tepkilere yol açmıştır. Huzursuzluk giderek artmış ve özellikle Hırvatların önderlik ettiği bir sosyal dalgalanma halini almıştır. Tito, Hırvat olmasına rağmen böyle bir dalgalanmaya izin vermemiş ve olayların üstüne sert bir biçimde gitmiştir.

¹⁶³ Richard F. Staar, **The Communist Regimes in Eastern Europe**, Stanford, 1971, s.211

¹⁶⁴ Lampe, **a.g.e.**, s.253–259

¹⁶⁵ Bkz. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.624–634

¹⁶⁶ Oya Akgönenç Mughisuddin, “*Bosna–Hersek: Güney Slavlar Birliği Dağılırken*”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 334, Ekim 1992, s.35

Yugoslavya’da rejime karşı örgütlü ve yaygın direnişin ilk örnekleri 1968 yılında görülmüştür. Sırp kökenli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Aleksandr Rankoviç’in görevden alınmasıyla görece özgür bir ortama kavuşan öğrenci ve aydınlar, ülke çapında gerek milliyetçi–bağımsızlıkçı, gerekse eleştirel sosyalist yaklaşımları ortaya koydukları yoğun bir tartışma zemini yaratmışlardır. Kosova ve Doğu Makedonya’daki Arnavutların hareketliliği 1968’de Kosova isyanı ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁷

Yugoslavya’da 1968 olaylarında milliyetçi hareketliliğin merkezi ise Hırvatistan olmuştur. 1970’lere gelindiğinde ise Bosnalı Müslümanların “Müslüman Cumhuriyeti” kurulması talepleri, 1970’lerin sonlarında ise Müslümanların “millî” statülerinin belirlenmesi konusunun Arnavut–Makedon gerginliğini daha da arttırdığı görülmüştür.¹⁶⁸

Haziran 1971’de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile bütün yönetsel devlet organları cumhuriyet delegasyonlarına dayanacak şekilde yeniden yapılandı. Devlet başkanlığı yerini de cumhuriyet temsilcilerinden oluşan Başkanlık Konseyi aldı. Yugoslavya Devlet Başkanlığına her cumhuriyetin temsilcisinin dönüşümlü olarak sırayla gelmesi kararlaştırıldı. Sadece Tito ölümüne kadar Devlet Başkanı olarak kalacaktı.¹⁶⁹

Son olarak 1974’te yapılan Anayasa değişikliği ile cumhuriyetlere kurucu unsur statüsü, Kosova ve Voyvodina’ya da özerklik verildi. Anayasal değişikliklerinin cumhuriyetler ve özerk bölgelerin uzlaşmasıyla gerçekleştirilebileceği kararına varıldı. Böylece bu iki özerk bölge de kimi haklar bakımından cumhuriyetlerle eşit konuma geldi. Bunun yanında bütün bu federal unsurlar, kendi Anayasalarını yürürlüğe koyma, parlamentolarını oluşturma, ekonomi, sosyal, kültürel hayat ve eğitim siyasetlerini belirleme haklarına sahip oldular.

¹⁶⁷ Hüseyin Savaş, “*Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu–II*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt : 25, Mayıs 2001, s.101

¹⁶⁸ Lampe, a.g.e., s.296–303,

¹⁶⁹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, s.92–94

Kısaca Tito Federasyonun eline savunma ve dış siyaset gibi iki önemli işlevi bırakıp diğer işleri cumhuriyetlere devretmiştir. Ayrıca Tito bu anayasayla Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin de yetkilerini arttırmıştır. Tüm anayasal önlemlere ve çeşitli gayretlere rağmen merkezî idare ve kontrolde hâkim olan Sırp bürokrasi, ordu ve polis kuruluşlarını ellerinde tutmayı başarmışlardır.

1980'li yıllara gelinirken gerek iktisadî gerekse sosyo-politik sorunlar Yugoslavya'nın iktisadî, siyasî ve toplumsal istikrarını tehdit edecek düzeye gelmişti. Bu ortamda dağılmayı hızlandıracak çok önemli bir olay meydana geldi. 4 Mayıs 1980 tarihinde Tito öldü. Tito'nun ölümü gerek ülke, gerekse dünya çapında büyük yankı uyandırdı. 122 ülkeden temsilcinin katıldığı cenaze töreninde bir çok ülke devlet başkanı düzeyinde temsil edildi.¹⁷⁰

1980'de Tito'nun ölümü ile grupları bir arada tutan bağ kaybolmuştur. Tito'nun şahsiyeti altında bütünlüğünü koruyabilen Yugoslavya'da, onun ölümünü takiben etnik huzursuzluklar ve milliyetçilik hareketleri yavaş yavaş ön plana çıkmaya başlamıştır. Tito'nun ölümünden sonra, zayıf bir merkezî idare altında Cumhuriyetler arasında dönüşümlü olarak Cumhurbaşkanlığı görevi üstlenilmiştir. Diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Komünist sistem Yugoslavya'da da iktisadî gelişmeyi engellemiş ve iktisadî sorunlar halkın hoşnutsuzluğuna neden olmaya başlamıştır. 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması Yugoslavya'daki bunalımın da derinleşmesinde etkili olmuştur.¹⁷¹

B. Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti

İkinci Dünya Savaşının ardından dünya iki kutuplu bir siyasî sistemin içine girmiş, siyasî, iktisadî ve güvenlik stratejilerini bu sistemdeki yerine göre belirlemiştir. Türkiye Balkan devletleri ile olan ilişkilerini içinde bulunduğu dünya çapındaki ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde düzenlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa devletleri iktisadî, siyasal ve

¹⁷⁰ **Aynı Tarihi**, 4 Mayıs 1980

¹⁷¹ İrfan C. Acar, **Dış Politika**, Ankara, 1993, s.9

stratejik açılardan bütünsel bir davranış içine girerek bir blok oluşturmuş ve aynı bütünlük içerisinde “Batı” olarak değerlendirilen siyaset uygulamıştır. Türkiye de iki bloklu dünya düzeni içerisinde tercihini Batı yönünde kullanmış ve Batı ile hemen her düzeyde ittifaklar kurmuştur. Türkiye’yi böyle bir tercihe sürükleyen nedenler şunlardır:

- a. İkinci Dünya Savaşı içinde ve hemen sonrasında Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelen Sovyet tehlikesi;¹⁷²
- b. Türk hükümetlerinin ülkenin iktisadî kalkınmasını gerçekleştirmek için gerekli gördükleri dış yardımı Batı’dan sağlama düşüncesi;
- c. Modernleşme hareketini güçlendirme isteğidir. Batı ile her alanda işbirliği ve yakınlaşma, güvenlik sağlama ve modernleşme yönündeki ikiz amacı gerçekleştirecektir.¹⁷³

Bu sebeplerin arasında en belirginini Sovyet tehdidi olmuştur.¹⁷⁴ Sovyetler Birliği 19 Mart 1945 tarihinde Ankara’ya verdiği notada, antlaşma süresi Kasım 1945’te dolmakta olan 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemek istemediğini bildirmiştir. Bunun hemen ardından dışişleri bakanı Molotov Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu’dan toprak taleplerini dile getirmiştir. Sovyetler Birliği’nin Boğazlar üstündeki talepleri reddedildikten sonra da Türkiye üzerindeki baskısına devam etmiştir. Türkiye de egemenlik ve toprak bütünlüğüne doğrudan yönelen bu tehlikeye karşı denge unsuru olarak ABD’ye yönelmiştir. Savaş süresince Sovyetler ile oluşturulan işbirliğinin savaş sonrasında devam edemeyeceğini gören ve bu ülkenin daha fazla nüfuz kazanmasının önüne geçmeye çalışan ABD, bu çerçevede içerisinde Truman Doktrini ve ardından Marshall Planı ile Yunanistan ve Türkiye’ye iktisadî ve askerî yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar Türkiye’yi umutlandırmakla beraber Türkiye’nin beklentilerine cevap verebilecek düzeyde olamamıştır. Çünkü Türkiye Sovyet tehdidine karşı fiili garanti sağlayabileceği bir güvence istemekteydi. Bu güvencenin 4 Nisan 1949’da kurulan NATO üyeliği ile gerçekleşebileceğinin farkındaydı. 1945’ten Türkiye’nin NATO üyeliğine kadar

¹⁷² Oral Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.149

¹⁷³ **a.g.e.**, s.150

¹⁷⁴ Gönlübol, Ülman, Bilge, Sezer, *a.g.m.*, s.311

geçen zaman içerisinde dış siyaseti belirleyen en önemli etken güvenlik endişesi olmuştur. Bu nedenle de İkinci Dünya Savaşı boyunca sürdürdüğü tarafsızlık siyaseti bu dönem içerisinde yerini hızla Batı taraflılığına bırakmıştır.¹⁷⁵

25 Haziran 1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'ye beklediği fırsatı getirmiş ve Sovyetler ile mücadelesinde daha ciddi destek noktalarına ihtiyaç duyan ABD, 21 Eylül 1951 tarihinde yayınladığı bildiri ile Türkiye ile Yunanistan'ı NATO'ya katılmaya davet etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 19 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını onaylamıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Stalin'in ölümü ardından Kuruçev'in yumuşama siyaseti ile Sovyetler Birliği Türk toprakları üzerindeki isteklerini geri aldığı ifade etse de Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne olan tavrı değişmemiştir.¹⁷⁶

Türkiye Balkan devletleri ile olan ilişkilerini de bu çerçevede düzenlemiştir. İki kutuplu uluslar arası ilişkiler içerisinde Balkan Devletleri'nin neredeyse tamamının karşı kutupta yer alması, Türkiye için bölgede işbirliği imkânını engellemiştir. Türkiye'nin Balkan devletleri ile ilişkilerini Soğuk Savaş çerçevesine oturtması, bölge ülkeleriyle ikili problemlerini de bu çerçevede değerlendirmesine neden olmuştur. Bu da Türkiye'nin elindeki kozları kullanamamasına ve karşılıklı çıkarları iyi değerlendirememesine neden olmuştur.¹⁷⁷

28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında Ankara Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ittifak olmamakla birlikte ittifaka atılan önemli bir adım olmuş nitekim antlaşmayı takip eden yılın Ağustos ayında, Yugoslavya'nın Bled kentinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında İkinci Balkan İttifakı imzalanmıştır.¹⁷⁸ Türkiye, Yunanistan ile arasında Kıbrıs'ın geleceğini tayin konusunda ciddi anlaşmazlık bulunmasına rağmen İkinci Balkan

¹⁷⁵ Esin Yurdusev, "1945–1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Ankara, 1999, s.374–376.

¹⁷⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.519–520

¹⁷⁷ Yurdusev, *a.g.m.*, s.376–377

¹⁷⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.523

İttifakı'na katılmıştır.¹⁷⁹ Bu ittifakın gerçekleşmesi Birinci Balkan İttifakı'nın tersine bölge ülkelerinin kendi inisiyatifi ile değil Yugoslavya'nın 1948 yılında Doğu Bloğundan çıkarılmasının ardından bu bloğa geri dönmesini engellemek isteyen ABD'nin isteği ile gerçekleşmiştir. Paktın taraflardan herhangi birine veya daha fazlasına yöneltilen saldırıya karşı kolektif bir savunmayı gerçekleştirmesini taahhüt etmesi, Sovyetlerin Yugoslavya'ya saldırması halinde iki NATO üyesinin yardıma gelmesi anlamına gelmiştir ki, bu durum NATO'nun Sovyetlere karşı Yugoslavya'ya güvence vermesi anlamına gelmiştir. Böylelikle NATO Balkan cephesini iyice kuvvetlendirmişti.¹⁸⁰ Bununla birlikte Paktın kurulmasında Balkan Paktı'nı kuran üye ülkelerin bölgesel güvenlikleri konusundaki endişeleri de Paktın kurulmasında etkili olmuştu. Özetle bölgesel güvenlik çıkarlarının, NATO'nun güvenlik ihtiyaçları ile örtüşmesi bu ittifakın gerçekleşmesine imkân vermiştir.

Paktın çöküşüne neden olacak gelişmeler ise hem bloklar arası hem de bölgesel ilişkilerde meydana gelen değişiklikten kaynaklanmıştır. Stalin'in ölümü ardından iktidara gelen Kuruçev ile Sovyetler Birliği'nin yeni dış siyasetinin Yugoslavya'nın güvenlik endişelerini giderecek yönde olması Yugoslavya için, Batı uydusu Yunanistan ve Türkiye ile askerî işbirliği ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Yugoslavya bundan sonra dış siyasetinde tarafsızlık ilkesini benimseyerek, eski sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması sonucunda oluşan Üçüncü Bloğun "*Bağlantısızlar Hareketi*"nde¹⁸¹ yer almıştır. Yugoslavya'nın bu tavrı ittifakın askerî yönünü çöktürse de, diğer alanlardaki işbirliği konularında her zaman ilgili olmuştur. Aslında ittifakın bozulmasında asıl darbe, bloklar arasındaki değil blok içi çekişmeden, yani Yunanistan ve Türkiye'nin arasındaki Kıbrıs sorunundan kaynaklanmıştır.¹⁸²

1950'li yılların başından itibaren kendi iç meselelerini çözen Yunanistan'ın bu sefer de Kıbrıs'ı millî bir mesele haline getirerek Kıbrıs ile birleşme talebini dile getirmeye başlamıştır. Kıbrıs'taki Türk nüfusunun varlığı ve adanın stratejik önemi

¹⁷⁹ Özkürkçü, *a.g.e.*, s.3

¹⁸⁰ Yurdusev, *a.g.m.*, s.378; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.523

¹⁸¹ Bkz. Uçarol, *a.g.e.*, s.681–682

¹⁸² *a.g.e.*, s.738

Türkiye'nin de dâhil olmasına neden olmuş, o zamandan itibaren Kıbrıs meselesi Türk–Yunan ilişkilerini belirleyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından 1930'lu yıllarda başlayan Türk–Yunan yakınlaşması, Balkanlar'daki işbirliğinin oluşması için gerekli altyapının kurulmasına yardımcı faktör olarak belirirken, 1950'li yılları takiben beliren sürtüşme Balkanlar'daki işbirliğini engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkmış; uzun vadede ise Kıbrıs meselesi sadece Türk–Yunan ilişkilerine değil, Türkiye'nin dış siyasetine de yön veren esas hadiselerden biri haline gelmiştir.¹⁸³

1960'lı yıllar Türk dış siyasetinde Soğuk Savaş koşullarının belirleyici ekseninde, tek yönlü ve tek boyutlu dış siyasetten, siyasî açıdan çok taraflılığın esas alan, askerî iki kutupluluğun bağımlılığını azaltıcı manevraların yapılmaya başlandığı yıllar olmuştur.¹⁸⁴ ABD ile Sovyetler Birliği arasında başlayan yumuşamanın yansımalarının da etkisi olmakla birlikte, 1962 füze krizi¹⁸⁵ ve onun ardında 1963 Kıbrıs buhranı bu değişimin belirleyici olayları olmuştur. Kıbrıs meselesi, bölgesel güvenlik bağlarının kurulmasının ihmal edilerek sadece Batı'ya bağımlı bir dış siyasetin kendi dış güvenliğini tam anlamıyla gerçekleştiremediğini, üstelik dış alanda yalnızlığa ittiğini açıkça göstermiştir.¹⁸⁶

1963 yılında Kıbrıs Rumlarının adanın yönetiminde değişiklik yapmak amacıyla giriştikleri teşebbüs üzerine Türkiye'nin askerî bir harekâta girişmesi ihtimaline karşı ABD başkanı Johnson'un İsmet İnönü'ye mektup yollayarak Türkiye'nin Yunanistan'a karşı askerî bir operasyon düzenleyemeyeceği, böyle bir hareketin Sovyetlerin tepkisini çekeceği, bu durumda da Türkiye'nin NATO ve ABD ile giriştiği işbirliğinin işe yaramayacağını ifade etmesi kamuoyunda büyük

¹⁸³ Yurdusev, *a.g.m.*, s.379

¹⁸⁴ Hikmet Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960–1980*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980, İstanbul, 1995, s.248

¹⁸⁵ 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin uzun menzilli füze teknolojisini geliştirmeleri üzerine ABD'de orta menzilli füzelerini Avrupa'ya yerleştirme kararı almış, bunun ardından İzmir'deki Çiğli hava üssüne 15 füzelik Jüpiter rampası kurulmuştu. 1962 Küba bunalımı sırasında bu füzeler ABD ve SSCB arasında pazarlık konusu olmuş, Sovyetler ABD'nin yakınındaki Küba füzelerine karşılık kendi yakınındaki Türkiye füzelerinin kaldırılmasını teklif etmiş, ABD'de Türkiye'ye danışmadan füzeleri kaldırmıştır. Bu durum ise NATO'nun üye ülkelerini mi yoksa ABD'nin çıkarlarını mı koruduğu konusunda şüphelere neden olmuştur. Özdemir, *a.g.m.*, s.252–254; Gönübol, Ülman, Bilge, Sezer, *a.g.m.*, s.328–329

¹⁸⁶ Yurdusev, *a.g.m.*, s.381; Gönübol, Ülman, Bilge, Sezer, *a.g.m.*, s.330

tartışmalara neden olmuştur. Daha sonra 1965'te Birleşmiş Milletler'de Türk tezine karşı Yunan başarısı, Türkiye'ye Avrupa'nın üvey evlat muamelesi yaptığı yolunda var olan kanının güçlenmesine yol açmıştır.¹⁸⁷

Bu gelişmelerin ardından, Türkiye 60'lı yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir takım açılımlara yönelmiştir. Öncelikle Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler gözle görülür bir şekilde düzelerken, Batı ile ilişkilerinde de görece uzaklık meydana gelmiştir. Bu çerçevenin Balkan özeline yansması ise, Balkanlar'daki komünist rejimle yönetilen komşu ülkeler ile kültür ve ticaret alanlarında ilişki kurmaya başlanarak, daha etkin ve açık bir siyaset izlemesi şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim 1966'da Arnavutluk ile elçilik düzeyinde görüşmelere başlanmış, 1968'de Bulgaristan ile 1951'de göç eden ailelerin tekrar birleştirilmesi hususunda antlaşma yapılmıştır.¹⁸⁸

1970'li yıllarda ABD ve SSCB arasındaki yumuşama süreci en üst seviyeye ulaşmıştır. İki ülke arasındaki uyuşmazlıkları uzlaştırma yoluna gitmeleri, Türkiye'nin kutuplar arasındaki dengeye göre kurduğu dış siyasetini tekrar sorgulamasına neden olmuştur. Türkiye'nin güvenlik endişeleri, komşuları ile iyi ve yakın ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır.¹⁸⁹ Bu dönemde en önemli gelişme ise Türk-Yunan ilişkilerini kopma noktasına getirecek olan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur.

1965'ten başlayarak başta SSCB ile olmak üzere, çevresindeki ülkeler ile girdiği çok yönlü ve çok amaçlı işbirliği, 1974'te Kıbrıs harekâtı ve yine aynı yıl Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkan karşı propagandayı da etkisiz hale getirememiş ve Türkiye yalnızlığa itilmiştir. ABD ise tepkisini Türkiye'ye ambargo koyarak göstermiştir.¹⁹⁰ Yunanistan ise Kıbrıs meselesini her fırsatta kullanmaya başlamış, diğer ülkeleri kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

¹⁸⁷ Gönlübol, Ülman, Bilge, Sezer, *a.g.m.*, s.332

¹⁸⁸ Michael B. Bishku, "In Search of Political and Economic Security: Turkey and the Balkans through the Cold War Era", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Sonbahar 2000, s.29-31

¹⁸⁹ Yurdusev, *a.g.m.*, s.383

¹⁹⁰ Özdemir, *a.g.m.*, s.253

1960'ların başından başlayıp, Kıbrıs Barış Harekâtı ile hızla artan Ege kaynaklı sorunların başında karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, FIR hattı ve komuta kontrol sahası, Doğu Ege Adalarının silâhlandırılması ve bazı Ege Adalarının hukuki statüleri gelmektedir.¹⁹¹

Aynı dönemde Yunanistan ile ilişkilerin kötü seyretmesine rağmen Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya ile ilişkiler gelişme göstermiştir. Yugoslavya Devlet Başkanı Tito Ankara'yı ziyaret etmiş, ardından Ecevit Yugoslavya'ya gitmiştir. 1976 yılının Ocak-Şubat aylarında Atina'da Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın katıldığı Balkan ülkelerindeki işbirliğinin artırılması için bir dizi konferans düzenlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çerçevesinde, Helsinki Antlaşması ile beraber oluşan barış havasının da etkisi ile yapılan bu toplantılarda, hassas konulardan ziyade tarım, enerji, çevre, halk sağlığı, iletişim, turizm ve taşımacılık gibi konularda iyi komşuluk ve işbirliği hedeflerini içeren görüşmeler yapılmıştır.¹⁹²

1980'li yıllarda Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerimizin, muntazam seyrettiği görülmektedir. Türk yöneticilerinin uluslar arası alanda hareket yeteneklerini sınırlandıran ve belki de 1950 ve 1960'larda başka bir seçenek de bırakmayan Soğuk Savaş psikolojisi, 1980'lerin sonlarına doğru tam ve kesin olarak ortadan kalkmıştır.¹⁹³ Nitekim on iki yıl aradan sonra, 1988 yılında Yugoslavya'nın teklifi üzerine 1976 Atina konferansının benzeri 24-28 Şubatta Belgrat'ta yapılmış¹⁹⁴ ve böyle bir konferansa Arnavutluk'un ilk kez katılımı sağlanmıştır. Bu konferansın temel hedefi Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek olduğu için hassas konulara değinilmeden, tarım, sanayi, ticaret, enerji, turizm, sağlık ve çevre konuları tartışılmıştır. Yine aynı yıl 1984 yılı itibarıyla Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov'un Türklere yönelik asimilasyon kampanyasından dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerinin problemlili bir süreçte olmasına rağmen, iki ülke dış işleri bakanları Mesut Yılmaz ve Petar Mladenov "İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Protokolü"

¹⁹¹ Şule Kut, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoglu, Der yayınları, İstanbul, 1998, s.253-258

¹⁹² Bishku, *a.g.m.*, s.30-32

¹⁹³ Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, s.152

¹⁹⁴ **Ayn Tarihi**, 28 Şubat 1988

imzalamışlar, hatta iktisadî ve insan hakları konusunda ortak komitelerin kurulması kararını almışlardır.¹⁹⁵

Bununla birlikte 80'li yıllara Bulgaristan ile olan sorunlar damgasını vurmuştur. Aslında burada Türk dış siyasetinin dış Türkler konusunda çok yönlü bir devlet siyaseti oluşturamamasının zaman içerisinde ortaya çıkan tezahürleri görülmektedir. Bilindiği üzere Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte çevresindeki ülkeler ile ilişkilerini normalleştirme sürecine sokan Türkiye, Osmanlı mirasının olumsuz yansımaları sayılabilecek konularda ihtiyatlı davranmıştır. O dönemin şartlarında anlaşılabilir bir tavır olan bu siyaset uzun vadede Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'da bulunan Türklerin bir anlamda unutulması anlamına gelmiştir. Bu konu ile ilgili durumlar 1963–64 ve 1974 Kıbrıs'ta, 1950 ve 1989'da Bulgaristan'da olduğu gibi kriz durumlarında ve Türklere yönelik etnik arındırma olduğu zaman gündeme gelmiştir.¹⁹⁶ Nitekim Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov'un 1972–74 yılları arasında Pomaklara, ardından 1982–83 yılları arasında Türkçe konuşan çingenelere başlattığı asimilasyon siyasetine 1984 yılından itibaren Türk azınlığı da eklenmişti. Bu baskı siyasetinin 1989 yılında had safhaya ulaşmasının ardından, Mayıs 1989'da Türkiye Bulgar sınırını açmış ve aynı yılın Ağustos ayına kadar takriben 310.000 Türk Türkiye'ye göç için akın etmiştir.¹⁹⁷

Özetle, 1945–89 yılları arasında Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine baktığımızda 1960'lı yıllara kadar olan kısmının dünya çapındaki gelişmeler çerçevesinde, bölgesel gelişme ve dinamiklerin nispeten ihmal edildiği bir siyaset takip edildiği görülmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ise Soğuk Savaş dönemi kutuplar arası güvenlik stratejisi çerçevesinden çıkılmadan, ama bölgesel güvenlik ve işbirliğine yönelik girişimlerde bulunulan bir döneme girilmiştir. Bu dönemde bölge komşuları ile sıkıntıya sokacak gelişmeler ise genel itibarıyla dış Türklere yönelik arındırma siyaseti ve yine bölgesel güvenlik meseleleri ile ilgili olmuş, bu sorunlar izlenen Türk dış siyasetinin zaafı ile ilgili ciddi ip uçları vermiştir.

¹⁹⁵ aynı yer

¹⁹⁶ Yurdusev, *a.g.m.*, s.385

¹⁹⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s.968–969

Yine bu dönemde Batı ile bütünleşmek Türk dış siyasetinin temel ilkesi haline gelmiştir. Ancak Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin bu isteğine gönülsüz tepkiler verdiği ve bu ülkeyi tam bir “askerî karakol” olarak değerlendirdikleri görülememiştir. Dolayısıyla, Türkiye, Avrupa'nın iki kutuplu güç dengesi içinde Soğuk Savaşın gönüllü taraflarından biri olmuştur. Türkiye, dış siyasetinde bir değişiklik yapmakla kalmayarak, “ulusal çıkar” kavramını yeniden tanımlamış ve onu ABD'ninkiyle eş güdümlü hale getirmiştir.¹⁹⁸

Ortaya çıkan tek yönlü dış siyasetin uluslar arası sistemde ortaya çıkan değişimlerin dikkate alınmadan ısrarla sürdürülmesi, Türkiye için çok önemli ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak iktisadî kalkınmasını yeterli düzeyinde gerçekleştirememiş ve hemen her on yılda ödemeler dengesi ve kredi sorunlarıyla belirginleşen bir iktisadî iflasın eşiğine gelmiştir. İkinci olarak, Türkiye güvenlik ve savunmasını tek bir merkeze bağlayarak, Kıbrıs bunalımı sonrasında konan 1975 Amerikan silâh ambargosunun açıkça gösterdiği bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Üçüncü olarak, “bütün yumurtalarını”, NATO “sepeti” içine koyarak, hem Avrupa'nın geri kalan bölgesinde ve hem de dünyada yalnızlığa itilmiştir.¹⁹⁹

Dolayısıyla izlenen dış siyaset tek yönlü olduğu için hızla değişen uluslar arası sisteme uyum gösterememişti. Yalnız, stratejik boyut dikkate alınarak, Türkiye'nin sonunda Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası haline geldiği düşüncesi, Türk hükümetlerini etkin, gerçekçi ve çok yönlü dış siyaset izlemekten alıkoymuştur.²⁰⁰

¹⁹⁸ Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, s.150

¹⁹⁹ aynı yer

²⁰⁰ **a.g.e.**, s.151

BEŞİNCİ BÖLÜM : YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMA SÜRECİ

A. Yugoslavya'nın Yapısı ve Özelliği

Yugoslavya'ya baktığımız zaman farklı dil, tarih, kültür ve dinlere sahip insanlardan oluşan zorunlu bir birliktelik görülür. İkinci Dünya Savaşı öncesi Kral Aleksandr'ın baskı siyaseti savaş sonrası Tito'nun karizması ile birleşen sosyalist idare ve onun kendine has metotları sayesinde birlik uzun süre ayakta kalmıştır. Ancak bu dönem içerisinde halkların kaynaştıkları söylenemez. Tito'nun sosyalist rejiminde büyük bir baskı altında tutulan milliyetçilik hisleri ve din bağları, onun ölümü ve şartların değişmesi ile tekrar su yüzüne çıkmış ve birlikteki çatlakları daha da arttırmıştır. Böylece Yugoslavya'da büyük bir iç mücadele başlamıştır.²⁰¹

Yugoslavya'daki belli başlı etnik gruplar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar, Karadağlılar ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Yugoslavya'da en kalabalık millet (%36) Sırlardır. Bunları çoğunluğu Hırvatistan'da yaşayan (%19,8) Hırvatlar takip etmekteydi. Üçüncü sırada ise (%14) Bosna–Hersek'te ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklar gelmekteydi. Daha sonra (%7,8) Slovenler, Kosova bölgesindeki Arnavutlar (%6,5) ve Makedonlar (%6) onları takip etmekteydi. Sıralamanın sonunda Karadağlılar (%2,6) ve Macarlar (%1,9) yer almaktaydılar. Bunun dışında Türkler, Çekler, Romenler, Ukraynalılar, Çingeneler, Bulgarlar %1'in altında nüfusa sahiptiler. Yaklaşık %5 oranında bir nüfus kendini Yugoslav milletine dâhil ediyordu.²⁰²

1970'li yılların ortalarından itibaren, nüfus artış hızının düşmesine rağmen 1991 yılında Yugoslavya nüfusu 28,3 milyondur. Nüfusu en yoğun olan bölgeleri Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna–Hersek'tir. Bosna ve Voyvodina'nın etnik olarak heterojen bir yapısı olmasına rağmen büyük şehirleri istisna olmak kaydıyla, küçük yerleşim birimleri ve köyleri etnik olarak homojen bir yapıya sahiptir. Bosna–Hersek'in dışındaki yerleşim birimleri, etnik olarak nüfusun en az üçte ikisine sahip

²⁰¹ Mughisuddin, *a.g.m.*, s.36

²⁰² Hamza İlbeği, “*Dağılan Yugoslavya – Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci*” **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, der. Bekir Günay, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.177; Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.39

olan etnik grubun denetiminde bulunmaktaydı. Slovenya ve Sırbistan hariç bütün federal cumhuriyetler ve özerk bölgeler heterojen bir yapıya sahiplerdi. Bosna, Voyvodina ve Makedonya’da hiçbir etnik grup nüfusun üçte ikilik çoğunluğuna sahip değildiler.

Kosova bölgesi kilometrekareye 169,7 kişiyle en yoğun nüfusa sahip iken, kilometrekareye 45,3 kişiyle Karadağ en seyrek iskân bölgesiydi.²⁰³

Yugoslavya’da Sırlar nüfusun hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Farklı yüzde oranlarına rağmen, her millet kendi dilini ve alfabesini kullanmış, kültürünü sergilemiştir.

Sırlar 10. yüzyıldan bu yana önderlik mücadelesinde olan grupların başında gelmiştir. Yerleşim yerleri sebebi ile daha çok Makedon, Bulgar ve Yunanlarla temasları olmuştur. Doğu Roma Ortodoks Kilisesi’nin etkisiyle o mezhebi seçmişlerdir. Tarih ve kültür gelişimleri daha çok bir Doğu Akdeniz tipi olarak şekillenmiştir.²⁰⁴

Slovenler bir Slav boyu olmakla beraber yüzyıllar boyunca Almanya ve Avusturya gibi Cermen kavimlerinin etkisinde kalmışlardır. Katolik Slovenler Avrupa’nın belli başlı gelişmelerinde daha çok Orta ve Batı Avrupa devletleri ile birlikte hareket etmişlerdir.

Hırvatlar da ayrı bir Slav boyudur. Sırlarınkinden farklı bir lehçe olan Slav dilini konuşurlar. Hırvatlar İtalya, Avusturya ve Macaristan’la yakın ilişki içinde olduklarından bu grupların etkisinde kalmışlardır. Vatikan’ın etkisi ile Katolik olan Hırvatların tarihî ve kültürel gelişimleri bir Akdeniz ve Orta Avrupa karışımı içerisinde olmuştur.²⁰⁵

Yugoslavya mozağini oluşturan bir grup da Makedonlar olmuştur. Sırlar onları “Güney Sırp”, Bulgarlar “Batı Bulgar” ve Yunanlar da kendilerinden

²⁰³ Günay, *a.g.m.*, s.4

²⁰⁴ Mughisuddin, *a.g.m.*, s.37

²⁰⁵ aynı yer

saymaktadırlar. Makedonlar ise kendilerini her üç gruptan ayrı bir tarihî grup olarak kabul etmekte ve bu gruplar tarafından sahiplenmeyi istememektedirler. Her üç grubun da Makedonya toprakları üstündeki hak ve iddialarını reddetmektedirler.

Boşnaklar yani Bosna Hersek'te yaşayan Slav kökenli Müslüman millet, Slavların çok faal bir bölümü olarak 1000 yıla yakın bir zamandır, siyasî bakımdan başlı başına bir birim olarak yaşamaya muvaffak olmuştur. Hıristiyanlığı kabul etmiş fakat bir süre sonra Bogomil tarikatına girmişlerdir. Daha sonra Osmanlılar ile 1389'dan bu yana İslâmiyet ile tanışarak Müslüman olmuşlardır. Zamanla bir kısmı Türklerle de karışmıştır. Tarihî deneyimleri ve kültürel gelişimleri Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde şekillenmiştir.

13. yüzyılda Sava, Drina nehirlerine ve Adriyatik sahillerine ulaşan Bosna-Hersek hâkimiyeti bu hudutlar içindeki topraklarda 1992'ye kadar pek az değişikliklerle devam etmişlerdir.

Ülkenin güneyinde son derece dağlık olan bölgede yer alan, Sırp Hırvatçası konuşan ve din olarak da Ortodoks olan Karadağlılar geleneksel olarak Sırpların müttefiki olmuşlardır.²⁰⁶

B. Siyasî ve Dinî Ayrılıklar

Yugoslavya'da %32 Katolik (Sloven ve Hırvatlar), %36 Ortodoks (Sırplar), %17 de Müslüman (Boşnak, Arnavut, Türk) vardı. Kalan azınlık içerisinde Protestan ve Yahudi dinine mensup olanlar da vardır.

Din faktörü Balkanlarda tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Çoğu Yugoslav halkı için din yaşamın önemli bir bölümü olmuştur. Din, etnik ve millî kimliğinin bir parçasını temsil etmiştir. Müslüman Boşnakların millet kabul edilmesi buna iyi bir örnek teşkil etmiştir.

Tarih boyunca siyasete gayri resmî dinî etkenler hâkim olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ayrılmasından sonra, Slav grupları da iki

²⁰⁶ Poulton, a.g.e., s.9

grup arasında bölünmüştür. Türklerin bu toprakları fethinden sonra bu bölgede Müslümanlık yerleşmiş ve yayılmıştır.

Müslümanlığın gelişi ile birlikte siyasî çekişmeler yeni bir boyut kazanmıştır. Sonuçta din ve siyaset birbirine karışarak siyasî egemenlik için etkili bir silâh olarak kullanılmış ve çoğu zaman olaylar kontrolden çıkıp kitle katliamlarına dönüşmüştür.

C. İktisadî Farklılıklar

Yugoslavya 1918'de oluşumu farklı şekilde ve farklı hızda gelişen bir çok bölgeyi bir araya getirmiştir. Endüstri ve tarımda en ileri ülkeler Avusturya Macaristan İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan Slovenya ve Hırvatistan olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan üçüncü en gelişmiş bölge ise Sırbistan olmuştur. En az gelişmiş bölgeler ise, Karadağ, Bosna–Hersek ve Makedonya idi. Bu bölgelerde özellikle Bosna–Hersek'te 20. yüzyıla girerken feodal sistem sürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı, Yugoslavya'yı oluşturan ülkeleri kötü etkilemiştir. Ormanlar ve demiryolu sistemi zarar görmüştür. Sermayenin olmaması nedeniyle endüstri gerilemiştir. Tarımsal reform ihtiyaç haline gelmiştir. Savaş zararları giderilmeye çalışılırken, İkinci Dünya Savaşının başlaması ile Yugoslavya'da yeni problemler ortaya çıkmıştır.

Tito hafif endüstri ve tarımdan çok ağır endüstri üzerinde durmuştur. Tito'nun amacı gelişmiş ve az gelişmiş Cumhuriyetler arasındaki farkı azaltmaktır. Bunun için ağır endüstri projelerini uzun vadeli olarak Slovenya ve Hırvatistan üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fakat 1948'de Kominform'dan çıkarılması ile SSCB ve Doğu Bloğu Yugoslavya üzerinde iktisadî boykot uygulamaya başlamıştır. Böylece Yugoslavya 5 yıllık iktisadî planını uygulamakta güçlük çekmiş ve başarılı olamamıştır.

Cumhuriyetler arasındaki gelir düzeyi ve yaşam standardı farklılığı artmaya devam etmiş ve bölgelerin endüstriyel gelirleri eşit olmamıştır. Slovenya ve Hırvatistan daha yüksek endüstriyel gelire sahip olmuştur. Bu gelişmede Tito'nun

yanı sıra 19. Yüzyılda Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nun katkıları daha etkili olmuştur.

1960 ve 1970'lerde enflasyon yükselmiş, dış borçlar artmış ve Yugoslavya' da grevler başlamıştır. Hırvatistan ve Slovenya, Federal hükümetin kaynaklarını az gelişmiş bölgeler için kullanmasından rahatsızlık duymuşlardır.

1980'de Tito öldüğünde ekonomide yüksek enflasyon ve Cumhuriyetlerin çoğunluğunda kişi başına düşük gelir mevcuttu. 1990'lara kadar da gelir eşitsizliği devam etmiştir. Bu dönem içerisinde enflasyon % 250, dış borçları 21 milyar dolar ve işsizlik % 15 dolayındadır.²⁰⁷ 1980'li yılların sonlarına doğru Yugoslav ekonomisi bir kaosa sürükleniyordu.²⁰⁸ 1988 yılında yeni hükümetin iş başına gelmesiyle alınan tedbirlerin sonucunda 1990 yılında enflasyon oranı % 121'e indirilmiştir. 1991 yılının hedefi ise, enflasyonun %70'in altına düşürülmesi olarak belirtilmiştir. Fakat cumhuriyetlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, iktisadî ve ticari iş birliğine yanaşmamaları, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyerek, enflasyonun hızla artmasına ortam hazırlamıştır.²⁰⁹

İktisadî çalkantılarda, Slovenya ve Hırvatistan'ın serbest piyasa koşullarını Sırbistan'a oranla daha hızlı oluşturmak istemeleri de etkili olmuştur. Nisan 1990'da Slovenya'nın Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ne mali desteğini keserek ayrı bir ordu ve para birimi (lipa) oluşturması federasyonla olan ilişkilerini zayıflatmıştır. Slovenya'nın yanı sıra Hırvatistan'ın da aynı şekilde davranması cumhuriyetler arası ilişkileri ekonominin kötüleşmesine bağlı olarak bozmuştur.

Sonuçta, patlak veren savaşta iktisadî durum da etkili olmuştur. Diğer taraftan ise, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmeleri, buna karşı federal ordu birliklerinin müdahalesi ve sürmekte olan çatışmalar Yugoslavya'nın zaten kötü olan ekonomisine yeni bir darbe vurmuştur.

Federasyonu oluşturan cumhuriyetlerden bazıları askerî harcamalara itiraz

²⁰⁷ Dusko Doder, "Yugoslavia: New War, Old Hatreds," **Foreign Affairs**, Vol.91,(Summer 1993), s.17

²⁰⁸ Savaş, *a.g.m.*, s.101

²⁰⁹ Alp, "Balkanlar ve Yugoslavya Olayları", s.18

ederek, bazıları ise federal bütçeye katkılarının yüksek olduğunu savunarak bütçeye karşı çıkmışlardır. Böylece, federal devlet bünyesinde ortak bir bütçe oluşturulamamıştır.

Bütçenin gecikmesi zaten mevcut olan iktisadî krizi daha fazla çıkmaza sokmuştur. Ülkeye verilmesi beklenen 2,5 milyar dolarlık milletlerarası para fonu kredisi, belirsizlik yüzünden durdurulmuştur. Yabancı yatırımcılar rağbet göstermemiş, bankaların kredi mektupları kabul edilmemiş, ihracat gerilemiş, %50'den fazla azalan turizm geliri düşmeye devam etmiştir.

D. Dağılma Süreci

Yugoslavya'yı bir arada tutan en önemli etkenlerden birisi, ülkeyi düşman işgalinden kurtaran ve yeniden kurulmasını sağlayan güçlü önder Tito'nun ve ona tamamıyla bağlı Yugoslav Halk Ordusu'nun varlığıdır. Tito'nun döneminde ülkede meydana gelen gelişme ve artan refah insanların daha umut dolu ve iyimser olmalarını ve rejime bağlanmalarını sağlamıştır. Komünist olan ya da olmayan halkın Sovyet yönetimi altına girileceği korkusu da ikinci bir etken olarak ülke birliğine katkı sağlamıştır. Son olarak Soğuk Savaş süresince Doğu–Batı çatışmasındaki anahtar rolü ile Yugoslavya, Batılıların gözünde Sovyet tehlikesini uzakta tutmuş, Moskova için ise her ne kadar kendinden bağımsız olsa da ideolojik olarak aynı platformdaki Yugoslavya'yı kendine yakın bulmuştur.²¹⁰

1980'ler çok uluslu, özgün sosyalist Yugoslavya için, bir yandan iktisadî sorunların yaşandığı, diğer yandan da milliyetçi eğilimlerin güçlendiği bir dönem olmuştur. Tito, milletler üstü yaklaşımı ve güçlü kişiliği ile ülkenin bütünlüğünü simgeliyordu, ancak Tito Yugoslavya'sı altı cumhuriyet,²¹¹ beş millet,²¹² üç farklı inançtan oluşan, ulus olarak tanınanların dışında, sekiz tane de etnik grubun²¹³ olduğu karışık bir yapıda idi. Bu kadar farklı yönelimleri olan toplulukları bir arada

²¹⁰ Christopher Civiic, “Slovene and Croat Perspectives”, **International Perspectives on the Yugoslav Conflict**, ed. A. Danchev ve I. Halverson, Londra, 1996, s.61–62

²¹¹ Bosna–Hersek, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya

²¹² Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Boşnaklar, Makedonlar

²¹³ Türkler, Arnavutlar, Macarlar, Çekler, Romenler, Ukraynalılar, Çingeneler, Bulgarlar

tutmak ise her zaman sorun olmuştur. Buna rağmen federe cumhuriyetler arasında 1980’li yıllarda meydana gelen çatışmalar sadece etnik kökene dayanmıyordu. Çatışmaların başlangıç noktasını Yugoslavya’nın Yugoslavsız bir ülke olması gerçeği oluşturmuştur. Kendisini Yugoslav olarak görenler, ya karışık evliliklerden oluşan ailelerin fertleri ya da ordu, kamu ve bürokraside bulunan görevlilerden oluşmaktaydı.²¹⁴ İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ölümüne kadar geçen süre içinde Yugoslavya’yı bir arada tutmayı başaran Tito, Yugoslavya’nın heterojen yapısından kaynaklanan problemleri milletler–üstü yaklaşımıyla çözmeye çalışmış, fakat Tito’nun milletler–üstü bir üst kimlik olarak “Yugoslavya kimliği”ni yaratmayı başaramaması, Yugoslavya’da sınıf temelinden ulus temeline doğru değişen bir siyasî yapılanma ile sonuçlanmıştır. Tito yönetiminin kontrol altında tutabildiği sorunlar Tito’dan hemen sonra krize dönüşmüştür.

Tito’nun bütünleşmiş Yugoslavya formülünün Tito’nun kişiliği ve otoritesi olmadan işlemeyeceği ölümünden önce anlaşılmıştır. 1980 yılında ölümünden bir kaç ay sonra Yugoslavya Federasyonu çözülmeye başlamıştır. Tito’nun ölümüyle birlikte federasyonu bir arada tutan yapışkan işlevini kaybetmiştir.

Yugoslavya’nın değişen siyasal yapısı da daha Tito hayattayken kendini göstermeye başlamış ve 1974’te kabul edilen anayasa bunun somut bir örneği olmuştur. 1974 Anayasası, ikili bir egemenlik öngörmekteydi. Hem “işçi sınıfının ve çalışanların”, hem de “millet temsilcilerinin” söz hakkı vardı. Ortaya çıkan bu ikili yapı sosyalist ideolojinin yıkılmasıyla son bularak, millet ve milliyetçilik temeli üzerinde yükselmeye başlamıştır.

Sonuç olarak Yugoslavya’da bir anlamda “devlet sosyalizminden devlet şovenizmine” geçiş gerçekleşmiştir.²¹⁵ Bu evrede, ülkenin geçmişinde yaşananlar, milliyetçi güçlerin eline yeterince malzeme vermiştir. Ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılığı ve federal bütçeye katkı oranları, milliyetçiliği

²¹⁴ 1971 yılından itibaren Bosnalı Müslümanların milliyetleri ile değil de dini kimlikleri ile tanınması sonucunda kendisini Yugoslav olarak gören kesimde de azalma olmuştur. Bkz. P. Lendvai, “Flashpoint Balkans”, *The World Today*, Vol. 51, No. 4 (1995)

²¹⁵ Robert M. Hayden, “Yugoslavya: Kendi Kaderini Tayin Hakkı mı Etnik Temizlik mi?”, *NPQ Türkiye*, Nisan 1993, s.45–50

besleyen diğer kaynakları oluşturmuştur. Bu sırada uluslar arası konjonktürde meydana gelen gelişmeler bu sürecin ivme kazanmasına neden olmuştur. 1980’li yılların sonlarında komünizmin çökmesi, onun ardından da Avrupa’da iki kutuplu yapının çözülmesiyle Yugoslavya dış siyasetteki anahtar rolünü de kaybetmiş ve 1948’lerden itibaren var olan dış tehlikeler korkusu da ortadan kalkmıştır.

Bu koşullar altında uluslar ve cumhuriyetler arasında zaten var olan ama güçlenip ortaya çıkması engellenen rekabet ve sürtüşmeler kendisini göstermeye başlamıştır. Var olan güç boşluğunda, zaten altı cumhuriyet ve iki yerel yönetime (Kosova ve Voyvodina) bölünmüş olan Yugoslav Komünist Partisi yönetimindeki cumhuriyetlerin yönetici sınıfları, millî çıkarlarını belirleyerek bu çıkarlara göre davranma yoluna gittiler. Fakat burada her halkın “millî çıkarlar”dan ne anladığı değişiklik gösteriyordu.

Dağılma öncesi Yugoslavya fikri olarak üçe bölünmüştü. Birinci grupta Yugoslavya’dan ayrılarak Orta Avrupa devletler grubuna katılmak isteyen Slovenya ve Hırvatistan, ikinci grupta sıkı sıkıya bütünleşmiş federasyon fikrini savunan Sırbistan ve Karadağ ve son olarak hem ülkenin parçalanmasından hem de Sırp hâkimiyeti altındaki Yugoslavya’da yaşamaktan korkan ve bu nedenle Yugoslavya’nın devamını isteyen Bosna–Hersek ve Makedonya’nın oluşturduğu üçüncü grup vardı. Bu gruplara ek olarak Yugoslav Halk Ordusu da ülkenin bütünlüğünün yanında sosyalist sistemin de sürdürülmesini isteyen özel bir güç faktörü olarak ortaya çıkmaktaydı.²¹⁶

Federasyonun fiilen dağılmasına neden olan gelişmeler 1974 Anayasasının ihlalleri ile başlamıştır. Anayasayı ihlal eden ilk ülke Sırbistan oldu. 1986 yılında Sırbistan’da Komünist Parti önderliğine Slobodan Miloseviç’in gelmesiyle Sırp milliyetçiliği fikirleri Sırbistan’da daha fazla gelişmeye başlamıştır.²¹⁷ Böylece Sırp milliyetçiliğin ayaklanmasıyla başlayan tedirginlik bir olaylar zincirini harekete

²¹⁶ Simic Predrag, “*Yugoslavya Krizinin Dinamikleri*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996, s.16–18

²¹⁷ Mustafa Bereketli, **Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar**, Rumeli Vakfı 1.Balkan Toplantısı 10 Mayıs 1997, Rumeli Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.151–152; Acar, **a.g.e.**, s.9

geçirmiştir.²¹⁸ 1988 ve 1989 yıllarında Sırp lar tarafından muhtelif gösteriler ve yürüyüşler düzenlenerek Voyvodina ve nüfusunun yüzde 90'ı Arnavut olan Kosova'ya karşı baskı siyasetleri uygulanmıştır. Sonuçta, bu iki bölgenin özerkliği kaldırılarak doğrudan Sırbistan idaresine bağlanmıştır.²¹⁹ Karadağ Sırbistan ile paralel bir tutum sergilemiştir.

1974 Anayasasına ikinci ihlal Slovenya'dan geldi. Eylül 1989'da Sloven Meclisi kendi Anayasasında değişiklik yaparak çok partili seçim yapma ve gerektiğinde federasyondan ayrılma kararı aldı. Slovenya'yı Hırvatistan takip etti ve Hırvatistan Komünist Parti önderliği de federal yönetimden izin almadan anayasasını değiştirdi. Kuzey Yugoslavya'da bulunan Slovenya ve Hırvatistan, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin kalkmasıyla geleceğini daha fazla Batı ile bütünleşme yolunda görmeye başlamıştı. Esasen Katolik olup, Almanya ve Avusturya ile yakın bağları bulunan bu iki Cumhuriyette kısa sürede Komünistler etkinliklerini kaybetmeye başlamışlardı. 1989 yılında Hırvatistan ve Slovenya'da serbest seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştı.

1990 yılının Ocak-Şubat aylarında yapılan Yugoslav Komünistler Birliği'nin 14. Olağanüstü Kongresinde, tüm bu sorunlar ve Yugoslav Komünist Birliğinin işlevi ve geleceği tartışılmıştır. Cumhuriyetler arasındaki görüş farklılıkları ve uyumsuzluk kongrede kendini göstermiş ve federal düzeyde Partinin çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Kongrenin hemen ardından Cumhuriyetlerde çoğunluğu etnik temelde ve milliyetçi olmak üzere çok sayıda parti kuruldu. Bu durum aynı zamanda Komünist Parti'nin öncü ve önder rolüne de son verilmesi anlamına geliyordu.²²⁰

1990'larda yapılan seçimlerin sonuçları bir sonraki yılın yazı ve sonbaharında Yugoslavya'da patlayacak olan iç savaşın ipuçlarını vermeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yapılan ilk serbest seçimlerde, bütün cumhuriyetlerde milliyetçi yanları ağır basan partiler ve koalisyonlar kazanmıştı. 1990'da Slovenya'da yapılan seçimlerde Komünistler büyük yenilgiye uğrarken,

²¹⁸ Mughisuddin, *a.g.m.*, s.35

²¹⁹ Acar, *a.g.e.*, s.9

²²⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, s.137-138

Hırvatistan'daki seçimlerde Franco Tudjman iktidara gelmişti. Her iki ülkede halkın, Yugoslav birliğinden koparak Batı Avrupa ve AT ile bütünleşme yönündeki yeni siyaseti desteklediği anlaşılmıştır.²²¹

Bu arada Batı ile kaynaşabilmenin ya da kabul görmeyen gerek şartlarından birisi olan demokratik yapıda olduğunu veya olacağını ispatlama çabası ile ulus devlet şeklinde yapılanarak farklı etnik gruplar arasındaki gerilimi çözmeye çalıştılar. Bu durum Federasyon zamanında, hangi cumhuriyette yaşarsa yaşasın eşit vatandaş muamelesi görüp bütün hakları federal yasalar tarafından korunan Yugoslav vatandaşının hayatında yeni değişikliklere neden olmuştu.²²²

E. Dağılma Sürecinde Sırbistan

Tito döneminde Yugoslav kimliği altında büyük ölçüde denetim altında tutulan Sırp Milliyetçiliği Sırbistan içinde giderek baskıcı bir şovenizme dönüşürken, Sırbistan'ın diğer federe cumhuriyetlerle ilişkilerini de belirleyen baskın bir nitelik kazanmıştır.²²³ Sırbistan Federal Yugoslavya'nın çözülme sürecinde en önemli sebeplerden birisi olan milliyetçilik mevhumunu, bir anlamda motor güç olarak kullanan cumhuriyetlerden en önemlisidir. İkinci Yugoslavya'nın yapılanmasına bakıldığında Tito'nun sanki böyle bir tehlikenin varlığını daha önceden sezdiğini ve buna yönelik bir takım önlemler aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere Sırlar Federal Cumhuriyetin en kalabalık nüfuslu ulusudur. Oysa ikinci Yugoslavya'nın kurulması ile birlikte Sırbistan topraklarını küçültme siyasetine gidilmiş, daha önce güney Sırbistan olarak kabul edilen Makedonya, aynı şekilde Sırbistan sınırlarında bulunan Karadağ, Sırbistan'dan ayrılarak ayrı bir cumhuriyet statüsü verilmiştir. Daha sonra 1974 Anayasası ile Arnavut nüfusunun yoğun olduğu Kosova ve Macar nüfusunun yoğun olduğu Voyvodina bölgeleri özerklik statülerini kazanırlarken, benzer konumda olan Hırvatistan'ın Karayina bölgesindeki Sırlara her hangi bir ayrıcalıklı statü verilmemiştir. Müslüman, Sırp ve Hırvat nüfusu yoğunluğunun aşağı yukarı birbirine yakın olduğu Bosna-Hersek'te ise zaten böyle bir durum 1990'lı yıllara

²²¹ Acar, **a.g.e.**, s.10

²²² Hayden *a.g.m.*, s.48

²²³ Şule Kut, "*Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası:1990-1993*", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der.Faruk Sönmezoğlu, Der yayınları, İstanbul, 1994, s.160

kadar mümkün olmamıştır.²²⁴

Nitekim Belgrat'ta bulunan Sırp Bilimler Akademisi 1986 Eylülünde bir Memorandum²²⁵ yayımlayarak Tito'nun Federal Yugoslavya'sından şikâyetlerini üç madde halinde ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki 1945'ten beri ekonomide önceliğin Hırvatistan ve Slovenya'ya verildiği ve Sırbistan'a karşı ayrımcı bir siyaset izlendiğidir.²²⁶ İkincisi 1974 Anayasasına göre Sırbistan topraklarının üçe bölündüğüdür. Çünkü 1974 Anayasasına göre Kosova ve Voyvodina'ya Federal yönetime doğrudan katılma hakkı verilmiştir ki bu durumda bu bölgeler uygulamada cumhuriyet statüsü kazanmışlardı. Son olarak Sırp, Yugoslav Komünist Birliği ve diğer cumhuriyetlerin Kosova'da anti-Sırp bir siyaset izlediklerini, ayrılıkçı Arnavut hareketini desteklediklerini ve Hırvatistan'daki Sırp'ların ayrım gördüklerini iddia ederek, "güçlü Yugoslavya zayıf Sırbistan" prensibinden yola çıkanların en iyi göstergesinin 1974 Anayasası olduğunu ilan etmişlerdir.²²⁷

Sırbistan 1981 sayımına göre %35 ile Yugoslavya'nın en kalabalık nüfusuna sahip cumhuriyeti olması, Sırbistan dışında Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da kayda değer Sırp nüfusu bulunması Sırp'lara ayrıca güç verirken, Birinci Yugoslavya'nın Sırp milletine dayanmış olması da Sırbistan'ın isteklerine tarihî bir boyut

²²⁴ David A. Dyker, "The Degeneration of the Yugoslav Communist Party as a Managing Elite— a Familiar East European Story?", **Yugoslavia and After**, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra, 1996, s.53

²²⁵ Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi 1986 yılı Eylül ayında bir memorandum yayımlandı. Sırp milliyetçiliğinin programı mahiyetini taşıyan bu memorandum, Zagreb, Saraybosna, Ljubljana ve Üsküp'te derin bir endişeyle karşılandı. Tam başlığı "Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi (SUNA), Akademisyenler Grubu'nun A. Isakoviç Yönetiminde Ülkemizin Aktüel ve Toplumsal Sorunları Üzerine Düşünceleri" olan bu memorandumdan önemli bölümleri Belgrat'ta çıkan Veçerniye Navosti gazetesinde 24–25 Eylül tarihlerinde yayınladı. Tamamı yetmiş dört sayfa tutan Memorandum, Akademi başkanlığı tarafından onaylanmış bir çalışma olarak değil, bir taslak olarak sunuldu. Günay, a.g.m., s.9

²²⁶ "Her ne kadar 1940–50 arası bazı stratejik sanayiler, Sovyet müdahalesi korkusuyla, diğer cumhuriyetlere tasınırsa da, 1960'lı yıllara doğru belli başlı sanayiler Sırbistan'da kurulmuştur. Ülkenin en büyük otomobil üreticisi "Crvena Zastava" Kragujevaç'ta (Sırbistan), en büyük elektronik firması "El" Nis'te ve yine en büyük demir-çelik kompleksi "MKS" Smederevo'da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra ülkenin en büyük ilaç fabrikası "Galenika" ve yine en büyük hidroelektrik santrali "Djerdop" da Sırbistan topraklarında yer alır. Sırbistan, Yugoslavya'nın en çok elektrik üreten cumhuriyettir." Günay, a.g.m., s.11; Yine bu memorandumda belirtilen hedefe ulaşmak için zulmün kabul edilebilir bir yöntem olduğu ifade edilmektedir. Süleyman Uglanin, "Sancak ve Sancak'taki Siyasi Mücadele", **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart–Nisan 1995, s.41

²²⁷ Dyker, a.g.m., s.54–56

katmıştır.²²⁸

Bu Memorandum Balkanlar’da sürekli emperyalist bir yayılmanın peşinde olan Sırpların²²⁹ iddialarının teorik temelini oluşturduğu²³⁰ düşünülürse, bunları pratiğe döken Slobodan Miloseviç olmuştur.²³¹ Miloseviç 1986’da Memorandum’un yayınlandığı yıl partinin başına geçmiş, kampanyasına Kosova ile başlamıştır. Bilindiği üzere Kosova Sırp için tarihî bakımdan çok özel ve önemli bir yere sahiptir. 1389’da Osmanlı hâkimiyetine giren ve beş asır Türk hâkimiyetinde kalan Kosova, Ortaçağ Sırp Krallığının sembolü gibidir. Bu sembolün tekrar Sırp eline geçmesi 1912’li yılları bulmuştur ama o zaman da Kosova’daki Sırp nüfusu çok az sayıda kalmıştı. Bölgedeki Arnavutların nüfus artışının hızı ve bölgenin cumhuriyetler içindeki en fakir, işsizlik oranının en yüksek bölge olması nedeniyle başka cumhuriyetlere göç vermesi bu durumun önemli nedenlerindedir. Ancak Sırbistan, yerli Arnavutları, Sırpı terörle Kosova’dan sürmek ve yalnız Arnavutlardan oluşan bir Kosova yaratmaya çalışmakla suçlamıştır. Miloseviç de Sırp medyasını arkasına alarak Arnavut terörü iddialarını Sırp kamuoyunu radikalleştirmede kullanmış, bundan sonra olaylar hızla gelişerek Sırp hâkimiyetini tesis etmeye doğru yol almıştır.²³²

Miloseviç 1987’de Sırbistan’ın yönetimini ele geçirince Sırp Ortodoks Kilisesi onun milliyetçi söylemine destek verdi. Kilise de tıpkı Bilimler Akademisi gibi 1989’da bir dinsel–ulusal program hazırladı. Burada Sırp arasında bölünmüşlüğe bir son verilmesi ve bütün Sırpın bir arada toplanması çağrısında

²²⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.108

²²⁹ Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, s.128

²³⁰ “*Memorandum, etnik bakımdan arındırılmış bir Sırbistan elde etmek için tüm Müslümanların göçe zorlanmasını, göç etmemekte ısrar eden Müslümanların Hıristiyan yapılmasını, bunları gerçekleştirilmeyen Müslümanların öldürülmesini ve tüm bunların gerçekleşmesi için her türlü şiddet, baskı ve zulmün uygulanmasını öngörmekteydi.*” Mehmet Kocaoğlu, “*Bosnalı Müslümanların Acısı*” **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996, s.57

²³¹ “*Miloseviç’in Belgrat’taki iktidar mücadelesinden başarıyla çıkmasında, bu memorandumda savunulan görüşlerin onun tarafından benimsenilip kullanılmasının önemi büyüktür. Eskinin sosyalisti Miloseviç, Sırp nasyonalizminin çerçevesini çizen ve bu yolda varılması gereken hedefleri belirleyen memorandumun çok koyu bir savunucusu olmuştur. Aslında memorandumda yer alan değerlendirmeler ve belirlenen hedeflere Miloseviç yönetiminin programı ve eylem kılavuzu olarak bakılabilir. Çünkü Miloseviç burada çizilen hedeflerden hiç şaşmamıştır: Büyük Sırbistan’a ulaşmak nihai hedeftir ve bu hedefe varma yolunda her şey meşrudur.*” Günay, a.g.m., s.9

²³² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.108–112

bulunuluyordu.²³³

28 Haziran 1989'da Priştine yakınlarındaki Gazi Mestan Ovasında, Birinci Kosova Savaşı'nın 600. Yıldönümü kutlamaları sırasında büyük bir Sırp kalabalığa hitabeden Miloseviç, yaptığı konuşmasında açıkça Yugoslavya'nın artık sona erdiğini ilan ediyor ve Sırp döneminin başladığı mesajını veriyordu.²³⁴ Sırp milliyetçiliği zafere yaklaşmıştı. Yugoslavya, Sırp devletine dönüşüyordu. Sırbistan hiçbir zaman “Büyük Sırbistan” hayalini zikrederek belirtmemesine rağmen, bu ideali konusunda Balkanlarda kimsenin bir şüphesi bulunmamaktaydı. Sırp'ların bu ideallerini gerçekleştirme yolundaki en büyük güvenceleri, Sırp subaylarının baskın durumda bulunduğu Yugoslav Federal Ordusuydu.²³⁵

Ekim 1988'de Voyvodina'da Voyvodina Komünist Birliği önderleri, partili ve partisiz Sırp'ların baskısıyla, parti tüzüğüne aykırı bir şekilde görevden alındılar. Kasımda darbe sırası Kosova'ya geldi ve yerel örgüt önderleri değiştirilerek yerlerine Sırbistan Komünist Birliği güdümündeki kadrolar getirildi. Bu arada Sırp'lar Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğini kısıtlayarak Sırbistan'ın güdümüne sokacak bir Anayasa değişikliğini gündeme getirdiler. Bunun üzerine 17 Kasım 1988'de Trepça kentinde kömür madeni işçileri Kosova Komünist Birliği önderlerinin görevlerinden alınması ve anayasa değişikliğini protesto için genel grev yaptılar. Ocak 1989'da Karadağ'ın başkenti Titograd'a²³⁶ gelen Miloseviç taraftarları yaptıkları gösteriler ve baskılarla Karadağ Komünist Birliğinin görevden çekilmesine sebep oldular. Böylece Voyvodina'dan sonra Karadağ da Miloseviç hükümetinin güdümüne girdi.²³⁷ Kosova'da Şubat 1989'da Trepça maden işçileri açlık grevi başlattılar.²³⁸ Sırbistan hükümeti bunu “karşı devrim” girişimi kabul ederek Kosova'da sıkıyönetim uygulamasına geçti. Aynı ay, Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğini kâğıt üzerinde bırakan Anayasa değişikliği yürürlüğe kondu. Slovenya'da

²³³ İlhan Uzgel, “Bağlantısızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya'da Milliyetçilik ve Dış Politika”, **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.130

²³⁴ Malcolm, **a.g.e.**, s.223

²³⁵ Aynı yılda ordunun % 80'i Sırp ve Karadağlılardan oluşuyordu. Savaş, *a.g.m.*, s.104; “*Ordudaki Sırp subayların oranı %80'e ulaşırken, Yugoslavya'nın diplomatlarının %75'i de Sırp'tı.*” Günay, *a.g.m.*, s.11

²³⁶ Daha sonra tekrar eski adı olan “Podgorica” ile değiştirilmiştir.

²³⁷ Malcolm, **a.g.e.**, s.212

²³⁸ Savaş, *a.g.m.*, s.104

bütün toplumsal örgütler, Hırvatistan'da insan hakları örgütleri Kosova darbesini kınamakla beraber, Federal Komünist Birliği, Hırvatistan, Slovenya ve Bosna–Hersek darbelerinin gerçekleşmesi ve anayasa değişikliğinde sessiz kaldılar. Karadağ ve Makedonya Cumhuriyetleri ve Voyvodina özerk bölgesi ise Sırbistan siyasetini desteklediler. Bütün bu olaylar Miloseviç'in popülaritesinin iyice artmasına sebep oldu ve 1990 seçimlerinde ikinci defa büyük bir çoğunluk alarak Sırbistan'ın başbakanı olarak seçildi. Kosova'daki Arnavutların boykot ettikleri seçimlerde, Miloseviç'in Bosna ve Hırvatistan'da yaşayan Sırlardan da büyük destek görmesi dikkat çekici bir gelişmeyi. Dağıtılan Kosova Meclisi üyeleri 1991'de gizli olarak toplanıp Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Bunun üzerine Belgrat yönetimi baskıları daha da artırıp Kosova'yı Kosova ve Methohija şeklinde iki ayrı idari bölgeye böldü.²³⁹

1991 Haziran ayında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan etmeleri ve hemen ardından çatışmaların başlaması ile Sırbistan yönetimini de harekete geçti. Sırbistan bu devrede Federal Ordu ile dayanışma içerisinde ayrılıkçı cumhuriyetlerin karşısında yer almıştır. Çatışmaların şiddetlenmesi üzerine BM eski Yugoslavya'ya her türlü silâh ve teçhizat satışını yasaklama kararını getiren ambargo kararını aldı ancak AT ve BM'nin çatışmaların yayılmasını engellemek için başlattıkları girişimler sonuç vermedi.

Yugoslav Federasyonu içerisinde nüfus bakımından en küçük ulusu oluşturan Karadağlılar, coğrafî konumlarının da elverişli olması sayesinde tarih boyunca özerklik statüsüne sahip olmuşlar, bu statülerinden 1918'de yaptıkları referandum kararı ile Sırbistan ile birleşerek vazgeçmişlerdi. 1941–45 döneminde partizanlar tarafında savaşan Karadağlılar, Yugoslavya federasyonunun kurulması ile birlikte tekrar ayrı bir cumhuriyet statüsüne kavuşmuşlardı. 1989 değişiklikleri ile Miloseviç'in “kafadaki iki göz kadar yakın” şeklinde tarif ettiği Karadağlılar, olaylar karşısında Sırbistan paralelinde bir tutum almışlardır.²⁴⁰ Sırbistan'ın Adriyatik denizine açılan tek kapısının Karadağ'ın elinde bulunmasının da etkisi ile bu iki cumhuriyetin

²³⁹ Malcolm, *a.g.e.*, s.212

²⁴⁰ Civiic, *a.g.m.*, s.78–79

tarihsel ve kültürel boyutu da var olan dostluklarını iyice pekiştirmiştir. Nitekim Federasyonu oluşturan diğer cumhuriyetlerin sırasıyla bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine, geriye kalan bu iki cumhuriyet arasında 27 Nisan 1992’de kabul edilen yeni bir Anayasa ile yeni bir federasyon kuruldu. Böylece Tito’nun kurduğu Federal Yugoslavya’dan geriye kalanlarla kurulan Federal Yugoslavya, artık “Üçüncü Yugoslavya” yani Güney Slavlarının yurdu değil, sadece Sırp’ların yurdu olarak kurulmuş oldu.²⁴¹

F. Dağılma Sürecinde Slovenya

Slovenler Yugoslavya devletinin bir parçası olana kadar bir çok yabancı hanedanlık tarafından yönetilmiştir. Tarihi boyunca Almanya, Macaristan ve İtalya’nın asimilasyon tehdidi altında kalan ülke, 19. asır boyunca bu tehlikenin de hızlandırdığı bir millî kimlik oluşturma sürecinden geçmiş ve bu mücadelenin sonucunda Macaristan yönetimi altında özerk ve kültürel açıdan homojen bir toplum yaratmayı başarabilmiştir. Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasının ardından, çevresini güçlü düşmanlar saran Slovenler için, Sırp–Hırvat–Sloven Krallığına dâhil olmak en uygun çözüm olmuştur. Coğrafi konumu ile diğer iki bölgeye fazla karışmayan, dillerinin farklı olması sayesinde diğer iki ulus arasında erime tehlikesine karşı önemli bir silâha sahip olan, bunun yanında kendilerine ait üniversite ve akademi gibi önemli kurumları bulunan Slovenler, Tito Yugoslavya’sında da tarihlerinde ilk defa sınırları kesin olarak belirlenmiş bir devlete sahip oldular.²⁴²

Toplam nüfus içindeki payı yalnızca %8 (1,8 milyon) olan ve federasyonu oluşturan cumhuriyetler içinde homojen yapıya sahip tek cumhuriyet olan Slovenya, aynı zamanda 1980 verilerine göre Yugoslavya’nın millî gelirinin yaklaşık %20’sini üreten, ihracatın üçte birine yakınına gerçekleştiren federasyonun en zengin ve gelişmiş ülkesiydi. Diğer cumhuriyetlerin aksine gerek coğrafi, gerek sektörel olarak yaygınlaşmış bir sanayisi olan Slovenya, serbest piyasa ekonomisine de erken

²⁴¹ Yugoslavya Federasyonu 2002 yılında Sırbistan–Karadağ adını almış ve Yugoslavya tarihe gömülmüştür. 2006 yılında yapılan referandum ile de Karadağ, Sırbistan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

²⁴² Civiic, *a.g.m.*, s.117–119

ve çabuk giren bir ülke olmuştur. Slovenya ekonomisinde gerçekleştirdiği gelişmeyi, demokratikleşme sürecinde de gerçekleştirebilmiştir. Slovenya yönetimi ve aydınları arasında bağımsızlıkçı bakış açısı, 1960'lardan itibaren, iktisadî özerklik ve kültürel Batıcılık temelinde gelişmiştir.²⁴³

Slovenya'nın Yugoslavya'nın bir parçası olmaktan kaynaklanan ilk sorunu 1958 yılında Lulbiyana'da yapılan Parti Kongresinde alınan karar sonucunda olmuştur. Yugoslav Komünist Partisi tarafından ortaya konan, Yugoslavizm adı verilen, ayrı ulusları tek bir Yugoslav kültürü kimliğinde birleştirme girişimi Slovenler tarafından Sırplaştırma olarak yorumlanmış ve büyük tepki görmüştür. Benzer bir sorun daha sonra 1980'li yıllarda tüm Yugoslavya'da tarih ve edebiyat derslerinde ortak müfredat okutulması yönünde yapılan çalışmaların ortaya çıkması ile de yaşanmıştır.²⁴⁴

Zaten iktisadî gelişmişliği, tarihî ve kültürel geçmişi ile Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetleri ile farklılıkları bulunan Slovenya, 60'ların ikinci yarısından itibaren komşuları İtalya ve Avusturya ile kültürel ve iktisadî ilişkilerini geliştirdi. Özellikle Hırvatistan'la birlikte katıldığı, Avusturya'nın güneyindeki, İtalya'nın kuzeydoğusundaki, Macaristan'ın güneybatısındaki eyaletleri ve Almanya'nın Bavyera eyaletinin dâhil olduğu Alp-Adriyatik Çalışma Grubu, Slovenya'nın Batı ile bağlarının pekiştirilmesi açısından önemli bir göstergedydi.²⁴⁵ Ülke bu şekilde özerk dış siyasetin da temellerini atmaktaydı. Bu durum Slovenya'yı Yugoslavya'ya bağlayan çok önemli bir korkunun, Alman ve İtalya'nın yayılma korkusunun da etkisini kaybettiğini açıkça ortaya koyuyordu.²⁴⁶

Slovenya'da bağımsızlık ve demokratikleşme süreçleri bir arada gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda Slovenya'da, hem aydın hem de parti içinde Avrupa Sosyal Demokrasisi çizgisine eğilimli bir grup öne çıkmaya başladı ve kabul gördü. Slovenya Komünist Birliği parti önderi Milan Kučan, "Kendisinin katılmadığı görüşlerin de serbestçe ifadesinden yana" olduğunu ifade ederek bu değişimleri

²⁴³ Lampe, *a.g.e.*, s.342

²⁴⁴ Civiic, *a.g.m.*, s.120-121

²⁴⁵ *a.g.m.*, s.65-68

²⁴⁶ *a.g.m.*, s.121

geliştirecek ortamı hazırlamıştı. 1989 yılında Slovenya Komünist Birliği çoğulcu siyasî sisteme geçiş aşamalarını başlattı. Komünist Birliği örgütü dışında siyasî örgütlenmelere izin vermesi, resmen hâlâ yasak olmasına rağmen bir çok siyasî partinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²⁴⁷

Mayıs 1989 sonunda kurulan bu partiler ve muhalefet grupları “Mayıs Deklarasyonunu” yayınladılar. Deklarasyon “çok partili hayata geçilerek seçim yapılmasını, insan haklarının ve özel mülkiyetin tanınmasını, Slovenya’nın tam bağımsız olmasını ve Yugoslavya’dan ayrılmasını” talep ediyorlardı. Eylül sonunda parlamentodan, bazı reformlarla birlikte Slovenya’nın Yugoslavya’dan ayrılma hakkını yasalastırılan kararlar çıktı. 7 Mart 1990’da Cumhuriyetin adındaki “sosyalist” ibaresi kaldırılarak, ülkenin adı “Slovenya Cumhuriyeti” oldu. Haziran 1990’da Sloven Millî Meclisi yeni bir yasa yürürlüğe koyarak bundan sonra Yugoslav yasalarına Sloven yasalarının problemleri çözmekte yetersiz kalığı zamanlarda başvurulacağı ve Slovenya’nın kendi dış siyasetini belirleyip kendi millî savunmasını yürüteceği açıklandı. Eylül ayında da kendi millî gücünü oluşturdu ve son olarak 23 Kasım 1990’da Sloven Parlamentosu çoğunluğun oyu ile birlikte Slovenya’nın bağımsızlığını ilan etti.²⁴⁸

Artık Yugoslavya’nın bir parçası olmadığını bildiren Slovenya, ülke savunma birliklerini, sınır karakollarının denetimini almaları için Macaristan, Avusturya ve İtalya sınırlarına gönderdi. Aynı gün Federal Başbakan Ante Markoviç, iki cumhuriyetin davranışının “tek yanlı, yasadışı ve gayri meşru bir hareket” olarak geçersizliğini ilan etti. Uluslar arası camia da yeni devletleri tanımayacağını duyurdu. Federal hükümet aynı zamanda orduya, araçların “normal seyrini” yeniden düzenlemeleri ve sınırlarda federal yasalara uyulmasını sağlamaları emrini verdi.

27 Haziranda başlatılan müdahale, çoğu ordudan toplam 80 kişinin ölümüne yol açarken, tam bir fiyasko oldu. Ordu önce sınır karakollarının çoğunu tekrar ele geçirdi. Daha sonra ise, ilk ve kısa süreli bir ateşkes yapılıncaya harekâtını durdurdu.

²⁴⁷ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.125–128

²⁴⁸ İsmail Soysal, “*Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Tutumu (1969–1992)*”, **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993, s.182

Bunun üzerine Sloven ülke savunma birlikleri sınır karakollarını geri aldılar. Bu arada Yugoslav ordusu askerlerinin de büyük gruplar halinde teslim oldukları görülmekteydi. Ordu, birliklerine kendilerini izlemelerini emreden Sloven subaylar ile çoğu yeni silâh altına alınmış, bu tür bir harekât için iyi hazırlanmamış ve pek motive edilmemiş her milletten askerden oluşmaktaydı. Temelsiz bir ateşkesin yapılabilmesi için AT'nin olaya müdahale etmesi gerekti. İki iyi niyet heyetinin ardından Hollânda, Lüksemburg ve Portekiz dışişleri bakanlarından oluşan üçlü heyet "AT troikası", 7 Temmuz 1991'i 8'ine bağlayan gece, adını müzakerelerin yapıldığı Adriyatik adasından alan "Brioni Kararları"nın bütün taraflarca kabul edilmesini sağlamayı başardı. Bu anlaşmalar, sınırlarda federal yasaların üç aylığına yeniden uygulanmasını ve 1 Ağustos 1991'e kadar ülkenin geleceğiyle ilgili görüşmelerin başlatılmasını şart koşuyordu.

Slovenya'nın kopuşunda Federasyonun gittikçe Sırbistan merkezli bir yönetime doğru gitmesinde ve Miloseviç rejiminin etkilerinin olduğu muhakkaktır. Ancak bu tür sıkıntıların eskiden beri olduğu, asıl yeni olanın Slovenya'nın artık Yugoslavya ile bağlarını koparabilecek güçte olduğu gerçeğidir. Önderlerinin kalitesi, ulusal homojenliklerini siyasî platformda da yakalayabilmeleri ve coğrafî konumlarının getirdiği avantajlarının yanında, Batı ile iktisadî ve kültürel bağlarını geliştirmeleri bu kopuşun gerçekleşmesinde önemli etkenler olmuştur. Özellikle Ağustos ayında Moskova'daki darbe girişiminin Balkanlar'daki Rus etkisini bir süre ortadan kaldırması ve Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı açık bir şekilde desteklemeleri kopuşu hızlandırmıştır.²⁴⁹

G. Dağılma Sürecinde Hırvatistan

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Hırvat kilise görevlileri ve entelektüelleri bütün Kuzey Slavlarının birleşmesi fikrini ateşli bir şekilde desteklemiştir. Bu birleşmenin gerçekleşmesini istemelerinin altında yatan oldukça ciddi nedenler de vardır. Bu nedenlerden ilki bağlı buldukları Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun kurucu unsurlarından Macarların milliyetçi siyasetlerinden

²⁴⁹ Simic s.22-23

duydıkları endişedir. Diğer bir endişe sebepleri ise Müttefik kuvvetlerin İtalya'nın kendileri tarafında savaşa katılmalarının karşılığı olarak Hırvatistan'ın Adriyatik kıyılarındaki topraklarını teklif etmesidir. 1918'de Avusturya–Macaristan yenilmiş ve İtalya 1915 Londra Antlaşmasında öngörülen yerlerden daha fazlasını işgal etmiştir. Bu durumda Slavlardan oluşacak bir devlete katılmak Hırvatlar için en iyi alternatif olmuştur.²⁵⁰

1918 sonrası Hırvatlar için hayal kırıklığına sebep olmuştur. Yeni kurulan Krallığın en gelişmiş ve zengin bölümünü oluşturan Hırvatistan, daha önce Habsburg yönetiminde yaşadığı özerkliğinden daha azı ile yetinmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi daha fazla özgürlük için yaptıkları girişimler ise ne Ortodoks Kilisesi, ne siyasiler, ne de Sırp aydınları tarafından hoş karşılanmamış ve bu çabalara karşı çıkmıştır. Hırvat kimliğinin ve ulusal bağımsızlığının tamamen tanınmaması, Hırvatların kendilerini Sırplaştırılma tehlikesi içinde olduklarını hissetmelerine sebep olmuştur. Aslında bu endişelerinde haksız olmadıklarını gösteren hadiseler de vuku bulmuştur. 1844 yılında Sırbistan'ın İçişleri bakanı Garasanin, bütün Sırları içine alacak bir Sırbistan'ı gerçekleştirecek bir doküman olan “Nacertanije” hazırlamıştır. Burada Sırlara Karadağlılar, Hırvatlar, Bosnalı Müslüman ve Makedonlar da dâhil edilmiştir. Bu tanımlamanın teorik açıdan meşruluğu ise 19. yüzyıl dil bilimcisi Vuk Stefanoviç Karadžić'in Sırları Slav lehçesi “*Stakovian*” ile konuşanlar şeklinde tanımlamasına dayandırılmıştır ki, bu tanıma bir çok Katolik Hırvat ve Bosnalı Müslüman uymaktadır. Bu durum birlik yaratma siyasetinin meşrulaştırılmasında kullanılırken, Sırpça ve Hırvatça'nın birbirlerine olan yakınlığı, Hırvat asimilasyonunu kolaylaştıran bir etken gibi görülmeye başlanmıştır.²⁵¹ İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Çetniklerin yaptıkları, Hırvatların bu endişelerini güçlendirecek acı hatıralar ortaya çıkarmıştır.

İkinci Yugoslavya Federasyonunun yapılanması da Hırvatların “Sırp hegemonyası yeniden tesis ediliyor” kaygısını gidermekten uzak olmuştur. Tito hem Sırbistan'daki Kraliyet taraftarlarını kontrol altında tutabilmek, hem de Hırvat

²⁵⁰ Civiic, *a.g.m.*, s.123

²⁵¹ *a.g.m.*, s.125–126

şovenizmini dizginleyebilmek için devlet aygıtının önemli mevkileri, ordu ve polis örgütünün önemli bir kısmında Sırp'ların söz sahibi olmasına izin vermiştir. Federal yönetim organlarındaki Sırp kadroların “Hırvat Ustaşacılığı her zaman hortlayabilir” kaygısı Hırvatistan’a dönük baskı siyasetini kurumsallaştırmıştır. Bu durum Hırvat milliyetçiliğini diğer cumhuriyetlere oranla daha canlı tutmuştur. Nitekim Yugoslavya’daki 1968 olayları Hırvatistan merkezli özerklikçi–milliyetçi talepler ekseninde olmuştur.²⁵²

Yugoslavya’daki Hırvat gerginliğinin ilki 1967 yılında yayımlanan “Dil Bildirisi” ile gerçekleşmişti. 18 Hırvat Kurumu, 140 bilim adamı, yazar ve aydınların imzaladığı bu bildiri, Hırvatça, Makedonca, Sırpça ve Slovence’nin resmî diller olarak, Anayasa tarafından tanınmasını talep ediyor, bir çok Hırvat Sırbo–Hırvatçanın Yugoslav Birliği’nin sembolü ve resmî dil olarak kullanılmasına karşı çıkıyorlardı. Bildiri büyük tepki aldı ve imza sahipleri Parti’den atıldı. Hırvat dilbilgisi kurallarını anlatan kitaplar şoven ve ayrılıkçı bulunarak toplatıldı. Bu olayları 68 öğrenci ve aydınlarının milliyetçi talepleri takip etmiş, bu isteklere sert bir şekilde karşılık verilmiş ve genel olarak talepleri dile getiren kurum ve aydınlar tasfiye edilmişlerdir. Bu nedenle 1968 Prag Baharı’na atıfla bu döneme de “Hırvat Baharı” denilmiştir. Hırvat Baharının ardından ülke “Sessiz Cumhuriyet” olarak adlandırılmış, tüm bu olaylar ayrılıkçı ve Sırp karşıtlığı hislerini kuvvetlendirirken, Hırvatistan sınırları içerisinde yaşayan Sırp azınlığa karşı güvensizliği artırmıştır. Bu yaşananlar bir taraftan da Sırp milliyetçiliğini körüklemiştir.²⁵³

1988 sonlarında Slovenya’daki gelişmelerin etkisiyle Hırvatistan’daki siyasî muhalefetin canlandığı dönemde, siyasetten dışlanmış olan bağımsızlıkçı–milliyetçi kadrolar yeniden örgütlenmeye başladılar. Bunlar içinde hapisten çıkan Franco Tujman Hırvat milliyetçiliğinin en önemli ve önder figürü olarak öne çıktı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Tito’nun generallerinden olan Tujman, savaştan sonra tarihçi olarak çalışmış 1967’de milliyetçi fikirlerinden dolayı Komünist Birliğinden uzaklaştırılmış, yazdığı kitap ve yaptığı bir televizyon konuşması nedeniyle iki defa

²⁵² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.130–131

²⁵³ Civiic, *a.g.m.*, s.128–129

hapse mahkûm edilmişti. 1990'da Hırvatların uzun süredir gizli kalan millî coşkuları Mayıs ayında yapılan çok partili seçimlerle ortaya çıktı. Kendilerini “siyasî partiler içinde en Hırvat parti” olarak adlandıran merkez–sağ partisi “*Hrvatska Demokratska Zajednica*”, yani Demokratik Hırvat Birliği ezici bir çoğunlukla 356 sandalyenin 205'ini alarak seçimi kazanmıştı.

Demokratik Hırvat Birliği seçime katılan partiler arsında en güçlü ve en organize olmuş partiydi. Seçimlerden bir yıl önceden yasadışı olarak çalışmalarına başlayan partinin, sadece Hırvatistan'da değil Bosna, Voyvodina, buna ek olarak geniş bir Hırvat topluluğu bulunan Avustralya, Kanada ve ABD'de de taraftarları bulunuyordu. Tudjman, hiçbir zaman açık bir şekilde ifade etmemekle birlikte seçildiği takdirde Yugoslavya Federasyonu'ndan bağımsız bir şekilde hareket edeceği ve Bosna'nın, Hırvatistan ve Sırbistan arasında paylaşılabilceği yönünde ip uçları vermiştir. Bu tavır, özellikle Hırvatistan ile birleşmeyi isteyen koyu milliyetçi Hersek'li Hırvatlar arasında çok etkili olmuştur.²⁵⁴

25 Temmuz 1990'da Hırvatistan'ı “parlamentar demokrasiye dayalı bir hukuk devleti” haline getirme amacı olduğu söylenen yeni bir Anayasa kabul edildi. Bu Anayasaya göre daha önce “Hırvatların ve Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların devleti” olan resmî tanım, “Hırvatların ve burada yaşayan diğer halkların devleti” olarak değiştirildi. Daha sonra da Hırvatistan Cumhuriyeti'ni “üniter, bölünmez, demokratik ve sosyal devlet” olarak tarif eden değişiklikler yapılarak bağımsızlığa doğru adımlar atılmaya başlandı.²⁵⁵

Bütün bu gelişmeleri Hırvatistan'da yaşayan Sırp azınlık kendi varlıklarına yönelik bir tehdit unsuru olarak algılıyor, Kinin'deki Sırp Demokrat Parti'si Jovan Raskoviç önderliğinde Anayasal düzenlemelere karşı tepkilerini gösteriyorlardı. Temmuz ayının sonlarına doğru Raskoviç önderliğindeki Sırp'lar toplanarak Belgrat'ta protesto mitingi düzenlediler. Bütün bu olaylar Miloseviç'in alttan alta desteği ile birlikte hızla tırmanarak Ağustos ve Eylül aylarında çatışmaların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştı. Hırvatistan'daki Sırp'lar sorunu (cumhuriyet nüfusunun %

²⁵⁴ a.g.m., s.206–207

²⁵⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.160

11,5'i) 1990 ilkbaharında patlama noktasına geldi. 27 Haziran 1990'da Cumhurbaşkanı Miloseviç Yugoslavya konfederasyona dönüştüğü takdirde o dönemde Slovenya ile Hırvatistan'ın, kendi cumhuriyetleri dışında, yani esas olarak Hırvatistan'da ve Bosna-Hersek'te yaşayan Sırların tek bir devlet içinde yaşayabilmelerini sağlamak için iç sınırlar sorununu gündeme getireceğini duyurdu.

4 Ekim 1990 yılında Slovenya ve Hırvatistan bir araya gelerek bir “gevşek konfederasyon” teklifinde bulundular. Bu konfederasyona göre tek bir pazar, ortak bir ordu ve ortak bir dış siyaset takip edilecek, ancak cumhuriyetler kendi güvenlik güçlerine de sahip olacak ve cumhuriyetler arasındaki ilişki düzenlenirken Avrupa Topluluğu'nun ilişkileri model alınacaktı. Bu teklif Sırbistan tarafından hemen reddedildi. Bunun üzerine Hırvatistan 19 Mayıs 1991'de referanduma giderek yurttaşlarına, sınırları içinde yaşayan azınlıkların vatandaşlık haklarının korunacağını da garanti ederek, bağımsız bir Hırvatistan'da yaşamak isteyip istemediklerini sordu. Seçmenlerin %93 oyunu alan Hırvat Demokrat Birliği, konfederasyon teklifinin kabul edilmediği takdirde bağımsızlığını ilan edeceğini açıkladı.²⁵⁶

Bu açıklama başta Hırvatistan'da yaşayanlar olmak üzere, Sırların büyük tepkisine neden oldu. İkinci Dünya Savaşı süresince yaşanan Ustaşa faşizminden korkan Sırlar, yoğunlukta buldukları bölgelerde silâhlanmaya başladılar. 19 Ağustos ile 2 Eylül 1990 tarihleri arasında Karayina ve Kinin'de yapılan referandumda, Sırların % 99'u Hırvatistan'daki Sırp topraklarının özerkliğinden yana oy kullandılar. Hırvat yetkililer oylamanın yasadışı olduğunu ilan ettiler ve Sırp yönetimini Hırvatistan'daki Sırları kullanmakla suçladılar. Ancak Hırvatistan'daki Sırlar, Şubat 1991 tarihinde Sırbistan ile birleşme kararı alarak özerkliklerini ilan ettiler. Hırvat yetkililer bu isyanı bastırmak için hareketlendiği anda, Yugoslav Halk Ordusu'nun sınıra doğru hareketlenmesi Hırvatistan'ın elini kolunu bağlıyordu. Yugoslav Halk Ordusu her ne kadar tüm cumhuriyetlerin katılımı ile oluşuyorsa da %80'inin Sırlardan oluştuğu düşünülüyordu ve diğer milletlerden olanlar da uzaktaki yerlere görevlendirilmişlerdi.

²⁵⁶ Civiic, *a.g.m.*, s.71

15 Mart 1991’de Devlet Başkanı Sırp Borisav Joviç, acil önlemlerin alınmasını sağlamak için istifa bile etti. Fakat Federal Başkanlık Konseyi’nde güç duruma düşünce görevine geri döndü.

1 Nisan 1991’de, “Karayına özerk bölgesi” yeniden Sırbistan’a bağlanmak istediğini bildirdi; 12 Mayıs 1991’de ise Karayına Sırplarının % 99’u Sırbistan’a bağlanmaktan yana oy kullandılar. 1991 ilkbaharında Hırvat yönetimine karşı girişilen Sırp isyanı Slovenya’ya sıçradı. Nisan–Mayıs 1990’daki serbest seçimlerde Tudjman’ın zaferinden sonra Hırvatistan, Slovenya’nın yolunu izledi.

Miloseviç Hırvatistan’daki Tudjman yönetiminin milliyetçi söylemini yapacaklarını meşrulaştırmak için kullanmıştır. Gerek Yugoslav Halk Ordusu gerekse Hırvatistan ve Bosna’daki Sırp azınlığı Büyük Sırbistan haylinin aracı olmuşlardır. Miloseviç Hırvatların ikinci bir Sırp katliamına yol açmasından endişelendiği için, etnik temizliği önlemek amacıyla Yugoslav Halk Ordusu’nu Hırvatistan’a sevk etmiştir. Oysa 1990 yılının ortalarında Miloseviç’in adamları Hırvatistan yönetimindeki Sırpları silâhlandırarak, organize etmiş, aynı şekilde 1990’ların sonuna doğru Yugoslav Halk Ordusu’nun Hırvatistan’ın silâhlandığına dair delilleri bulmuş ama bu olaya göz yumarak aynı yıl çıkacak çatışmalara bir anlamda davetiye çıkarmıştır.²⁵⁷

Kısaca Hırvatistan’da meydana gelen çatışmaları, Ustaşa terörünün hortlamasından korkan Sırpların fevri bir tepkisinden ziyade, bilinçli ve organize bir mücadelenin ürünü olmuştur. Hırvatistan’da yaşayan Sırpların meydana gelen gelişmelerden endişeli oldukları gelecekleri, işleri ve sosyal konumları hakkında tedirginlik duymakta oldukları bir gerçek olmakla beraber kırsal kesimdeki bir çok Sırp bağımsız Hırvatistan’ı kabul edilebilir görmüş, sadece radikal bir kesim ayrılığı reddettikleri ortaya çıkmıştır. Ancak 1991’den çok daha önce Belgrat tarafından dikkatli bir şekilde planlanan, 1989’dan itibaren Miloseviç’in adamlarının bu bölgeye yığınak yapıp halkı hazırlaması, daha sonra açık bir şekilde desteklemesi

²⁵⁷ Milos Vasiç, “*The Yugoslav Army and the Post-Yugoslav Armies*”, **Yugoslavia and After**, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra, 1996, s.122–123

savaşı kaçınılmaz kılmıştır.²⁵⁸

Nitekim 1990 yazında başlayan iç savaş, şiddetlenip büyüyerek Hırvatistan'ı içine almış, eğitilmiş veya eğitimsiz Sırp'ların saldırıları Federal Ordu tarafından da açıkça desteklenmiştir. 1992 Ocak ayında ateşkes sağlandığında Hırvat topraklarının üçte biri Sırp işgali altına girmişti. 18.000 civarında ölü ve 14.000 kayıp olduğu tahmin ediliyordu. Ateşkesin sağlanmasında Avrupa Topluluğu'nun önderliğindeki arabuluculuk çalışmalarının etkisi olmuştu. Aralık 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması Makedonya ve Bosna–Hersek'in kendi kaderlerini tayin hakkı yolundaki isteklerinin yankılanmasına sebep olmuştu. Aslında bağımsızlık konusunda vatandaşlarının tam desteğini alan Tudjman'ın, bağımsızlığını ilan etmeyi Hazirana kadar ertelemesinin altında da bu sebep yatıyordu. Slovenya'nın tersine Hırvatistan homojen bir nüfusa sahip olmadığı gibi, Sırbistan ile ortak sınırı vardı ve Yugoslavya Halk Ordusu, Sırp Ordusu gibi davranıyordu. Sonuç olarak geçmişten beri var olan Sırp–Hırvat çatışması bu iki ulusun demokratik bir yapılanma için beraberce çalışmalarını engellemiştir. Hırvatlar arsında rejime karşı mücadele daha millî bir kimliğe bürünmüş, çoğulcu ve demokratik bir yapılanmanın önünü tıkamıştır.

Birinci Yugoslavya'nın tersine, Tito Yugoslavya'sındaki “millî problem” bu sefer Sırp–Hırvat çatışması ile sınırlı kalmayarak diğer milletlere de yayılmıştı. Tito'nun federal sistemi Bosna–Hersek'te yaşayan Müslümanları, Karadağlı ve Makedonları resmen tanımış, Kosova'da yaşayan Arnavutlar ile Voyvodina'da yaşayan Macarlara ise ayrıcalıklı haklar vermişti. 1990–91 yıllarında Bosnalı Müslümanlar ve Makedonlar Anayasa krizinde arabulucu olmaya çalışmışlar ama başarılı olamamışlardı. Hem gelişmemiş hem de etnik açıdan homojen olmayan bu iki cumhuriyet ayakta kalabilmek için Yugoslavya'ya ihtiyaç duyuyorlardı. Bu alternatif ortadan kalkınca bu iki Cumhuriyet de bağımsızlık yolunu seçtiler.

H. Dağılma Sürecinde Makedonya

Tıpkı Müslümanlar gibi Makedonlar da Federal Yugoslavya'nın

²⁵⁸ Civiic, *a.g.m.*, s.208–209

parçalanmasından zarar görecektir uluslar arasında yer almakta ve Büyük Sırbistan fikrini çok önemli bir tehdit olarak kabul etmektedirler. Bu endişelerinde pek de haksız sayılmazlar, çünkü 1913–31 yılları arasında Makedonya “Güney Sırbistan” olarak kabul edilmiş ve Makedonların kendilerini Sırp olarak kabul etmeleri konusunda baskı yapılmıştır. Makedonlar ancak Tito döneminde ayrı bir millet olarak tanınabilmişlerdir.

Yugoslav Cumhuriyetleri arasında yayılan milliyetçilik dalgasından Makedon milliyetçiliğinin de nasibini almış olması doğaldır. Nitekim 1989 yılında Makedon Anayasası’nda yapılan düzenlemeyle daha önceden “Makedon, Arnavut, Türk ve diğer etnik grupların Cumhuriyeti” olarak tanımlanan Makedonya, yeni düzenleme ile “Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların Cumhuriyeti” olmuştur. Makedon milliyetçiliği, bir yandan Sırlara, bir yandan da başta Arnavutlar olmak üzere kendi bünyesindeki etnik gruplara karşı gelişmiştir. 8 Eylül 1991’de Arnavut azınlığın boykot ettiği referandumda oylamaya katılanların %90’ı bağımsızlık lehinde oy kullanmıştır.²⁵⁹ Makedonya Meclisi 18 Ekimde yaptığı toplantıda referandum kararını oylayarak Makedonya’nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Makedonya, M.Ö. 4. yüzyılda kurulan Makedon devletinin ardından kurulan ilk “Makedon” devleti olmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan’ın tersine, Yugoslavya Federal Ordusu geride boş binalar bırakarak²⁶⁰ Makedonya’daki birliklerini kısa sürede hiç savaşımadan geri çekti. Ordunun götürdükleri arasında tüm teknik askerî malzemeler ve Petroviç Üssündeki ana radar sistemleri de vardı.²⁶¹ Bu başarının altında Makedonya’nın Cumhurbaşkanı Kilo Gligorov’un başarılı siyasî mücadelesinin yanında, Bosna’da henüz başlayan iç savaşta bu birliklere ihtiyaç duyulmasının da etkisi vardır. Her ne kadar 1992 yılının Ocak ayında Arnavutların kendi aralarında yaptıkları referandum otonomi lehinde sonuçlandıysa da, Gligorov’un Arnavut azınlık temsilcileri ile birlikte bir koalisyon hükümeti oluşturabilmesi, Gligorov’un iç siyasetindeki bir

²⁵⁹ **Ayn Tarihi**, 9 Eylül 1991

²⁶⁰ Lazar Kitanoski (Makedonya Savunma Bakanı) ile Zoran Kusovac’ın röportajı, **Jane’s Defense Weekly**, Sayı:14, 7 Ekim 1998

²⁶¹ Sabrina Petra Ramet, **Balkan Babel, The Disintegration Of Yugoslavia From The Death Of Tito to Ethnic War**, Westview Press, Boulder, 1996, s.230

başarısı olmuştur.

Makedonya'nın Federasyon içindeki uluslarla değil, diğer sınır komşuları ile önemli problemleri mevcuttur. Tüm Makedonları birleştirmek için, Ege ve Pirin Makedonya'sında hak iddia eden Makedon milliyetçilerinin karşısında “Büyük Yunanistan” ve “Büyük Bulgaristan” milliyetçilerinin açılımları birbirini karşılıklı olarak beslemektedir. Nitekim bağımsız Makedonya Cumhuriyeti Yunan karşı çıkmalarının da etkisiyle başlangıçta sadece Türkiye, Rusya ve Bulgaristan tarafından tanınmıştır. Ancak uzun görüşmeler sonunda ABD ve BM 8 Nisan 1993 tarihinde “Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti” adı ile tanımıştır.

İ. Dağılma Sürecinde Bosna–Hersek

Bosna–Hersek sınırları içerisinde Müslüman, Sırp ve Hırvat olmak üzere üç farklı etnik ve dinî grubun yaşadığı, etnik bakımdan minyatür bir Yugoslavya izlenimi bırakan bölgedir. Bu halklardan hiçbirisi nüfus bakımından çoğunluğu oluşturmadığı gibi, etnik grupların hemen hiç birisi belirli bir bölgede yoğunluk göstermemekte, bu nedenle de Bosna–Hersek'in etnik dağılımını gösteren haritalar “leopar derisinin desenlerine” benzetilmektedir. Bosna–Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlık süreci, diğer cumhuriyetlerdeki gelişmelere paralel bir seyir izlemiş, ancak kanlı bir iç savaşla noktalanmıştır. Bosna–Hersek'te meydana gelen gelişmeler çok yönlü ve çok etkenlidir ancak İkinci Dünya Savaşı'nın unutulmayan hatıraları önemli bir sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı Yugoslavya için hem işgalci kuvvetlere hem de halkların birbirlerine karşı verdikleri mücadele ile geçmiştir. Savaş boyunca Hırvat Ustaşaları Sırlara karşı, Sırp Çetnikleri ise Hırvatlara karşı acımasız bir etnik temizliğe girişmişlerdir. Bosna–Hersek'te ise bu tabloya üçüncü bir aktör olarak Müslümanlar eklenmiştir.

İkinci Dünya savaşı boyunca Müslüman halkın birkaç akıma bölündüğü görülmektedir. İçlerinden bir kısmı partizanlara, çoğunluğu ise Zagreb'te kurulan faşist Ustaşa hükümetine katılmışlardır.²⁶² Bu durum ise savaş yıllarında Bosna–

²⁶² Toplam 75.000 Bosnalı Müslüman'ın savaşta ölmüş olduğu sanılmaktadır. Toplam nüfuslarının yüzde 8.1'ine denk düşen bu rakam, Museviler ve Çingeneler hariç, (yüzde 7.3 ile) Sırların veya bir

Hersek'te yapılan Sırp katliamının sorumlusu olarak sadece Hırvat Ustaşaların değil, onlara yardım eden Müslümanların da görülmesine neden olmuştur. Nitekim daha savaş sırasında Sırp Çetniklerin Müslüman halkı da öldürmesi bu düşüncenin sonucu gibi görünmektedir.²⁶³ Bu dönemde, tarihî vakıf dükkânları yıkılmış, Müslümanlara ait olan Merhamet, El- Hidaye, İhvan gibi sivil örgütler kapanmaya zorlanmıştır. Müslüman yayın organları, mahalle mektepleri ve İslâmî okullar yasaklanmıştır.²⁶⁴ 1946'da Saraybosna Üniversitesinin kuruluşu, Bosna odaklı bir kültürel entelektüel iklimin oluşması yolunda önemli bir adım olmuştur.

1960'ların ortasında rejimin her düzeyde yumuşamasına bağlı olarak Müslümanlar üzerindeki baskı da gevşemeye başlamıştır. Müslümanlar, Federal ve Yerel Komünistler Birliği içinde etkili bir lobi oluşturmuştur.²⁶⁵ 1960'ların ikinci yarısında Hırvat Milliyetçiliğinin uyanması ve ona karşı tepkisel bir Sırp milliyetçiliğinin ipuçlarının görülmesi, Bosna-Hersek'li siyasilerin manevra alanını genişletmiştir. Müslüman kimliğinin, bu iki milliyetçilik arasında tampon olarak işlev görebileceği düşüncesinin, Tito tarafından benimsenmesi, Müslüman kimliğinin Yugoslavya'daki diğer millî kimliklere eşit hale gelmesini sağlamış ve Müslümanların parti ve bürokrasideki konumunu güçlendirmiştir.²⁶⁶

Savaş sonrasında kurulan Tito Yugoslavya'sında Bosnalı Müslümanların durumu iyiye doğru bir gelişme göstermiştir. Tito döneminde cumhuriyet statüsü kazanan Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar, 1961 nüfus sayımında Boşnaklar Müslüman adı altında kaydedilmiş,²⁶⁷ 1963 Anayasası ile diğer milletlere eşit bir "etnik" kimlik kazanmıştır. 1965 reformları diye bilinen bir dizi siyasî reform ve 1967'de yürürlüğe konan biraz daha liberal iktisadî uygulamalar Yugoslavya'da daha

başka halkın maruz kalmış olduğundan çok daha yüksek bir orandır. Müslümanlar, Ustaşa, Alman, Çetnik, Partizan saflarında, yani bütün cephelerde savaşmışlar ve bütün cepheler tarafından öldürülmüşlerdi. Malcolm, **a.g.e.**, s.304

²⁶³ Steven L. Burg ve Paul S. Shoup, **The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention**, New York, 1999, s.37-38

²⁶⁴ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, s.47

²⁶⁵ Khan Mujeep, **Avrupa'da Yeniden Doğuş-Bosnalı Müslümanların Yaşama ve Savaşı**, Dayanışma Vakfı Yayını, İstanbul, 1996, s.93

²⁶⁶ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, s.49

²⁶⁷ Erhan Türbedar "*Balkanlar'da Müslüman Topluluklar ve Türkiye*" **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Balkan Araştırmaları Masası, <http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer/bursateblig.htm>, 25 Nisan 2005

rahat bir ortam yaratmıştır. 1968’de Komünist Partisi Boşnakları Müslüman ismiyle Bosna–Hersek’te bir millet olarak ilan etmiştir.²⁶⁸ Siyasî açıdan tanınmış olmak iktisadî, sosyal ve entelektüel açıdan yapılanma ve aydınlanmayı beraberinde getirmiş yani 1960’lı yıllar Bosnalı Müslümanların Rönesansı olmuştur.²⁶⁹ Bosna–Hersek’teki bu uygun ortam sayesinde 1971 yılına gelindiğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti’nin tamamında Müslümanlara millet olarak tanımlanma hakkı verilmiştir.²⁷⁰ Boşnakların millet olarak tanınmasıyla Boşnaklar, Bosna–Hersek’te yaşayan etnik gruplar arasında nüfus oranı itibariyle en kuvvetli millet konumuna gelmişlerdir. Dolayısıyla, ülke siyasetinde de söz sahibi olmuşlardır.²⁷¹ Sırp ve Hırvatların Boşnak kimliği üzerindeki çekişmesine son vermek için komünist önder Tito’nun Boşnakları ayrı bir etnik grup olarak tanıma kararını aldığını savunanlar mevcuttur.²⁷² 1970’ten sonra Komünist Partisi’nde ve bürokrasideki memurluklar Hırvatlar, Sırp ve Boşnaklar arasında bire bir oranında dağıtılmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte yine Tito döneminde İslâmiyet’in gerekleri olarak bilinen bir çok uygulamanın yasaklandığı da bilinmektedir. Dinî konular ile ilgili yasaklamaların sadece İslâmiyet için değil, Katolik ve Ortodoks kiliselerine karşı da uygulanmakla²⁷³ beraber, bir taraftan dinin gerekleri kısıtlanırken, diğer taraftan bir “Müslüman” kimliğinin tanınması, bu kimliğe dinî kimlik niteliğinden çok ‘etnik’ kimlik niteliğinin verildiğini göstermektedir. Yani Yugoslavya’da kullanılan “Müslüman” terimi Osmanlı yönelimi sırasında İslâmiyet’i seçen Slavları ifade etmekte, bu nedenle de “Bosnalı Müslümanlar” kavramı içine Müslüman Arnavutlar ya da Türkler dâhil edilmemektedir.²⁷⁴

1980’li yıllara yaklaştıkça Yugoslavya Müslümanlarının siyasî bilincinin arttığı gözlenmiştir. Sayısız camilerin bu dönemde ortaya çıkması, Gazi Hüsrev Bey

²⁶⁸ Necmettin Alkan, **Dağılan Yugoslavya Mozaikinde Bosna**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s.48

²⁶⁹ Ivo Banac, “*Bosnian Muslims, From religious Community to Socialist Nationhood and Post Communist Statehood, 1918–1992*”, **The Muslims of Bosnia–Herzegovina**, ed. Mark Pinson, Harvard, 1996, s.245

²⁷⁰ Murat Taşar–Burhan Metin–Altay Ünaltay, **Bosna–Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.214; Alkan, **a.g.e.**, s.48

²⁷¹ Alkan, **a.g.e.**, s.49

²⁷² Türbedar, *a.g.m.*

²⁷³ Malcolm, **a.g.e.**, s.195

²⁷⁴ Poulton, **a.g.e.**, s.39

Medresesi'nin 1977 yılında İlahiyat Fakültesi olarak açılması siyasî bilincin arttığını gösteren olaylar olmuştur.²⁷⁵

1990'lara gelindiğinde federasyonu oluşturan diğer cumhuriyetler gibi Bosna–Hersek parlamentosu da “etnik” partilerin kurulmasını yasaklayan, yeni seçim yasasını yürürlüğe koydu. Bu yasanın yürürlüğe girmesinin ardından kırka yakın parti kuruldu. 1990 Kasım ayında yapılan çok partili seçimlerde, zamanla temsil ettikleri milletlerin siyasî hareketi haline gelecek olan partiler çoğunluğun oyunu aldı. Bu partiler; Müslümanları temsil eden ve Aliya İzzetbegović önderliğindeki Demokratik Eylem Partisi (Stranka Demokratske Akcije–SDA), Sırpı temsil eden Radovan Karadžić önderliğindeki, Bosna–Hersek Sırp Demokrat Partisi (Srpska Demokratska Stranka–SDS) ve Hırvatları temsil eden Bosna–Hersek Hırvat Demokrat Birliği (Hrvatska Demokratska Lajednica Bosne i Hercegovine–HDZ) idi.²⁷⁶ Böylece üç ayrı millet bu partiler etrafında toplanmıştı.

1990 seçimleri daha sonra yaşanacak gelişmelerin ilk ipuçlarını veriyor gibiydi. Seçim sonuçlarına göre 240 sandalyeli parlamentonun, 86 sandalyesini Demokratik Eylem Partisi, 72 tanesini Sırp Demokrat Partisi, 44'ünü ise Hırvat Demokrat Birliği almıştı. Seçim sonuçlarını etnik olarak sıraladığımızda ise meclis dağılımı %41 Müslümanlar, %35 Sırpı, %20 Hırvatlar ve % 4 Yugoslav şeklinde gerçekleşti. Seçimlerin ardından Müslüman, Sırp ve Hırvatları temsil eden bu üç parti arasında koalisyon kurulmuştu.²⁷⁷ Oluşturulan yeni mecliste Demokratik Hareket Partisi ve Hırvat Demokrasi Partisi'nin ortak oylarıyla Aliya İzzetbegović Devlet Başkanlığı'na, Hırvat Jüri Pehlivan Başbakanlığa ve Sırp Momcilo Krojistik de Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.

Bosna–Hersek'teki Müslüman oylarının hemen hemen tamamını alan İzzetbegović, radikal İslâmcı olmakla suçlansa da, laik, çok uluslu ve tüm halkların haklarının korunduğu bir yönetim şeklini tesis etmeye çalışıyordu. O dönemde bunu gerçekleştirebilecek tek yol olarak görünen Sloven ve Hırvatların savunduğu “esnek

²⁷⁵ Taşar–Metin–Ünaltay, **a.g.e.**, s.215

²⁷⁶ Burg–Shoup, s.47–48

²⁷⁷ Malcolm, **a.g.e.**, s.48

konfederasyon” fikrini destekliyordu.²⁷⁸ 6 Haziranda Saraybosna’da gerçekleşen görüşmede Makedonya Devlet Başkanı Kiro Gligorov ve Bosna–Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç sundukları ortak teklifte, tartışılan konfederal Yugoslavya’nın çerçevesini de çizerek, parçalanmaya gitmeden benimsenebilecek alternatif çözümü sundular. Gelecekteki Yugoslavya, “ne klasik bir federasyon, ne de klasik bir konfederasyondur, her cumhuriyetin bağımsız olduğu bir devletler topluluğudur. Avrupa Topluluğu’nun içinde yürütülen çabalarla varılmak istenen Avrupa siyasî yapısına benzer şekle dönüşmelidir.” Gligorov ve İzzetbegoviç bu önerilerini 30 Mayıs tarihinde AT delegasyonuna da sundular ve teklif delegasyonca olumlu karşılandı.²⁷⁹ Fakat bu önerileri taraftar bulamadığı gibi, bağımsızlık sırasının Bosna’ya gelmesinden endişelenen yerel Sırp lar federasyon içinde yaşamak istediklerini ve Bosna–Hersek’in bağımsızlığını kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır.²⁸⁰

Oluşan siyasî yapının ülkeyi bağımsızlığa götüreceğini fark eden Sırp lar ülke genelinde dayanışma başlatmışlardır. Dayanışmanın en somut göstergesi ise, Yugoslavya’dan ayrılan ve bünyesinde belli miktarda Sırp azınlığı barındıran ülkelerdeki Sırp ların bağımsızlıklarını ilan etmeleri olmuştur. Eylül 1991’de Bosna Karayinası Sırp topluluğu bağımsızlığını ilan etmiş, Ocak 1992’de de Sırbistan Karayinası ile birleştiğini açıklamıştır. Bosnalı Sırp ların bu hareketleri, Müslümanlar tarafından büyük Sırbistan yaratmak için yapılan hazırlıkların bir parçası olarak görülmüş, bu tür olaylar Doğu Hersek’te yaşayan Hırvat nüfusunun da Hırvatistan ile birleşme taleplerini dile getirmelerine neden olmuştur. Aslında Bosnalı Sırp ve Hırvatların birleşme taleplerinin ortaya çıkmasında Haziran başında Yugoslav basınında Tudjman ve Miloseviç’in gizlice görüştükleri ve bu görüşmelerde “Büyük Sırbistan” ve “Büyük Hırvatistan” konusunda anlaştıkları yönünde yayılan haberlerin de etkisi olduğu düşünülebilir. Doğal olarak böyle bir durumda en fazla zarar görececek kesim ise Bosnalı Müslümanlar olacaktı.²⁸¹ Bu aşamada Bosnalı Müslümanlar için en iyi çözüm bağımsız bir Bosna–Hersek Cumhuriyetinin

²⁷⁸ Banac, *a.g.e.*, s.147

²⁷⁹ Günay, *a.g.m.*, s.17

²⁸⁰ Malcolm, *a.g.e.*, s.224

²⁸¹ Civiic, *a.g.m.*, s.74

kurulması olacaktı.

15 Ekim 1991’de Sırp temsilcilerinin boykot ettiği parlamento oturumunda, mevcut sınırlar içinde Bosna–Hersek’in egemenliği ilan edildi. Bosnalı Sırp parlamenterler ve otonom bölge temsilcileri kararı tanımadıklarını ilan ettiler ve 24 Ekimde “Sırp Ulusal Parlamentosu” adıyla yeni bir meclis oluşturdular. Bu olayların hemen ardından, Sırp tarafından Müslüman yerleşim yerlerine saldırılar düzenlenmeye başlandı.

16 Aralık 1991’de AT’nin Yugoslavya’nın çözülmesiyle oluşan cumhuriyetlerin tanınması için gerekli şartları bildirmesi ile 29 Şubat–1 Mart 1992’de bütün etnik grupların katılımına açık bir referandum yapıldı. Bosnalı Sırpların boykot ettiği oylamada, sandığa giden % 63’lük nüfusun % 99,4’ü bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Oylamanın sonuçlanmasının ardından 3 Mart 1992’de Bosna–Hersek bağımsızlığını ilan etti. 7 Nisan 1992’de AT ve ABD Bosna–Hersek’in bağımsızlığını resmen tanıdı. Bu arada 27 Martta Sırp denetimleri altındaki topraklarda “Bosna–Hersek Sırp Cumhuriyetini” kurduklarını ilan ettiler²⁸² ve böylelikle iç savaşa giden yol iyice açılmış oldu.

Bosna’da iç savaşa giden yolun bu kadar hızlı açılmasında Bosna’nın coğrafi konumu da önemli bir rol oynamıştır. Öncelikle Bosna Adriyatik kıyılarını kontrol edecek anahtar konuma sahiptir. Bunun yanında silâh fabrikalarının çoğunluğunun bu bölgede bulunması, Bosna’yı ordu ve tabii ki Miloseviç’in gözündeki vazgeçilmez kılmaktaydı. Nitekim 1992 baharının sonunda Bosnalı Sırp ülkenin %70’den fazlasının kontrolünü ele geçirmişlerdi. Sırp saldırılarına karşı Hırvatlar ve Müslümanlar ortak savunma yapmışlardır.

i. Bosna–Hersek’te Savaşın Başlaması

Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilanından önce Sırplar yoğun oldukları bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Bosna’nın Karayına

²⁸² İsmail Soysal, Şule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna–Hersek Sorunu: Olaylar–Belgeler 1990–1996**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İSİS Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.17

Bölgesindeki Sırp'ların ardından Hersek'teki ve Bosna'nın kuzeydoğusundaki Sırp'lar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bu davranışların arkasındaki asıl neden ise bağımsızlığın engellenmesi olmuştur. Referandum Bosna–Hersek'te huzursuzluğun son aşamasını oluşturmuştur. 1 Martta Sırp'ların Saraybosna'da ilk kurşunu sıkmaları, iç savaş resmen başlatmıştır. Gelişen olaylar kısa sürede Saraybosna'nın her tarafına yayılmıştır. Sırp milisler Saraybosna sokaklarında barikatlar inşa etmeye başlamışlardır. Şehir daha sonra Müslümanlar ve Sırp'lar arasında ikiye ayrılmıştır. İç savaş kısa sürede Bosna–Hersek'in diğer şehirlerine de yayılmıştır. Bu sırada Federal ordu Bosna–Hersek Hükümetine karşı Sırp'ların yanında yer almıştır. İlk olarak Mostar'dan 25 Martta Bosanski Brod şehri, Federal Ordu'nun saldırısına hedef olmuştur. Bir çok sivil öldürülmüş ve kısa sürede ordu şehri ele geçirmiştir. Sağ kalan Müslümanlar ise, şehri terk etmişlerdir.

Bu arada Bosna–Hersek'in gelecekteki devlet şekli üzerinde başlayan görüşmelere Mart ayında Brüksel'de devam edilmiştir. Bosna–Hersek'in etnik temele dayalı üç bölgeye ayrılması öngörülen görüşmede, bu kantonlar arasındaki sınırların nasıl çizileceği ise sonraki görüşmelere bırakılmıştır. Antlaşmanın esin kaynağı, İsviçre Kanton Anayasası olmuştur.²⁸³

Bu plana göre % 44'lük toprak parçasına hem Sırp'lar hem de Müslümanlar sahip olacak, Hırvatlar ise % 12'lik bir toprakla yetineceklerdi. Hırvatlar ve Müslümanlar bu teklifi kabul etmiş, Sırp'lar ise reddetmişlerdir. Çünkü egemen ve bağımsız bir Bosna–Hersek Büyük Sırbistan'a giden yolda en büyük engeldi.

7 Nisan 1992 tarihinde AT ve ABD Bosna–Hersek'in bağımsızlığını tanıyınca aynı gün Sırp'lar “Bosna–Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu devletin Başkenti Banja Luka olarak gösterilmiştir. Ayrıca Bosna–Hersek'in devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunan Sırp'ların büyük kısmı bu görevlerinden ayrılmışlardır. Sırp milletvekilleri, meclisi terk ederek Banja Luka'ya çekilmişlerdir.

Bu gelişmeler üzerine devlet, meclisi feshederek savaş hali ilan etmiştir.

²⁸³ Malcolm, a.g.e., s.231–232

İzzetbegoviç bütün yetkileri üzerine almış ve resmî ordu kurma çalışmalarına başlanmıştır.

ii. Bosna Hersek'teki Savaşın İnsani Boyutu

Ortodoks bir şair papaz olan Petroviç Njegos'un yazdığı "Dağların Öfkesi ve İntikamı" adlı epik şiir, Sırlar için bir teori haline gelmiştir. Bu şiirde Müslümanlara karşı girişilmesi gereken "Temizleme" harekâtının esasları çizilmiştir. İlk büyük etnik temizleme girişimi, 1712 yılında Hz.İsa'nın doğum gününde 1000 Boşnak'ın öldürülmesi ile başlamış ve 1712'den beri belli başlıları 1807, 1830, 1862, 1878, 1912–1914, 1941–1945 yılları arasında uygulanmıştır.²⁸⁴ 1991–1993 yılları arasındaki olayları da bu çizgiden ayırt edemeyiz. Bu sebeple Bosna–Hersek'te olup bitenleri bir savaş olarak tanımlamak zordur. Bosna–Hersek'teki olay, savunmasız bir halkın akla gelebilecek her türlü metotlar kullanılarak yok edilmesidir.²⁸⁵ The Guardian muhabiri Orta Avrupa'da sivil hedeflerin bu derece sistemli bir şekilde yakılıp yıkıldığına daha önce rastlamadığını yazmıştır. Savaşı tanımlarken de "Biz burada bir savaşa şahit olmuyoruz. Bizim gördüğümüz şehre (Saraybosna) yapılan tek taraflı saldırılardır sadece" demiştir.²⁸⁶ Sırlar planlı bir şekilde etnik temizleme siyasetini uygulamaya koymuşlardır.²⁸⁷

Bosna–Hersek'te 1 Mart 1992'de yapılan halk oylamasından hemen sonra Sırların Başkent Saraybosna'da ilk kurşunu sıkmasıyla başlayan iç savaşta Sırp Birlikleri harekete geçerek, ellerindeki ağır silâhlarla irili ufaklı her yerleşim birimini işgal etmeğe başlamışlardır. Örgütlü ve planlı Sırlar, Yugoslavya Federal Ordusu'na

²⁸⁴ Alaedin Irklı, Ergin Ersoy; **Bosna–Hersek Gerçeği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s.13

²⁸⁵ Soykırım resimleri için bkz. <http://www.bosniaaftermath.com/>

²⁸⁶ **The Guardian**, 30 Mayıs 1992

²⁸⁷ "BM'nin Uluslar arası Savaş Suçluları Mahkemesi'nin, Bosna Hersek'te Boşnaklara karşı soykırım yapıldığını doğrulayan kararları mevcuttur. Bunların en iyi örnekleri olarak Sırp generali Radoslav Krstić'in Srebrenica'daki soykırımdan suçlu bulunması, BM Güvenlik Konseyi'nin 18 Aralık 47/121 sayılı kararı (söz konusu kararda, Boşnak ve Hırvatlara, Sırlar tarafından soykırımın bir şekli olan "etnik temizlik" uygulandığı vurgulanmaktadır) ve mahkum edilen eski Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Başkanı Bilyana Plavşiç'in, Bosna Hersek'teki insanların sadece Sırp olmadıkları için işkencelere tabi tutuldukları, yerlerinden edildikleri ve öldürüldükleri yönündeki itirafı gösterilebilir." Mirzet Mujezinovic, "Yüzyılın Davası: Büyük Sırbistan Projesi Uluslar arası Adalet Divanı'nda Yargılanıyor" 08.03.2006, USAK Balkan Araştırmaları Masası, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=243&type=16>, 30 Nisan 2006

mensup askerlerden, özel olarak oluşturulan timlerden, sivil gönüllülerden oluşan mahalli çetelerden ve dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen özellikle Slav–Ortodoks kökenli milletlerden gönüllü ve paralı askerlerden oluşmuştur. Gelişmelerden habersiz Boşnak Halkı ise bu durumda adeta şok olmuştur. Yapılan işgallerde köylerden, şehirlerden çok sayıda Boşnak toplanmış ve bir çoğu da katledilmiştir.

Bosna Hersek'teki insanlık dramının bir boyutunu oluşturan toplama kamplarının varlığı 1992 yılının Ağustos ayı içerisinde, dünya televizyonlarında çıkan haber ve görüntüler ile ilk defa gündeme getirmiştir. Akla gelebilecek her türlü baskı ve işkence metotlarının uygulandığı bu kampların sayısının 105'ten fazla olduğu tahmin edilmiştir. Bu kamplardan çok sayıda insanın geçtiği, bu insanlardan bir kısmının da işkencelere dayanamayıp hayatlarını kaybettikleri tespit edilmiştir.²⁸⁸ Bosna–Hersek'teki toplama kamplarının varlığı Birleşmiş Milletler ve AGİK yetkililerince de doğrulanmıştır. L'Express dergisinin 5 Şubat 1993 sayılı ekinde çıkan bir haberde Sırp, Hırvat kontrolü altında çok sayıda toplama kampı olduğu belirtilmiştir.²⁸⁹ Ancak bu kampların çok azı BM ve diğer uluslar arası örgüt temsilcileri ile gazetecilere açıldığından, gerçek rakamın daha fazla olduğu iddia edilmiştir.

Kampların varlığı başlangıçta Sırp önderler tarafından inkâr edilmiş ve bunun Müslümanlar tarafından bir propaganda malzemesi olarak ortaya atıldığı iddia edilmiştir. Daha sonra da kampların kendi denetimleri dışında oluşturulduğunu, bunları uluslar arası denetime açabileceklerini ve hatta bu kampları kapatacaklarını belirtmişlerdir.²⁹⁰ Kampların varlığı belli olduktan sonra bazı kamplarda inceleme yapmalarına izin verilen Uluslar arası Kızılhaç Yetkilileri, görevlerinin kamplarda gözlem yapıp tutukluların korunması konusunda tavsiyelerde bulunmak olduğunu söylemişlerdir.²⁹¹ Kamplarda işkenceler yapılmış, yazar, doktor, öğretmen gibi aydın insanlar şiddete maruz kalmışlardır. Kadınlara tecavüz edilmiş ve bunlardan birçoğu

²⁸⁸ **Newsweek**, 17 Ağustos 1992

²⁸⁹ **L'Express**, 5 Şubat 1993

²⁹⁰ **The Guardian**, 10 Ağustos 1992

²⁹¹ **Financial Times**, 7 Ağustos 1992

da işkenceden hayatlarını kaybetmişlerdir.²⁹² Bosna–Hersek’teki Sırpların önderi Radovan Karadžić, kampları uluslar arası denetime bırakabileceklerini açıklamıştır. Belgrat’taki bir diplomata göre Karadžić’in asıl hedefi evleri yıkılıp geride hiçbir şeyleri kalmayan yüz binlerce göçmeni Avrupa ülkelerine göçe zorlayıp, bu deritten en karlı şekilde kurtulmaktır.²⁹³

Bosna–Hersek’teki dramın bir başka boyutu ise göçlerdir. Bosna–Hersek’te sivil halk ve göçmenler savaşın bir sonucu değil bizzat hedefi olmuştur. Sırpların amacı bu toprakları yerli Boşnaklardan temizleyip oralara sahip olmaktır. İç Savaşın başladığı ilk günlerden itibaren yüz binlerce insan yerlerinden edilerek, bilmedikleri ülkelere göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Mültecilerin ilk uğrak yeri Hırvatistan’ın Başkenti Zagreb olmuştur. 1993 yılı itibariyle muharebelerin devam ettiği günlerde bunların bir kısmı Avrupa ve İslâm ülkelerine gönderilmiştir.²⁹⁴ Eski Yugoslavya toprakları içinde ve dışındaki toplam mülteci sayısı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin raporuna göre, 14 Aralık 1992 tarihi itibariyle 3.650.000 olmuştur.

Bosna–Hersek’teki Sırpların işlediği bir başka insanlık suçu olan tecavüz, savaşın bir yan ürünü olmaktan ziyade Müslümanların moralini bozmak ve onları göçe zorlamak için Sırplar tarafından bilinçli ve sistematik bir şekilde kullanılan bir araç olmuştur. Savaş esnasında Bosna’da tam 17 tecavüz kampı tespit edildiği belirtilmiştir.²⁹⁵ AT tarafından bölgeye gönderilen araştırma ekibinin yaptığı çalışmalar sonucunda Bosna’da 20.000’in üzerinde Müslüman kadın ve kızın tecavüze uğradıkları açıklanmıştır. Grup tecavüzlerinin rasgele olmadığı aksine etnik temizleme siyaseti ile “daha büyük bir Sırbistan” kurma hedefinin bir parçası olarak toplu eylemler halinde gerçekleştirildiği doğrulanmıştır.²⁹⁶ AT’nin bölgeye gönderdiği gözlemciler, Sırpların kurbanlarına daha fazla acı vermek ve onları rencide etmek için özel gayret sarf ettiklerini ifade etmişlerdir. AT ve Uluslar arası

²⁹² **International Herald Tribune**, 7 Ağustos 1992

²⁹³ **Financial Times**, 7 Ağustos 1992

²⁹⁴ Zagreb’e gelen ilk Mülteci Sayısı 500.000’in üzerinde olmuştur. Bunun 230.000’i Avrupa ve İslâm Ülkelerine gönderilmiş, 70.000’i Zagreb ve çevresindeki kamplara yerleştirilmiş, geriye kalanlar ise Hırvatistan’ın diğer şehirlerine gönderilmişlerdir.

²⁹⁵ **The Guardian**, 19 Aralık 1992

²⁹⁶ **International Herald Tribune**, 9–10 Ocak 1993

Af Örgütü'nün raporlarında da yer alan tecavüz olayları için Karadziç, hiç bir kanıt olmadığını ve bunun savaş zamanında değil barış zamanında da olduğunu söylemiştir.²⁹⁷ Karadziç, tecavüzün sistematik olmadığı hususunda direterek, kendi komutanlarının buna izin vermediğini söylemiştir. Ancak Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna ve kurbanların ifadelerine bakıldığında olayın sistematik bir şekilde ve zaman zaman komutanların bizzat teşvikleri ve baskıları ile yapıldığı anlaşılmıştır.²⁹⁸

iii. Barış Süreci

Bosna–Hersek'te savaşın başlamasıyla birlikte soruna barışçı yollardan çözüm bulma arayışları da başlamıştır. Özellikle de Bosnalı halka karşı uygulanan etnik temizleme siyaseti açığa çıktıktan sonra bu girişimlerde artış gözlenmiştir. Bosna–Hersek'te barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla her defasında yeni bir görüşmeye başlanmıştır. Sırlara zaman kazandıran bu görüşmelerde Sırlar hem savaş, hem barış stratejisini uygulamışlardır. Bosna'da barış sürecinin gelişimi incelendiğinde bu sürecin Sırların işine yaradığı gözlenmektedir.

iv. Londra Konferansı

Bosna–Hersek bunalımının savaşa dönüşme süreci içinde, 26–27 Ağustos 1992'de AT dönem başkanlığını yürüten İngiltere tarafından Londra'da, AT ve BM gözetiminde, 30'a yakın ülkenin dışişleri bakanları ile eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti önderlerinin katıldığı Londra Konferansı düzenlenmiştir.²⁹⁹ Bu konferansta sorunun çözümüne yönelik bir dizi kararlar alınmıştır.

Bu konferansta alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:

²⁹⁷ **Sabah Gazetesi**, 10 Şubat 1992

²⁹⁸ **The Economist** 23 Ocak 1993

²⁹⁹ Londra Konferansı'na Slovenya, Hırvatistan, Bosna–Hersek ve Makedonya cumhurbaşkanları ile katılırken, temsil sorunu nedeniyle Yugoslavya Federal Cumhuriyeti heyetinde Sırbistan ve Karadağ cumhurbaşkanlarının yanı sıra, Lord Carrington'un özel davetlisi olarak konferansa gayri resmî olarak YFC cumhurbaşkanı ve YFC başbakanı yer almıştır. Konferansa BM Güvenlik Konseyi 5 ülke, AT üyesi 12 ülke, tüm G–7 üyesi ülkelerin katılımını sağlamış olmak için Kanada ve Japonya, AGİK başkanlığını yürüten Çekoslovakya, bir sonraki AGİK başkanı ülke olarak İsveç, uluslar arası insani yardım kuruluşlarının ev sahipliğini yapan İsviçre, İslâm Konferansı Örgütü adına Senegal, Türkiye ve Malezya ile eski Yugoslavya'ya komşu devletler katılmıştır. Bu konuda bkz. Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.27–28

- Bosna–Hersek’in mevcut sınırlarının bütünlüğü tanınacak,
- Sırpların zor kullanarak toprak kazanmaları ve yerel nüfusu yerlerinden etmeleri önlenecek,
- Ağır silâhlar uluslar arası denetim altına alınacak, insancıl yardımlar BM’nin koruması altında arttırılacak,
- Nihai çözüm için Cenevre’de bir mekanizma kurulacak.³⁰⁰

Alınan kararlara rağmen Bosna–Hersek’te saldırılar devam etmiştir. Konferansta alınan kararlar etkin bir şekilde uygulama aşamasına geçirilemediği gibi Bosna–Hersek’teki etnik temizleme hareketi daha da şiddetlenerek sürdürülmüştür. Londra Konferansı’nda alınan kararların uygulanamaması beraberinde yeni girişimleri gündeme getirmiştir.

v. Cenevre Barış Konferansı, Vance–Owen Barış Planı

Yugoslavya barış görüşmelerinde BM temsilcisi Cyrus Vance ve AT temsilcisi David Owen’ın girişimleriyle 2 Ocak 1993 günü Sırp, Hırvat ve Müslüman önderler Cenevre’de bir araya gelmişlerdir. Temelde zayıf bir merkezî hükümet çevresinde güçlü eyaletlerden oluşan bir sistemi öngören plan, anayasa, askerî konular ve yarı özerk bir konfederal sisteme ilişkin toprak düzenlemelerini içermiştir. Bu plan Bosna–Hersek’in 10 yarı özerk bölgeden oluşan bir konfederasyon haline gelmesini, her etnik gruba üçer bölge verilmesini ve Saraybosna’nın serbest şehir olmasını öngörmüştür.³⁰¹ Planda çatışan üç taraf tanımı kullanılması, Londra Konferansı’nda toprak bütünlüğü tanınmış planda çatışan üç taraf tanımı kullanılması, Londra Konferansı’nda toprak bütünlüğü tanınmış bağımsız Bosna–Hersek Hükümeti’ni, Bosna’da saldırgan taraf olarak kabul edilen Bosnalı Sırplarla aynı konuma indirgemıştır. Boşnak, Hırvat ve Sırp tarafların konferansa eşit konumda katılımlarının sağlanması sonucu Bosna–Hersek savaşında taraflar arasında saldırgan ve saldırıya uğramış taraf ayırımı yok edilmiştir.

³⁰⁰ Acar, *a.g.e.*, s.14; Mughisuddin, *a.g.m.*, s.53; Özcan, *a.g.m.*, s.269

³⁰¹ Catherine Samary, *Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna’da Etnik Savaş*, Yazın Yayınevi, İstanbul, 1995, s.165

Merkezî hükümet her üç gruptan üçer temsilci olmak üzere toplam dokuz merkezî hükümet için gösterecekleri üçer aday barış görüşmelerinin ortak başkanlığının onayına sunulacaktı. Hükümet başkanlığı da her dört ayda bir dönüşümlü olarak yapılacaktı. Kararlar görüş birliği ile alınacak, üzerinde antlaşmaya varılamayan konular ise acilen ele alınmak üzere ortak başkanlığa havale edilecekti. Saraybosna başkent olacak ve burada ortak başkanlığın daimi bir üyesi bulunacaktı.³⁰²

On ayrı bölgeden oluşan yerel yönetimlerin sınırları etnik temele göre çizilmesine rağmen, her üç grubun da yerel yönetimlere katılması öngörülmüştür. Fakat planda bazı eyaletlerle ilgili sınırların belirgin olarak belirtilmemiş olması, Bosna'da çatışmaların daha da genişlemesi ile sonuçlanmıştır, özellikle, Merkezî Bosna'da meydana gelen yeni Hırvat ve Boşnak çatışması sonucunda, Bosna–Hersek savaşında bir üçüncü boyutun daha yaşanması söz konusu olmuştur.³⁰³

Etnik temellere dayalı eyaletlerle, güçsüz bir merkezî hükümet kurulmasını amaçlayan Vance–Owen Planı, Bosna'nın parçalanmasına kesinlikle yol açacağına inanan Boşnak Müslümanları rahatsız etmiştir. Ancak, Bosnalı Sırp'ların % 65'lik toprak kazanımları Boşnakların planı reddetmelerini güçleştirmiştir. Üstelik başlayan Boşnak–Hırvat çatışması da ayrı bir güçlük oluşturmuştur. Plan sadece Hırvatlar tarafından kabul edilmiştir. Sırp'lar kendi geleceklerini belirleme haklarını saklı tutmak konusunda ısrar etmişlerdir. Müslüman temsilciler de Bosna–Hersek'in bağımsız bir devlet olduğu ve toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Konferanstan sonuç alınamaması halinde bir askerî müdahalenin gündeme geleceği tehdidi üzerine, Sırp temsilciler planı Bosna–Hersek'teki Sırp Parlamentosunun onayına sunmuşlardır. Sırp'ların tek taraflı olarak ilan ettikleri Bosna–Sırp Cumhuriyeti'nin parlamentosu AT ve BM temsilcileri tarafından muhatap alınmış ve kararları beklenmiştir. Bosna–Hersek'teki Sırp parlamentosu 21

³⁰² Noel Malcolm, “*Bosnia and the West: A Study In Failure*”, **The National Interest**, Spring 1995, s. 12–14

³⁰³ Malcolm, **a.g.e.**, s.245

Ocak 1993 günü Cenevre Barış Planı'nı kabul ettiğini açıklamıştır.³⁰⁴

Planın ayrıntılarını ve toprak paylaşımlarını görüşmek üzere taraflar Cenevre'de tekrar bir araya gelmişlerdir. Ancak Hırvatistan Birliklerinin Sırpların bu ülkede tek taraflı olarak ilan ettikleri Karayına Sırp Cumhuriyeti'ne karşı saldırıya geçmeleri üzerine Sırp Önder Radovan Karadziç konferansı terk etmiştir. Tarafların toprak paylaşımı ve silâhsızlanma konularında da anlaşmazlığa düşmeleri üzerine barış görüşmeleri 31 Ocak 1993 tarihinde hiçbir sonuç almamadan sona ermiştir.

Cenevre görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından iki eş başkan, BM temsilcisi Cyrus Vance ve AT temsilcisi David Owen hazırladıkları planı BM desteği ile taraflara kabul ettirmek için çaba harcamışlardır.

Sonuçta, Boşnak Müslümanların planla ilgili bazı değişiklik taleplerinin yerine getirilmesi sonucu 1993 yılında, İzzetbegoviç hükümeti planı imzalamıştır. Müslüman ve Hırvat toplumu temsilcilerinin ilke olarak kabul ettiği bu plana Sırp tarafı, eyaletlerin uluslar arası ilişki kurma yetkisine sahip olmasını talep ederek karşı çıkmıştır. Ancak Parlamentosunca onaylanması koşuluyla plan benimsenmiştir.³⁰⁵ Cyrus Vance ve David Owen'ın barış planının taraflarca kabul edilmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi'nden barış planını uygulamaya koymalarını istemişlerdir. Ancak plan ABD tarafından kabul edilemez bulunarak Avrupa'nın Rusya ile birlikte yeni bir barış planı hazırlaması önerilmiştir. 1993'ün Haziran ayına gelindiğinde AT Bosna–Hersek sorununda henüz çözüme ulaşmamıştı. Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da sürdürülen AT önderlik toplantısında Bosna'ya silâh ambargosunun kaldırılmasına şimdilik karşı çıkarak Bosna'nın üçe bölünme planı yine AT tarafından reddedilmiştir.³⁰⁶

Bu arada, Batılıların Sırlara yönelik hava saldırılarıyla ilgili girişimlerinde kararlılıklarını sürdürmemiş olmaları, Bosnalı Sırların planla ilgili olumsuz bir tavır takınmalarında belirleyici etken olmuştur. Sonunda, 25 Mart 1993 tarihinde Sırp parlamentosunda yapılan oylamanın sonucunda Vance–Owen Planı Sırlar

³⁰⁴ Cenevre Barış Planı'na ilişkin geniş bilgi için bkz. Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.125–137

³⁰⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.113

³⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, 23 Haziran 1993

tarafından reddedilmiştir.³⁰⁷ 17 Haziran 1993'te David Owen, Vance–Owen planının artık geçersiz olduğunu açıkça ifade etmiştir.

vi. Güvenli Bölgeler Planı

22 Mayıs 1993 tarihinde, ABD, Rusya Federasyonu, Fransa, İngiltere ve İspanya'nın temsilcileri tarafından açıklanan “Ortak Hareket Planı” gereğince; Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorajde, Bihaç ve Srebrenica BM'nin 824 ve 836 sayılı kararlarına doğrultusunda, BM koruması altına alınarak güvenli bölge olarak ilan edilmiştir. Ancak güvenli bölge ilan edilen Srebrenica ve Zepa'nın Temmuz 1995'te Sırpların eline geçmesi güvenli bölge planlarının güvenliği sağlamaktan uzak olduğunu göstermiştir.

vii. Owen–Stoltenberg Planı

Güvenli Bölgeler Planı'nın imzalandığı Nisan–Mayıs aylarından sonra Bosnalı Hırvatlar, Boşnaklarla olan ittifaklarına son vererek Bosnalı Sırplarla yeni bir ittifak içine girmeleri sonucu, Boşnaklar hem Bosnalı Sırp, hem de Bosnalı Hırvatlarla savaşmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta da Bosna Hersek'in ikiye bölünmesini hedefleyen yeni Sırp–Hırvat Planı'nın oluşturulduğu görülmüştür.

20 Ağustos 1993'te Cyrus Vance'ın yerine Stoltenberg ile David Owen yeni hazırladıkları Owen–Stoltenberg veya Üç Bölgeli Plan'a göre, devlet şekli değiştirilmiş ve etnik gruplar arasındaki sınırlar farklı çizilmişti. Bosna–Hersek'in etnik hatlar boyunca çoğunluk esasına göre, üç bölgeye ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu plan gereğince, Bosna–Hersek topraklarının %52'si Bosnalı Sırlara, % 30'u Bosnalı Müslümanlara, % 18'inin de Bosnalı Hırvatlara bırakılması uygun görülmüştür.³⁰⁸ Sırp toprak tavizini içeren bu antlaşmaya sıcak bakmadıkları için AT, savaşan taraflara Cenevre'de sunulmak üzere Sırpların Müslümanlara daha fazla toprak vermeleri karşılığında Sırbistan'a uygulanan yaptırımların aşamalı olarak

³⁰⁷ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.112–120

³⁰⁸ Samary, **a.g.e.**, s.166

kaldırılmasını önermiştir.³⁰⁹

Owen–Stoltenberg Planı'na Bosnalı Müslümanlar ciddi sınır sorunlarına neden olacağını düşünerek başlangıçta sıcak bakmamakla birlikte artan baskılar sonucu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Hırvatlar planı uygun bulmuşlardır. Sırp ise planın çıkarlarıyla bağdaşmayacağını düşünerek reddetmişlerdir.

Sonuçta, 1994 yılında önerilen Owen–Stoltenberg Planı Bosna ile ilgili barış sürecindeki yerini ve önemini kendinden önceki planlar gibi kaybetmiştir.

viii. Washington Antlaşması

24 Şubat 1994'te ABD'nin girişimleri sonucunda Boşnak–Hırvat Federasyonunu sağlayan Washington Antlaşmasının imzalanmasıyla, Bosnalı Müslümanlarla Bosnalı Hırvatlar arasında ateşkes sağlanması ile Bosna–Hersek savaşında önemli bir dönüm noktasına ulaşılmıştır.

Bu antlaşmaya göre, federal hükümet, savunma, dış siyaset ve ekonomi gibi alanlardan sorumlu olacaktı. Federasyonda, iki etnik topluluk arasında siyasi güç eşit olarak paylaşılacağından federal hükümet içindeki Cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevleri Boşnaklarla Hırvatlar arasında senelik dönüşümlerle sürdürülecekti.

Washington Antlaşması ile askerî alanda iki taraf arasında istenilen işbirliği sağlanamamıştır. Ancak 1995 yılında hem Hırvatistan'ın hem de Bosna Hersek'in topraklarının Sırp İşgali altında bulunması iki taraf arasında askerî işbirliğini çekici hale getirmiştir. ABD ve Almanya'nın Federasyona destek vermeleri ve iki tarafın 1995 yılında ülkelerinin geleceğine ilişkin ortak çıkarları Boşnak–Hırvatistan federasyonunun sürekliliğinin sağlanmasında etkisi olmuştur.

ix. Batı Temas Grubu Planı

Sırpın Washington Antlaşmasına taraf olmayı reddetmelerinden sonra,

³⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Kasım 1993

ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan oluşan ve Bosna–Hersek konusunda sürekli temaslarda bulunacak bir grubun oluşturulması kararlaştırılmıştır.³¹⁰

Bu şekilde Nisan 1994'te Rusya'nın inisiyatifiyle “Uluslararası Temas Grubu” oluşturulmuş ve en önemli amacı da, Eski Yugoslavya'daki çatışmaları askerî araçlarla değil, görüşmeler yoluyla çözmek olarak belirlenmiştir.³¹¹

26 Nisan 1994'te Batı Temas Grubunca düzenlenen bir planda, Bosna topraklarının % 51'nin Boşnak Hırvat Federasyonu'na bırakılması öngörülmüş, buna karşılık, % 49'luk bölümün de Bosnalı Sırlara verilmesi kararlaştırılmıştır.³¹²

Boşnaklar, Sırların zor kullanımıyla %49'luk toprak kazanımlarını meşrulaştırdığı için planı başlangıçta kabul etmemekle birlikte, Batı ülkelerinin baskılarıyla kabul etmek zorunda kalmışlardır. Sırlar ise, Zepa, Srebrenica ve Gorajde güvenli bölgelerinin Sırp denetimine bırakılması ve Saraybosna'nın etnik olarak ikiye bölünmesi taleplerini karşılamadığı için planı reddetmişlerdir.

Zaman içinde Batı Temas Grubu içinde görüş ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. Planın özünde değişiklik önerileri ortaya atılmıştır. Nitekim 1995 yılında BM rehiner krizinden hemen önce, uluslar arası topluluk temsilcilerinin, Bosnalı Sırların yeni Yugoslavya Federasyonu Cumhuriyeti ile konfederasyona girmesi olasılığından bile söz ettikleri görülmüştür. 1995 yılındaki rehiner krizinde de Rusya'nın ciddi ve kararlı hava akınlarını önlemesi, Batı Temas Grubunun siyasî çözümden yana olduğunu göstermiştir. 1995 yazına kadar Sırlara yapılacak baskı ile harekete geçirilmesi beklenen plan, Mayıs 1995'te Karayına Sırlarının Bosna–Hersek Sırları ile birleşme kararı almaları, Temas Grubu Planını tamamen rafa kaldırmıştır.³¹³ Böylece, yeni bir barış planı hazırlığı başlamıştır. Bu amaçla, 8 Aralık 1995'te aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 42 ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı, “Bosna–Hersek'te Barışın Uygulanması” konulu konferans Londra'da

³¹⁰ Taşar–Metin–Ünaltay, **a.g.e.**, s.357

³¹¹ aynı yer

³¹² Samary, **a.g.e.**, s.166

³¹³ Taşar–Metin–Ünaltay, **a.g.e.**, s.358

yapılmıştır.³¹⁴

x. Dayton Barış Antlaşması

Bosna–Hersek savaşının giderek bölgeye yayılma eğilimi ve AB'nin Balkanlarda prestij kaybına uğraması ABD'nin bölgeye yönelik kararlar almasına neden olmuştur. 31 Ağustos 1995 tarihinde Bosna'daki Sırp mevzilerine yönelik olarak başlayan ve başarılı olan NATO hava harekâtını izleyen günlerde ABD'nin savaşan taraflar üzerindeki devamlı yoğun baskıları ve Boşnak–Hırvat güçlerinin karşı saldırıları Sırpların toprak kaybetmelerine neden olduğundan Sırp barışı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

ABD, Ağustos 1995 NATO harekâtının ardından Cenevre toplantısını düzenlemiştir. Böylece diplomatik görüşmelerin askerî yaptırımlarla desteklenmesi sonucunda, Bosna–Hersek sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için 8 Eylül 1995'te Cenevre'de ABD Dışişleri bakan yardımcısı Richard Holbrooke'un başkanlığında toplanmıştır. Bosna–Hersek, Hırvatistan ve Yeni Yugoslavya (Sırbistan–Karadağ) Dışişleri Bakanları Muhammed Şakirbey, Mate Granic ve Milan Milutinovic, gözlemci olarak da AB Bosna arabulucusu Cari Bildt, Rusya Federasyonu Dışişleri bakan yardımcısı İgor İvanov, İngiltere, Fransa ve Almanya temsilcileri katılmışlardır.³¹⁵ Cenevre toplantısında barış antlaşmasının temel prensipleri belirlenmiştir. Bu antlaşmanın temel prensipleri şu şekilde özetlenebilir.

- Bosna–Hersek mevcut sınırları içinde meşru varlığını sürdürmeyi devam ettirecek ve uluslar arası olarak tanınacaktır.
- Bosna–Hersek, 1994 Washington Antlaşması ile kurulan Bosna–Hersek Federasyonu ve Sırp (Srpska) Cumhuriyeti olmak üzere iki birimden oluşacaktır.
- Temas Grubunu toprak paylaşımında öngördüğü 51'e 49 oranı antlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Bu oran karşılıklı antlaşmayla değiştirilecektir.
- Her iki birim, mevcut anayasasını bu temel prensiplere uygun hale getirerek varlığını sürdüreceklerdir.

³¹⁴ **Aym Tarihi**, 8 Aralık 1995

³¹⁵ **Aym Tarihi**, 8 Eylül 1995

- Her iki birim Bosna–Hersek’in egemenliği ve toprak bütünlüğüne bağlı kalarak komşu ülkeleriyle benzer özel ilişkiler kurabilme hakkına sahip olacaktır.

Cenevre toplantısının ardından ABD Dışişleri bakan yardımcısı Richard Holbrooke’un girişimleri ile 5 Ekim 1995’te Bosna–Hersek’te 60 günlük ateşkes imzalanmıştır.³¹⁶ Bu süreçte 1 Kasım 1995 tarihinde Devlet Başkanları İzzetbegoviç, Tudjman ve Miloseviç başkanlığındaki Bosna–Hersek, Hırvatistan ve Bosna Sırp Cumhuriyeti heyetlerinin, ABD’nin Ohio eyaletinde Dayton’daki Wright–Patterson Hava Üssü’nde temas grubu temsilcileri ile bir araya gelmesiyle başlayan Dayton Barış Görüşmeleri, 20 Kasım 1995’te sona ermiştir.³¹⁷

Dayton’da parafe edilen Dayton Barış Antlaşması 14 Aralık 1995’te Bosna–Hersek Devleti ve onu oluşturan Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu Bosna–Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti’nin temsilcileri tarafından Paris’te Elysee Sarayında imzalanmıştır. Böylece, Antlaşma Bosna–Hersek’teki dört yıllık savaşı sona erdirmiştir.³¹⁸ Bosna–Hersek Cumhurbaşkanlığı tarafından antlaşma sonrası yapılan açıklamada ülke topraklarında 1992 Haziran ayında ilan edilen savaş halinin sona erdirildiği, ancak “savaş tehlikesi hali”nin yürürlükte kalacağı, Dayton Barış Antlaşması şartları göz önüne alınarak bildirilmiştir.³¹⁹

Böylece taraflar arasında ilk defa uzlaşmaya neden olduğundan Dayton Barış Antlaşması bölge açısından önemli bir antlaşmadır. Hukukun üstünlüğünün sağlanması, sınır ve göç konularında ortak bir konu belirlenerek, tarafların alınan kararlara uyması sağlanmıştır.³²⁰ Dayton Barış Antlaşması ile taraflar barışın sağlanması görevini üstlenmişlerdir. Tarafların düşmanlığın sona erdirilmesi ve bu durumun korunması konusunda anlaşmaları ile Dayton Barış Antlaşması tarafları barışa yaklaştırmıştır. On bir bölümden oluşan barış antlaşmasının her bir bölümü Bosna–Hersek’te biriken sorunların çözümüne yönelik olup çeşitli kuruluşlara

³¹⁶ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.91

³¹⁷ **Ayn Tarihi**, 20 Kasım 1995

³¹⁸ Turan Aydın, “*Bosna–Hersek’teki Yeniden Yapılanma Çalışmaları ve Türkiye*”, **Avrasya Etüdlere**, Cilt: 3, Sayı: 2, Yaz 1996, s.57–58

³¹⁹ **Ayn Tarihi**, 23 Aralık 1995

³²⁰ Mesut Çaşın, “*Balkan Jeopolitiği ve Trajedik Bosna–Hersek Savaşı*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996, s.117

yetkiler vermiştir. Antlaşma ile dünyada anayasası bir antlaşmanın eki olan tek devlet Bosna–Hersek olmuştur.³²¹ Dayton Barış Antlaşmasının Bosna’da uygulanabilmesi için, işe ilk olarak UNPROFOR’un yetki ve sorumluluklarının sona erdirilmesi ile başlanmış, daha sonra da, tüm yetkinin NATO komutasındaki çok uluslu güçten oluşan NATO Barışı Uygulama Gücü–IFOR’a devredilmesi takip etmiştir.³²² Bu antlaşma ile 60.000 kişilik³²³ IFOR’un görev süresinin de Kasım 1996’da sona ermesi kararlaştırılmıştır.³²⁴

Dayton Barış Antlaşmasının temel ilkeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:³²⁵

- Bosna–Hersek ismi aynı olan ve daha önce tanınan uluslar arası sınırlara uygun sınırları olan tek bir devlet olacaktır.
- Devletin anayasası ve dış siyaset, dış ticaret, bölgeler arası güçler, uluslar arası ve devlet içi hukuk uygulamaları, ulaşım, haberleşme, hava trafiği ve para siyasetinden sorumlu bir hükümet bulunacaktır.
- Devlet iki birimden, Bosna–Hersek Federasyonu ve Bosna–Sırp Cumhuriyeti’nden oluşmaktadır.
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın denetimi altında antlaşmanın imzalanmasından sonra 6–9 aylık süre içerisinde Federasyon’da, Bosna–Hersek’te ve Bosna Sırp Cumhuriyeti’nde seçimler yapılacaktır.
- 12 Aylık bir süre için NATO, Barış Uygulama Gücü IFOR’u yerleştirecek ve bu güç tarafından antlaşmanın temel noktalarının yerine getirilmesi, tarafların askerî güçlerinin çekilmeleri ve silâhsız bölgenin oluşması, Bosna’daki yabancı güçlerin 30 günde çekilmesi ve ağır silâhlarla tarafların silâhlı kuvvetlerinin 120 günde kışlalarda toplanması denetlenecektir.

³²¹ Amer Kapetanoviç, “*Bosna–Hersek’in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi*” **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.193

³²² **Aynı Tarihi**, 20 Aralık 1995

³²³ IFOR 20.000’i Amerikan, 13.000’i İngiliz ve 10.000’i Fransız asker olmak üzere NATO ve NATO dışı ülkelerin askerlerinden oluşmuştur.

³²⁴ IFOR, topluluklar arasındaki sınırların denetimini de üstlenirken, bölgesel istikrar, seçim gibi konularda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın; anayasa, yargı, ulusal anıtların korunması (UNESCO ile birlikte) ve kamu işletmelerinin çalıştırılması (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile birlikte) antlaşma taraflarının yetkisine verilmiştir. Turan Aydın, *a.g.m.*, s.58

³²⁵ İrfan Neziroğlu, **Dayton Barış Antlaşması**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996, s.1–5

- Tüm taraflar (Federasyon, Bosna Sırp Cumhuriyeti, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Hırvatistan) Lahey'deki Savaş Suçluları Mahkemesine yardımcı olmak mecburiyetinde olup, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne de buna uymaması durumunda yaptırımlar uygulanacaktır.

- BM Yüksek Temsilcisi, tarafından temsilcileri, IFOR komutanı ve sivil örgüt temsilcilerinden oluşan Ortak Sivil Komisyonunun başkanıdır. Bu komisyonun barış antlaşmasının sivil maddelerinin uygulanması konusunda çalışmalar yapması öngörülmektedir.

1996 yazına kadar, Dayton Barış Antlaşmasının askerî hükümlerinin başarı ile uygulanması tamamlanmıştır. Ancak, antlaşmanın sivil ve siyasî hükümlerinin uygulanması birçok tartışmalara yol açmıştır. IFOR gücünün görevinin 12 ayla sınırlanması ve gücün çekilmesinden sonra Bosna–Hersek'teki etnik güçler arasındaki çatışmaların tekrar başlayacağı yönündeki beklentiler önemli tartışma konularını oluşturmuştur. Ateşkesin ilanından sonra ekonominin yeniden yapılması, mültecilerin yerlerine dönmesi, savaş suçlularının ele alınması gibi önemli konular Dayton Barış Antlaşmasına sadık kalınması için tedbir alınmasını ve hatta bazı yaptırımların belirlenmesi gerektiğini göstermiştir.

Şakirbey, Bosna–Hersek yeniden bütünleşmiş bir ülke olarak yaşayabilecek mi sorusu ve endişesi yerine Bosna'nın yaşamasına nasıl yardım edilebilir sorusu üzerinde durmanın daha gerçekçi olacağını belirtmiştir. En basit başlangıç adımının da, Dayton Antlaşmasının samimi bir şekilde uygulanması konusunda kesin karara varılması olduğunu açıklamıştır.³²⁶ Savaş suçlusunu olarak bilinen Sırp önderleri Karadžić ve Miladić, Dayton Antlaşmasının öngördüğü gibi hemen mahkemeye çıkarılmaması. Sırp önderleri ile antlaşmayı uygulamakla görevli ekibin bazı üyelerinin bu önderlerle işbirliği yapmaktaki isteksizliği Dayton Barış Antlaşmasının başarısına gölge düşürmüştür.³²⁷

Endişelerin ardından, Batılılar Haziran 1996'da, özelde Bosna–Hersek'in,

³²⁶ Muhammed Şakirbey, “Bosna'ya Barış Demokrasi Getirecek”, *The Wall Street Journal*, 13 Mayıs 1996

³²⁷ Şakirbey, *a.g.m.*, s.5

genelde de tüm Balkanların güvenliğini doğrudan etkileyecek bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bölgenin barışı ve istikrarı açısından ümit verici olan ilk gelişme, İtalya'nın Floransa kentinde yapılan Uluslar arası Bosna Konferansı'nda, ilgili ülkelerle varılan Silâhların Kontrolü Antlaşmasının imzalanmasıyla sağlanmıştır.³²⁸

Bunun ardından 25 Eylül 1991 tarihinden itibaren, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'ne uygulanmakta olan silâh ambargosunun kaldırılması, Bosna–Hersek'te yeni askerî dengelerin oluşturulması açısından önemli olmuştur.

Bosna–Hersek'te 14 Eylül 1996 tarihinde yapılan seçimle Bosna–Hersek yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Boşnakların en önemli sorunu ise işsizlik ve iktisadî durgunluk olmuştur. Savaştan önce 2000 dolar olan kişi başına millî gelir, Eylül 1996'da 200 dolar civarına düşmüştür.³²⁹ 8 Temmuz 1997 tarihinde NATO'nun Madrid'de yapılan toplantısına katılan devlet ve hükümet başkanlarının yaptığı açıklama Bosna–Hersek'e ilişkin endişeleri kaldırır nitelikte olmuştur. NATO'nun;

“Bizler, NATO Devlet ve Hükümet Başkanları olarak, Barış Antlaşmasının tamamen uygulanması, Bosna–Hersek'in tek, demokratik ve bir çok etnik gruptan oluşan bir devlet olarak kurulması konusundaki taahhüdümüzü teyit ederiz. Sintra'daki Barış Uygulama Konseyi Yönetim Heyeti'nin, Denver'deki Sekizler Zirvesi'nin, Lahey'deki Temas Grubu'nun Bosna–Hersek yetkililerinden Barış Antlaşmasının uygulanmasının hızlandırılmasını talep eden beyanlarını tümüyle onaylıyoruz”³³⁰ şeklindeki açıklamaları Barış Antlaşmasının gecikmeden uygulanması açısından mevcut kararlılığı göstermektedir. 1997 yılının sonlarına yaklaştığında başta ABD, Fransız ve İngiliz firmaları olmak üzere 3000'den fazla şirket Bosna–Hersek'te faaliyet göstermeye başlamıştır. Her bakımdan bir serbest bölge olan Bosna–Hersek'te dünyanın sayılı firmalarının çok büyük yatırımlar gerçekleştirmeleri ise ülkede yeni bir iç savaş yaşanmayacağına büyük güçler tarafından garanti altına alınması olarak değerlendirilmiştir.

³²⁸ **Aynı Tarihi**, 14 Haziran 1996

³²⁹ Altan Öymen, “*İş yok, para yok*”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Eylül 1996

³³⁰ “*Bosna–Hersek Konusunda Özel Bildiri*”, **NATO Dergisi**, Sayı :3, Temmuz–Ağustos 1997, s.4

ALTINCI BÖLÜM : SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ SONRASI TÜRKİYE’İN DIŞ SİYASETİ

Gorbaçov, 1987 Ocak ayında Glasnost, yani şeffaflık, açıklık ilkesini ve 1987 Kasım ayında da Perestroyka, yani yeniden yapılanmayı ortaya attığında, işin nereye varacağını kendisi de tahmin edememişti. Gorbaçov’un tek düşüncesi ve esas hedefi, başta ABD olmak üzere, ileri derecede sanayileşmiş ve teknolojisi ile uzayda cirit atmaya başlayan Batı karşısında Sovyetler Birliği’ni, Marksizm–Leninizm’in özüne dokunmaksızın bir takım yapısal reformlarla yarıya sokmaktı. Başka bir deyişle Gorbaçov, 21. yüzyılın Sovyetler Birliği’ni yaratmak istiyordu. Bunun için de özellikle ekonominin Batı teknolojisine göre düzeltilmesi gerekiyordu. Glasnost ve Perestroyka’nın esası ve amacı da buydu.³³¹ Ne var ki, Sovyetler Birliği’ni 21. yüzyılın şartlarına taşımak isteyen Gorbaçov, 1989’dan itibaren gelişmelerin kontrolünü elinden kaçırdı.³³² Gorbaçov’un kontrol edemediği bu gelişmelerin sonunda Sovyetler Birliği’nin çökmesinde ilk hareketi, Polonya ile Baltık Cumhuriyetleri vermiş, gerisi çorap söküğü gibi gelmiştir. 1991 Ağustosunda Gorbaçov’un maruz kaldığı askerî darbe hem kendisinin hem de Sovyetler Birliği’nin sonunu getirmiştir.³³³

Komünist rejimlerin sırayla yıkılmaya başladığı 1989 ve Soğuk Savaş’ın resmen sona erdiği 1990’lı yıllar, Türkiye için hem Batı ittifakının bir üyesi olarak, hem de sınır ve bölge komşuları ile ilişkileri açısından özel bir önem taşımaktadır. 90’lı yıllar ile birlikte blok ilişkilerinin ortadan kalkması, ideolojik şablonların belirleyiciliğinin kalmaması, devletlerin blok dışında daha bağımsız hareket etmeye başlamaları, çok kutuplu sistemin biçimlenmeye başlaması, demokrasi, çoğulculuk, piyasa ekonomisi gibi değerlerin dünya çapında yayılması ve benzer bir çok yenilik dış siyaset belirlemede etken olmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Varşova Paktı’nın dağılması, Yugoslavya’nın parçalanması, Sovyetler Birliği faktörü ve Doğu Bloğu çatısının ortadan kalkması, bölge güçlerinin

³³¹ Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, s.123

³³² aynı yer

³³³ aynı yer

askerî, iktisadî, siyasal ve jeopolitik güçlerinin dağılımında hem yeni oluşumları hem de yapılanma arayışlarını beraberinde getirmiştir. Balkanların 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl boyunca hiç olmadığı kadar heterojen olduğu³³⁴ bu dönemde Türkiye de kuzeyde, doğuda ve batıda yeni sınır ve bölge komşuları kazanmış, bu bölgelerde çıkmaya başlayan çatışmalardan da ayrıca etkilenmeye başlamıştır. Kısaca Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye Avrasya’da yeni bir jeopolitik konum kazanmış, dış siyasetinde de yeni gelişmeler doğrultusunda değişiklikler başlamıştır.³³⁵

Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerinin yönünü genel itibari ile belirleyen faktör Doğu–Batı ayrımı olmuştur. Komünizmin yıkılması ile bu ayrım ortadan kalkmış, böylelikle ülkelerin siyasî, iktisadî, kültürel ve sosyal açılardan ilişkilerini daha rahat geliştirebileceği bir ortam oraya çıkmıştır. Nitekim rejim değişikliğini gerçekleştiren eski komşuları ve bu kafileye yeni katılan Bosna–Hersek, Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan, gibi devletler ile çok yönlü ilişkiler kurmaya istekli davranmış, çok taraflı işbirliği modelleri içinde bu ülkelerle birlikte yer almaya başlamıştır.³³⁶ Türkiye’nin bu tarihten sonra Balkanlara karşı standart veya dünya çapında bir siyaset takip etmesi artık söz konusu olamayacağı görülmüştür.³³⁷

Benzer bir eğilimi eski ve yeni Balkan ülkelerinde de görmek mümkündür. Yalnız bu ülkelerdeki işbirliğine isteklilikte öncelik savunma ve güvenlik konularında olmuştur. Ülke coğrafyasında eskiden beri var olan Soğuk Savaş dengesi içerisinde bastırılan azınlık sorunları ve yayılmacı eğilimler, bu ülkelerin savunma ve güvenlik konularına öncelik vermelerine neden olmuştur. Güvenlik problemlerini uluslar arası kuruluşlarla çözmeye çalışan bu ülkeler için NATO üyesi ve ABD ile yakın ilişki içindeki Türkiye çekici olmuştur.³³⁸

³³⁴ *a.g.m.*, s.129

³³⁵ Nurcan Özgür, “1989 Sonrası Türkiye–Bulgaristan İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Ankara, 1999, s.345–346

³³⁶ Philip Kobins, “*Coping with Chaos: Turkey and the Bosnian Crisis*”, **Mediterranean Politics**, Cilt: 1, Londra, 1994, s.112–113

³³⁷ Hüseyin Emiroğlu, “*Bosna–Hersek Savaşı ve Türkiye*”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 386, Ekim 2005, s.30; Armaoğlu, “*Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye*”, s.130

³³⁸ Öztürk, *a.g.m.*, s.20–21

1990'lar sadece komünist rejimlerin son bulduğu yıllar olmamış, aynı zamanda çok uluslu federasyonların yıkıldığı yıllar olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin Balkanlar'da ve çevresinde güvenliğini tehdit eden aynı zamanda yeni fırsatlar sunan yeni komşuları ortaya çıkmıştı.³³⁹ Bu durum karşısında Türkiye, seçici bir Balkan siyaseti takip etmek zorunda kalmış, Balkan ülkelerinin her birinin durumlarına göre, ayrı siyaset oluşturmayı tercih etmiştir.³⁴⁰ Türkiye'nin yeni bağımsız, eski Yugoslav cumhuriyetleri ile olan ilişkilerine de bakıldığında her bir cumhuriyetle birbirinden son derece farklı ilişkiler kurduğu görülmektedir. Bu çeşitliliğin oluşmasında Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağları önemli bir rol oynamıştır.

Soğuk savaş sonrasında Türkiye'nin dış siyasetinin temel ilkelerinde, yönelim ve hatta önceliklerinde radikal bir değişiklik olmamıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış siyaseti, özü itibarıyla eskisinden çok da farklı değildir. Yeni dönemde, öncelikle söz konusu temel ilkelerden biri olan çok yönlülüğün gerçekleşebileceği bir siyasal coğrafya değişimi söz konusu olmuştur. Türkiye de siyasal iradesini, izlediği siyasetle sistemli ya da bölgesinde kendi başına radikal değişikliklere yol açacak şekilde değil, etrafındaki gelişmelere etkin diplomatik tepkiler verme yönünde kullanmıştır. 1990'lar Türkiye'sini diplomatik zorluk içine sokan, hemen hepsi Türkiye'nin kenarında ya da ortasında yer aldığı bölgelerde ortaya çıkan bu sorunların, hem sayıca çok fazla olması, hem de bunların hemen hepsinin de neredeyse eş zamanlı olarak ortaya çıkmalarıdır. Dolayısıyla Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu dönemde karşılaştırılamayacağı bir hareketlilik içine girmiştir. Ancak Türkiye'nin en temel dış siyaset ilkelerinden olan, sınırların zor kullanılarak değiştirilemeyeceği ve her ülkenin toprak bütünlüğüne saygı ilkelerinde değişiklik olmamıştır.

Soğuk savaş sonrası Türk dış siyaseti ana hatları itibarıyla, ilk kez gerçekten çok yönlü hale gelmiş, doğrudan taraf olmadığı uluslar arası sorunlar karşısında uluslar arası toplumla birlikte hareket ve müdahaleciliği benimseyen, uluslar arası

³³⁹Yasemin Çelik, **Contemporary Turkish Foreign Policy**, Praeger, Londra, 1999, s.xv

³⁴⁰Armaoğlu, "Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye", s.131

platformları hiç yapmadığı kadar çok kullanan, temelde mutedil ve temkinli etkin bir siyaset ve gerçekçi bir dış siyaset olarak değerlendirilebilir. Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan yeni sorunlar, kuşkusuz Türkiye için yeni dış siyaset kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde, bu dönemde Türkiye için yeni ilgi alanları ve Türkiye'nin buralarda girişken bir dış siyaset izleyebilmesine olanak tanıyan bir uluslar arası ortam da doğmuştur. Ancak, kaygı ve ilgi alanları ne denli çeşitlenmiş olursa olsun, Türkiye'nin dış siyaset önceliklerinde bir değişiklik olduğunu söylemek zordur. Türkiye, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar bu geniş coğrafyada ne etkin olmasına, buralara oldukça önem vermesine rağmen, ne Balkanlar, ne Orta Asya, ne de Ortadoğu, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin önüne geçebilecek ya da Türk dış siyasetinin yönünü değiştirebilecek çekim gücüne sahip olamamıştır.³⁴¹

Bununla birlikte, Türkiye'nin eski komünist bölge komşularıyla ilişkilerinde bu dönemde karşılaştığı bir takım zorluklar da vardır. Birincisi geçiş dönemi sorunlarını yaşayan bu ülkelerin yapısal sorunları Türkiye'yi de etkilemiştir. Yani Türkiye bir taraftan bu ülkeler ile ilişkilerini hızla geliştirmek isterken, diğer taraftan döviz sıkıntısı, hukuki mevzuatın henüz müsait olmaması gibi nedenler ile geçiş döneminin zorluklarını yaşamak zorunda kalmıştır.³⁴² Buna ek olarak Balkanlar'ın kriz gerginliğine açık bir ortam olması Türkiye'yi endişelendiriyordu. Çünkü 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ticaretinin takriben %50'si Balkan ülkeleri üzerinden yapılıyordu. Aynı şekilde bu ülkeler ile hızla artan ticaret akışının düzenli bir şekilde gerçekleşmesi, bölgenin istikrarlı yapısı ile doğrudan bağlantılı durumdaydı.³⁴³ Son olarak Türkiye Balkan komşuları için herhangi bir ülke değildi ve tarihten gelen demografik ve kültürel mirası bir takım sorumlulukları da beraberinde getiriyordu.³⁴⁴

A. Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Dış Siyaseti

Balkanlar, Türk dış siyasetinin en önemli sorun ve fırsat kaynağı bir bölgedir.

³⁴¹ Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.55-56

³⁴² Şule Kut, "*Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri*", **Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç**, Ankara, 1999, s.389

³⁴³ Kobins, *a.g.m.*, s.113

³⁴⁴ Kut, "*Soğuk Savaş Sonrasında...*", s.389

Genel olarak baktığımızda, bölgenin Türkiye için önemi, şu unsurlardan oluşur: Doğu, Orta ve Batı Avrupa ile Türkiye arasında geçiş yolu olması; Osmanlı mirası diyebileceğimiz müşterek kültür değerleri ve hâlâ Türkiye'ye bakmakta olan Türk ve Müslüman unsurların varlığı; bölgenin iktisadî potansiyeli; genel değerlendirmede Balkanların doğu–batı ve kuzey–güney geçiş yolu niteliği; Orta ve Batı Avrupa’da yaşayan 3,5 milyon civarındaki Türk nüfusunun temel geçiş yolu olması niteliklerinden ötürü özel önem taşımaktadır.³⁴⁵

Balkanlardaki Osmanlı mirası, artı ve eksileriyle aramızda vazgeçilemez bir bağ oluşturmaktadır. Bulgaristan’ın nüfusunun %15’i “evlad-ı fatihan” dediğimiz Türk unsurlardan oluşmaktadır. Makedonya’da 70 bin, Kosova’da bir o kadar Türk çeşitli baskılara direnerek, vatanlarındaki yerlerini korumaya çalışmaktadırlar. Keza Yunanistan’da 130 bin civarındaki Türk unsuru da aynı mücadeleyi vermektedir. Bosna, Arnavutluk ve Bulgaristan’daki Türk olmayan Müslüman unsurlar da bir bakıma kendilerini hâlâ Türkiye’ye bağlı ve akraba olarak hissetmektedirler. Osmanlı döneminin kültür mirası, uzun asırlar içerisinde beraber yaşamanın getirdiği benzer davranış modelleri ve kültür değerlerinden oluşmaktadır. Balkanların tarihi, İstanbul’daki Osmanlı arşivlerinde yatmaktadır.³⁴⁶

Balkanlar, Türkiye’nin etnik, kültürel, toplumsal oluşumunda derin izlere sahiptir. Bosna–Hersek ve tüm Balkanlarda 1990 yılından itibaren yaşanan problemler Türkiye’yi sürekli geçmişe götürmüştür. Sovyet kontrolünün ortadan kalktığı ve soğuk savaşın bittiği 1989–1991 yılları arasında Balkan tarihi kendini yeniden göstermiştir.³⁴⁷ Yugoslavya’nın parçalanması ile gündeme gelen Bosna–Hersek, Makedonya ve Arnavutluk Osmanlı dönemini, yani bir Türk dünyasının varlığını hatırlatmıştır.

Bosna ve Kosova’da yaşanan etnik kıyımlardan sonra gerek Boşnak gerekse Arnavut unsurların birinci derecede başvurdukları ülkenin Türkiye olması, tarihî bir

³⁴⁵ Seyfi Taşhan, “1998 Başında Türk Dış Politikasının Görünümü”, http://www.foreignpolicy.org.tr/turkish/dosyalar/stashan_01_p.htm, 25 Mayıs 2006

³⁴⁶ aynı yer

³⁴⁷ J.F.Brown, “Türkiye: Balkanlar’a Dönüş mü?”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 36, Eylül–Ekim 1995, s.46; Cengiz Çandar, “Türkiye, Bosna–Hersek ve Tarihle Barışmak”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart–Nisan 1995, s.283

zorunluluğun ve mesuliyetin kendini önemli bir dış siyaset parametresi olarak dikte etmesinden başka bir şey değildir.³⁴⁸ Başka bir deyişle Balkanların güvenliği Türkiye'nin batı sınırları doğrultusundaki güvenlik parametreleri ile gittikçe özdeşleşmektedir.³⁴⁹

1989–1990 yıllarında Balkan ülkelerinde bir sistem değişikliği yaşanmıştır. Bu süreçte Balkan ülkeleri demokrasi ve pazar ekonomisine geçmeye başlamıştır. Türk hükümeti ve kamuoyunda bu değişim, Balkanlar'da güven ve işbirliğini geliştireceği umudu ile sevinçle karşılanmıştı.³⁵⁰ Yugoslavya'nın parçalanacağı tahmin edilmiyordu. Dolayısıyla 1988'de, Altı Balkan Devleti Dışişleri Bakanlarının Belgrad'ta başlattığı ilk toplantıyı Tiran'daki ikinci toplantı izlemiştir. Toplantılarda Balkanlar'da barış, güvenlik ve iktisadî konularda işbirliğinin artırılması, AGİK sürecine katkıda bulunulması ve 1990 Paris Yasasına bağlı kalınması gerekliliği vurgulanmıştır. Üçüncü toplantının ise 1991 sonbaharında Sofya'da yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar ise, Balkanlar'da yeni bir işbirliği dönemine girilebileceği umudunun göstergesi olmuştur.

Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle, her düzeyde karşılıklı ziyaretlerin düzenlendiği, güven verici askerî öneriler ya da askerî bilgi ve eğitim değişimi alanlarında işbirliği protokollerinin imzalanmaya başlandığı bir dönemde Yugoslavya parçalanma sürecine girmişti.³⁵¹

Soğuk Savaş döneminde, Türkiye ve Yunanistan dışında kalan Balkan ülkeleri, ya Sovyetlerin tam kontrolüne girdikleri, ya da Sovyetlerin etkisine açık ülkeler konumunda buldukları için gerek ABD ve Batı ülkelerinin, gerekse Türkiye'nin etki alanı dışında kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte, bölgede kendi inisiyatifi dışında gelişen olayların içerisine girmiş ve bazen de sürüklenmiştir. Türkiye'nin tarihsel açıdan bu bölge ile olan ilişkileri Türk dış siyasetini etkilemiş ve neticede bu bölgede çıkarları olan Rusya ve Yunanistan gibi

³⁴⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar Arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s.122

³⁴⁹ **a.g.e.**, s.124

³⁵⁰ Soysal, "*Günümüzde Balkanlar ...*", s.188

³⁵¹ Bülend Aydın Ertekin, "*Türkiye'nin Bosna–Hersek Siyaseti*" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1998, s.111

ülkelerin Türkiye’yi bir rakip olarak algılamalarına neden olmuştur.

Türkiye’nin Balkanlar’a yönelik güncel dış siyasetine yukarıda belirtilen hususların oluşturduğu bir zemin üzerinden bakıldığında, Türkiye açısından, söz konusu siyaseti etkileyen bazı unsurlar görülür. Bu unsurları, çok genel olarak aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- ABD’nin Balkanlar’a ilişkin siyaseti,
- Türk–Amerikan ilişkilerinin niteliği,³⁵²
- Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı izlediği siyaset,
- Türkiye’nin yaşadığı terör sorunu,
- Balkanlar’da oluşturulmaya çalışılan Slav–Ortodoks mihveri,
- Türkiye’nin güncel savunma ve güvenlik ihtiyacı,
- Balkanlar’da yaşayan halklar ile Türk halkı arasındaki ortak bağlar.³⁵³

Bu tespitler ışığında, Türkiye’nin 1990 sonrasındaki Balkanlar siyaseti, Balkanlar’da kalıcı barışın ve istikrarın tesisi, bağımsızlıklarını yeni ve/veya tam olarak kazanan devletlerde demokrasilerin güçlendirilmesi, bu devletlerin serbest pazar ekonomisine geçişlerinin ve Batılı uluslar arası kuruluşlara üyeliklerinin desteklenmesi istikametinde olmuştur.³⁵⁴ Zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ifade ettiği gibi, “Türkiye, barış ve ortak refah vizyonu doğrultusunda, Balkanlarda demokratik bir dayanışmayı ortaya çıkaracak yapıların güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.”³⁵⁵

Bu dönemde Türkiye, Balkanlarda barış ve istikrarın ancak bölgesel işbirliği ile sağlanabileceğini savunmuştur. Türkiye’ye göre bölgedeki çok sayıda ve değişik işbirliği planı hem bölgedeki gerginliği azaltarak barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacak, hem de bütün Avrupa’nın entegrasyon sürecine katkıda

³⁵² Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, Çağrı Erhan, **Turkish American Relations; Past, Present and Future**; Routledge, Londra, 2004

³⁵³ Öztürk, *a.g.m.*, s.22–23

³⁵⁴ *a.g.m.*, s.28; **Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in TBMM’nin Yasama Yılı Açış Konuşması**, 1 Ekim 1996, [http:// www.belge.net](http://www.belge.net), 26 Ekim 2005

³⁵⁵ **Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in TBMM’nin Yasama Yılı Açış Konuşması**, 1 Ekim 1998, [http:// www.belge.net](http://www.belge.net), 26 Ekim 2005

bulunacaktır.³⁵⁶

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan tarihî bağlar, Türk yöneticilerin Balkanlardaki Müslüman unsurlarla daha yakından ilgilenmeleri için itici bir güç olmaktadır. Diğer taraftan Türkiye Balkanlardaki krizlerin yüzyıllar öncesine dayanan hesaplaşmaları ve kinleri yeniden tahrik etmesinden ve bu şekilde karşılıklı şüphelerin artması sonucunda, bir tarafın gerçekleştireceği yanlış bir hareketle, tüm Balkanlarda genel bir savaşın çıkmasından endişe etmektedirler. Çünkü böyle bir savaş kaçınılmaz şekilde Türkiye'yi de içine çekecektir.

Türk halkının büyük kesimi, özellikle Balkan krizleri sırasında Balkanların Müslüman topluluklarına karşı manevi sorumluluğu olduğunu hissetmişti. Hükümetin kamuoyunun etkisi altında kalarak tamamen Müslümanlar yanlısı bir siyaset takip etmesi, Batılılar tarafından, Osmanlı Devleti'nin eski topraklarına sahip çıkmaya çalışmakla suçlanmayı beraberinde getirebilecekti. Bu durumda Türkiye'nin yaptığı Balkanlardaki gelişmeleri, NATO gibi çok taraflı yapılanmalar çerçevesinde etkilemeye çalışmak olmuştur.

Türkiye özellikle kriz zamanlarında kamuoyundan gelen daha sert tutum takınma baskılarıyla, NATO müttefikleri ile ilişkilerini bozmama arasında denge kurmada oldukça zor anlar yaşamıştır. 1990'lı yılların başında Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler, savunma, güvenlik ve bölge ülkelerinin Batı ile bütünleşme çabalarına Türkiye tarafından verilen destek konularında olmuştur. Bu yönde Türkiye, bölgedeki bütün askerî faaliyetlerini, NATO veya Birleşmiş Milletler harekâtının bir parçası olarak, çok taraflı bir yapı içerisinde gerçekleştirmeye çalışmıştır.³⁵⁷

Bosna–Hersek örneğinden hareketle, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda, bölgede Müslüman varlığından kaynaklanan kamuoyu baskısına rağmen Türkiye'nin Osmanlı'ya geri döndüğü izleniminden uzak, etnik veya dine dayalı olmayan ve

³⁵⁶ Ertekin, *a.g.m.*, s.111

³⁵⁷ Şaban Çalış, “*Turkey's Balkan Policy in the Early 1990s*”, **Turkish Studies**, Vol.2, No.1, İlkbahar 2001, Frank Cass, Londra, s.143

azınlık çekişmelerinden uzak bir siyaset izlemiştir.³⁵⁸

Türkiye, Bosna–Hersek ve Kosova’daki çatışmaların barışçı yollardan sona erdirilmesi ve Balkanlar’da yaşayan soydaşlarımız ile yüzlerini Türkiye’ye dönmüş insanların, her türlü haklarının korunması için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu amaca yönelik olarak, diplomatik, siyasal ve iktisadî bir dizi ikili ve çoklu girişimde bulunmuştur. Türkiye, Bosna–Hersek’e ilişkin olarak Dayton Barış Antlaşması’nın ortaya çıkmasında ve Kosova’da sükûnet ortamının sağlanmasında etkin rol üstlenmiştir. Türkiye, bu rolünü gerek söz konusu antlaşmanın uygulanması, gerekse sağlanan sükûnet ortamının sürdürülmesi konusunda da sürdürmektedir. Bu çerçevede, Bosna–Hersek ve Kosova’da halen sürmekte olan barışı koruma faaliyetlerine iştirak etmektedir.³⁵⁹

Bu çabalarının bir sonucu olarak, 1999 yılı içinde, merkezi Bulgaristan’ın Filibe kentinde ve komutanı Türk olan, “Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü” faaliyete geçirilmiş; 2000 yılının başlarında da, Balkan ülkeleri arasında ortak siyasî belge olan, “Güneydoğu Avrupa’da İyi Komşuluk İlişkileri, İstikrar, Güvenlik ve İşbirliği Şartı” imzalanmıştır.³⁶⁰

Ayrıca, varlıklarını genelde tehdit altında gördükleri için, NATO üyesi olmak konusunda ısrarlı bir yaklaşım sergileyen bölge ülkeleri, Türkiye’nin gayretleri ile ortaya çıkmış bulunan Barış İçin Ortaklık(BİO) Programı’na dâhil edilmişler; bu programda, Türkiye ile yakın çalışma ortamı içerisinde NATO’ya yaklaşmışlar, NATO üyeliğine hazırlanma imkânını elde etmişlerdir. Bütün bunlar, Türkiye’nin bu dönemde Balkanlar’da oldukça etkin ve dinamik olduğunun birer işareti olarak görülebilir.³⁶¹

Türkiye’nin Balkan siyaseti, Yunanistan ve Bulgaristan gibi bölge ülkeleriyle, AB ülkelerini rahatsız edebilmektedir. Özellikle krizlerle Balkan dengesinin karşı tarafın lehine değişebileceği endişesi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki korku ve

³⁵⁸ aynı yer

³⁵⁹ Öztürk, *a.g.m.*, s.28

³⁶⁰ *a.g.m.*, s.29

³⁶¹ aynı yer

şüphelerin daha da alevlenmesine neden olmuştur. Bu sebeple Balkanlarda, Türkiye'nin ABD ile uyuşmasının Avrupa devletleri ile uyuşmasından daha kolay olduğu izlenimi edinilmektedir. Bosna–Hersek Federasyonu ordusunun eğitilmesi ve silâhlendirilmesi önerisinden Avrupalılar hiç hoşnut olmamışlarken, Türkiye, ABD ile birlikte bu programda önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bu davranışı İranlıların bölgede etkili olmasına bir alternatif olarak, ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Kosova'daki krizde Türk yöneticiler ABD'lilerle benzer kaygılara sahip olmuşlar ve onların önderlik ettikleri girişimlere destek vermişlerdir.

Siyasî açıdan Birleşmiş Milletler ve NATO çerçevesinde Balkanlara yönelik başarılı bir siyaset izleyen Türkiye'nin, bu siyasetini iktisadî alanda aynı başarıyla uygulayamadığı görülmektedir. Yunanistan'ın, 1995 yılından sonra uygulamaya koyduğu ekonomi ağırlıklı siyaseti çerçevesinde Balkan ülkelerine toplam yatırımı 3 milyar doları bulurken, Türkiye'nin Balkanlara yönelik toplam yatırımının yaklaşık 1,5 milyar dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Yunanistan'ın, uyguladığı iktisadî–siyasî yaklaşım çerçevesinde, Balkan ülkeleri üzerinde etkinliğini artırabileceği, bunun da Türkiye'nin Balkanlara yönelik siyasetini önemli ölçüde engelleyebileceği düşünülebilir.

Özetle, 1990'lı yıllar ile beraber Türkiye'nin Balkan siyaseti etkin ve girişimci bir seyir izlemiş, bu çerçevede çok sayıda karşılıklı ziyaretin yapıldığı, antlaşmanın imzalandığı, hatta dış yardımların yapıldığı bir dönem olmuş, komünist dönemde meydana gelen kopukluğu ortadan kaldıracak nitelikte adımlar atılmıştır. Hatta Balkanlar'a ilişkin bu dönem Türk dış siyasetinin, Atatürk dönemi Türk dış siyasetini hatırlattığı bile ifade edilebilir. Çünkü 1990'lardan hemen sonra Balkanlar'da, büyük ölçüde millî güç üzerine kurulu, önde olmayı içeren, gerçekçi, dengeli ve uluslar arası kamuoyunu dikkate alan bir dış siyaset anlayış ve uygulaması içinde olunmuştur.³⁶² 1995 yılından itibaren gerek Türkiye, gerekse Balkan ülkelerinde meydana gelen iktidar değişiklikleri, Bosna–Hersek'te savaşın sona ermesi ile diplomatik etkinlik ihtiyacının ortadan kalkması ve buna paralel olarak kamuoyunun ilgisinin azalması gibi nedenlere bağlı olarak Balkan ülkeleri ile olan

³⁶² *a.g.m.*, s.29–30

ilişkiler görece durgunluk dönemine girmiştir.

B. Türkiye'nin Bölgeye Yaptığı Yardımlar

Türkiye, Balkan ülkelerinin savaş zamanı ve yokluk içindeki zor günlerinde askerî, siyasî ve kültürel alanlarda önemli yardımlarda bulunmuş, bölgeye tahsis edilen her barışı koruyucu misyonda, Türk askerî daima yer almıştır. Türkiye'nin bölge ülkelerine yaptığı katkıların bazıları şunlardır:

- Türk şirketlerinin özellikle Bosna–Hersek, Makedonya ve Arnavutluk'ta yaptıkları yatırımlar ile (fabrika inşaatı, tersane, konut yapımı vb.) bu ülkelerin gelişmelerine katkıda bulunulmuştur.
- Bosna Hersek'teki 25 Türk şirketinin yatırım ile ülkenin ekonomisine katkıları önemlidir. Aynı şekilde Makedonya'da Türk şirketleri 15 milyon Marklık yatırımlarla fabrikalar yapmışlardır. Bunlara ilaveten Tepe–Aysu şirketinin 600 milyon dolarlık yatırımla yapmakta olduğu 8000 ev inşaatı projesi mevcuttur. Ziraat Bankası'nın Üsküp'te 24 milyon Marklık bölge ofisi de ayrıca değinilmeye değer katkılardır.
- Uzun vadeli ve düşük faizli Eximbank kredileri ile özellikle Arnavutluk ve Bosna–Hersek'te küçük ve orta ölçekli işyerlerine eğitim yardımı şeklinde kredi kullanılmıştır.
- Bulgaristan'daki iktisadî kriz sırasında ise, Türkiye, çeşitli Bulgar şehirlerine 70.000 Dolarlık yardımda bulunmuş, ayrıca bazı Türk Belediyeleri de kardeş şehir belediyelerine 300.000 Dolarlık hibe yapmışlardır.
- Türkiye, Makedonya'dan kaçan 18.000 Kosova mültecisine ev sahipliği yapmış, Kosova krizi sırasında ise, Kızılay, Makedonya'ya 1.685.938 dolar tutarında yardımda bulunmuştur.
- İnsani yardımlar kapsamında bölgedeki savaşlardan kaçanlara ev sahipliği yapılmış, Türk Kızılay'ı tarafından mülteci kampları kurulmuş, gıda, tıbbi malzeme ve diğer yardımlarda bulunulmuştur.
- Eğitim ve kültürel alanda, Türk üniversiteleri tarafından Arnavutluk, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya ve Romanya öğrencilerine burs

sağlanmış, Makedonya’da tarihî binaların ve millî kütüphanenin tamiri gerçekleştirilmiş, pazar ekonomisi, bankacılık ve sigortacılık alanlarında teknik yardımlarda bulunulmuş, sağlık ve güvenlik alanında eleman yetiştirilmesine ve gerekli sağlık müesseselerinin kurulmasına yardım edilmiştir.

- Savaş sırasında Türk Kızılay’ı tarafından sadece Arnavutluk’a 23,9 milyon dolarlık yardım gönderilmiştir. Kızılay, Arnavutluk’ta 5000 Kosova mülteci için kamplar kurmuş ve Bosna Hersek’e 32 milyon dolarlık gıda, tıbbi ve diğer yardımlarda bulunmuştur.

- Doğrudan hibe yardımları ile bölgedeki tarihî ve kültürel varlıkların imarı ve restorasyonu sağlanmıştır.

- Bosna Hersek’e yapılan 20 milyon Dolarlık yardımın 16 milyon doları Mostar Köprüsünün yeniden yapımı projesinde kullanılmıştır.

C. İstikrar Pakti

İstikrar Pakti, 10 Haziran 1999 tarihinde Köln’de yapılan Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında alınan bir kararla kurulmuştur. Amacı, AB, bölge ülkeleri ve diğer gönüllü ülkelerin katkılarını bir araya getirip, Balkanlarda yıllarca süren savaşın zararlarını telafi etmektir. Bu Pakt ile Balkanlarda demokrasinin yaygınlaştırılması ve Balkanların Avrupa’yla bütünleşmesi ile birlikte barış ve istikrarın sağlanması hedeflenmiştir.³⁶³ Paktın esasında bölge ülkelerinin, iktisadî ve siyasî reformları uygulamayı vaat etmeleri, demokratik yapılanmayı hızlandırmaları, buna karşılık mali açıdan güçlü ülkelerin ise bölgenin iktisadî kalkınmasına alt yapı, enerji, çevre, insan gücü eğitimi gibi alanlardaki büyük bölgesel projelere maddi katkıda bulunmaları ve özel sektörün yatırımlarını teşvik etmeleri yatmaktadır. İstikrar Pakti’nin, “Demokrasi ve İnsan Hakları”, “İktisadî Yeniden Yapılanma ve Kalkınma” ile “Güvenlik” alanlarında 3 çalışma masası mevcuttur.

29–30 Mart 2000 tarihlerinde İstikrar Pakti’nin ilk Bölgesel Finansman Konferansı yapılmış ve mali açıdan güçlü ülkelerin ve uluslar arası finans

³⁶³ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 25 Aralık 1999 tarihinde Çankaya Köşkü’nde düzenlediği “2000’e Girenken Türkiye, 1999 Yılıının Gelişmeleri ve 2000 Yılı Hedefleri” konulu basın toplantısından, [http:// www.belge.net](http://www.belge.net), 26 Ekim 2005

kuruluşlarının katkısıyla, 34 büyük ve kısa zamanda bitmesi gereken proje için 2,4 milyar Euro bölgeye tahsis edilmiştir. Bu miktarın temini Pakt için bir başarı olmuştur.

Türkiye, Temmuz 2000–Ocak 2001 tarihleri arasında İstikrar Paktı (İP)’nin İktisadî Yeniden Yapılanma ve Kalkınma alanındaki İkinci Çalışma Masası’nın eş başkanlığını yürütmüştür. Bu süre içinde Türkiye, bölge ülkelerinin Pakt içindeki karar alma mekanizmasında etkinliğinin artırılması amacıyla çalışmalarda bulunmuş, İP çerçevesinde, Türk ve bölgedeki iş çevreleri ile uluslar arası finans kuruluşlarını bir araya getiren bir İş Forumu düzenlenmiştir. AB tarafından eski Yugoslavya ülkelerine tahsis edilen 4,6 milyar Euro çerçevesinde uygulanacak projelere Türk müteahhitlerinin de girebilmesine olanak sağlamıştır. Kosova’da belirli projelerde kullanılmak üzere 5 Milyon dolar, OECD Özel Sektörü Geliştirme Merkezi’nde Balkanlardaki özel sektöre yönelik eğitim projeleri için kullanılmak üzere 400.000 Fransız Frankı hibe yardımı Türkiye’nin etkisiyle yapılmıştır.

Hâlihazırda, çeşitli ulusal kuruluşlarımız aracılığıyla bölge ülkelerine eğitim ve teknik yardım programı uygulanması ile küçük ve orta ölçekli kuruluşların geliştirilmesi, bankacılık, sigortacılık, tarım, telekomünikasyon ve savunma kapasitesi oluşturulması gibi alanlarda teknik yardım verilmektedir.

Türkiye, Balkan ülkeleri arasında fark gözetilmeksizin bir bütün olarak bölgenin iktisadî yapılanması için çaba göstermekte, bu şekilde bölgede barış ve güvenliğin sağlanabileceğini savunmaktadır. Türkiye, bu yeniden yapılanmanın bir teşkilat tarafından dikte edilerek değil, Balkan halkı ile yakın işbirliği halinde gerçekleştirilmesini arzulamaktadır. Bu amaçla da, İstikrar Paktı’nın, Balkanları ilgilendiren projeleri hazırlarken Balkan ülkelerinin önceliklerini göz önünde tutmasını istemekte ve gerekli müdahaleleri yapmaktadır.

D. BM ve NATO Barış Gücüne İştirak

TSK, Dayton Barış Antlaşması’nın uygulanması maksadıyla Bosna’ya gönderilen çok uluslu IFOR ve daha sonraki SFOR kuvvetine yaklaşık 1 tugay

seviyesinde birlik ile 1997 yılında Arnavutluk'ta çıkan iç karışıklıklar nedeniyle teşkil edilen çok uluslu güce ise, 800 kişilik kuvvetiyle iştirak etmiştir.³⁶⁴

Türkiye Kosova'da sorunun barışçıl yollarla çözüm imkânı kalmayınca başlatılan NATO hava harekâtına da, gerek NATO, gerekse bölgesel sorumluluğunun bilincinde olarak 11 savaş uçağı ile katılmıştır. Türk jetleri bu görevde sadece savunma görevlerinde kullanılmıştır.³⁶⁵ Türkiye, 1244 sayılı karar uyarınca, Kosova'ya yerleştirilen sivil BM Kosova Geçici İdaresi Görevi (UNMIK) ve Kosova Uygulama Kuvveti (KFOR) gücüne 1 tabur askerî birlikle katkıda bulunmuştur.

E. Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü

Balkanlarda bir Çokuluslu Barış Gücü tesis edilmesi projesi, NATO ittifakının dış uyum süreci kapsamında Türkiye tarafından geliştirilerek gündeme getirilmiştir. Ekim 1997'de Sofya'da yapılan Güneydoğu Avrupa³⁶⁶ Savunma Bakanları Toplantısında, Güneydoğu Avrupa'da Barış İçin Ortaklık (BİO) ve NATO ülkeleri arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilmesi kararlaştırılmış ve bunun sonucu olarak bölgede, çokuluslu bir barış gücü kurulması çalışmaları Mart 1998'de Ankara'da yapılan uzmanlar toplantısı ile başlamıştır. Söz konusu gücün kurulmasına ilişkin antlaşma 26 Eylül 1998 tarihinde Makedonya'nın başkenti Üsküp'te gerçekleştirilen Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Toplantısı esnasında, güce katılan Arnavutluk, Bulgaristan, İtalya, Makedonya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan Savunma Bakanları tarafından imzalanmıştır. Güce, ABD ve Slovenya gözlemci olarak iştirak etmektedir.

F. Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci

³⁶⁴ Özşafak, **a.g.e.**, s.5–6

³⁶⁵ Heinz Kremer, **A Chancing Turkey, The Challenge To Europe And The United States**, Brookings Institution Press, Washington DC, 2000, s.153

³⁶⁶ Hırvatistan, Slovenya gibi bazı ülkeler, adlarının Balkan ülkeleri arasında geçmemesine özen göstermektedirler. Bazı ülkelerin de Balkan isminin Osmanlı'yı hatırlattığı gerekçesiyle bu ismi özellikle kullanmamaktadır. Türkiye'nin bu konudaki girişimlerine rağmen Güneydoğu Avrupa ismi kullanılmaya devam etmiştir. Bkz. İlber Ortaylı, "*Balkanlar'da Tarihi Miras ve Türkiye'nin İmajı, Balkanlar'ın Etnik ve Kültürel Yapısı İle Bu Yapının Bugünkü Duruma Olan Etkilerinin Değerlendirilmesi*", **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16 Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s.16

Türkiye, Balkan ülkeleri ile iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla bölge ülkelerinin katılımıyla oluşan Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci'nde etkin bir rol oynamaktadır. 1998 yılında Türkiye'nin dönem başkanlığında hazırlanan “Güneydoğu Avrupa'da İyi Komşuluk, İstikrar, Güvenlik ve İş birliği Şartı”, 11–12 Şubat 2000 tarihlerinde Romanya'da yapılan GDAÜ Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi'nde imzalanmıştır.³⁶⁷

G. Askeri Eğitim ve Savunma İşbirliği Antlaşmaları

Türkiye, Arnavutluk, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Makedonya ve Romanya ile 1992 yılından bu yana ağırlıklı olarak askerî eğitim ve işbirliğine dayanan çok sayıda askerî antlaşma yapmıştır. Türk Silâhlı Kuvvetleri Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin sahip olduğu tecrübe, eğitim ve bilgi birikimini bu dost ülkelerle paylaşmakta ve çok sayıda askere harp akademileri, harp okulları, sınıf okulları ve birliklerde eğitim vermektedir. Bu ülkelerle BİO kapsamında veya ikili olarak muhtelif alanlarda giderek daha da gelişen bir işbirliği sürdürülmektedir.

³⁶⁷ Kürşat Akyol, “Bosna'da Türk–Yunan Zirvesi”, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/04/040419_greekturkish.shtml, 26 Nisan 2006

YEDİNCİ BÖLÜM : TÜRKİYE’NİN MAKEDONYA SİYASETİ

Türkiye’nin yeni Balkanlar’da en fazla ilgi gösterdiği ülkelerden birisi Makedonya Cumhuriyeti olmuştur. Bu ilginin altında tarihsel, kültürel ve demografik nedenler ile güvenlik ihtiyaçlarının örtüşmesi vardır. Türkiye için Makedonya Cumhuriyeti tarihsel ve kültürel bağlarının bulunduğu bir ülke olmasının yanı sıra, ülkede Batı Trakya kadar Türk nüfusunu barındırması bakımından da önemlidir. Bunun yanında Makedonya’nın Balkanlar’daki stratejik konumu ve her iki ülkenin de Yunanistan ile sorunlar yaşıyor olması, bölgesel güvenlik ihtiyaçlarının da örtüşmesine neden olmuştur.³⁶⁸ Ayrıca Makedonya, diğer ikinci kuşak komşuları gibi, Türkiye’nin bölgedeki güvenliği için yakın işbirliği içinde olmasında yarar bulunan stratejik önemde bir ülkedir.

Yugoslavya’nın dağılma sürecine girmesi ile Makedonya’da meydana gelen siyasî olaylar şu şekilde gelişmiştir. 25 Ocak 1991’de Makedonya parlamentosu Egemenlik Bildirisi’ni kabul etmiş, 27 Ocakta da parlamento Kiro Gligorov’u cumhurbaşkanlığına seçmiştir.³⁶⁹

4 Ekim 1990 yılında Slovenya ve Hırvatistan bir araya gelerek bir “gevşek konfederasyon” teklifinde bulunması, Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlık yolundaki adımları Makedonya ve Bosna–Hersek’i de harekete geçirmiştir. 30 Ocak 1991’de Saraybosna’da bir araya gelen Bosna–Hersek ve Makedonya cumhurbaşkanları, Aliya İzzetbegoviç ve Kiro Gligorov, Yugoslavya’nın birliğinin korunması gerektiğini açıklamışlardır.³⁷⁰ Buna paralel olarak 5 Mayıs 1991’de Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, Slovenya ve Hırvatistan’ın Yugoslavya’dan ayrılması durumunda, Makedonya’nın da bağımsızlık ilan edeceğini açıklamıştır.³⁷¹

Bu iki cumhuriyet Yugoslav birliğinin sona ermesinin kendileri açısından yol açabileceği sorunları idrak ediyorlardı. Makedonya’nın iktisadî geri kalmışlığı ve

³⁶⁸ Kut, “*Yugoslavya Bunalımı ve ...*”, s.341

³⁶⁹ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.5

³⁷⁰ aynı yer

³⁷¹ **a.g.e.**, s.6

Bosna–Hersek’in demografik yapısı önemli sorunlara gebe idi.³⁷² Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov ve Bosna–Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović bu tehlikenin farkındaydılar.³⁷³ 3 Haziran 1991’de Gligorov ve İzzetbegović “Gelecekteki Yugoslav Topluluğu İçin Platform” başlığı altında yayınladıkları ortak açıklamada Yugoslavya için bir “Egemen Cumhuriyetler Topluluğu” modeli önermişlerdir.³⁷⁴

Bağımsızlık için gerekli çalışmaları yapmaya başlayan Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov 9–11 Temmuz 1991’de Ankara’yı ziyaret ederek, Türkiye’nin Makedonya’nın bağımsızlığına destek vermesini istemiştir.³⁷⁵ Ankara’nın olaya sıcak baktığı ortaya çıkınca, Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç Türkiye’ye gelmiş, bunu önlemeye çalışmıştır.³⁷⁶

Yugoslavya’daki cumhuriyetler arasında başlayan iç kargaşa ve bağımsızlık mücadeleleri devam ederken, Balkan yarımadasında merkezî konumunda olan Makedonya, Yugoslavya’dan kopma sürecini sancısız ve sorunsuz tamamlayan tek ülke olmuştur. 8 Eylül 1991 yılında yapılan referandumda % 95,4’lük bir oranla bağımsızlıktan yana oy kullanılmıştır. Ancak Makedon Parlamentosu hemen bağımsızlık kararını gerçekleştirme ve resmileştirme yoluna gitmemiş, bir süre daha olayların gelişmesini beklemiştir. Makedon halkının bağımsızlık lehinde oy kullanması, büyük Makedonya (Vardar, Ege ve Prin Makedonya’sının birleşmesi) sorununu yeniden gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler, Bulgaristan’ın³⁷⁷ konuya olumlu bakması sonucunu doğururken, Yunanistan’ı endişelendirmeye ve Makedonların Türkiye’ye olan ilgilerinin artması neticelerini doğurmuş, hatta Makedonya Cumhurbaşkanı’nın Türkiye’yi ziyareti Yunanistan’da büyük tepki yaratmıştır.

³⁷² Ekinci, *a.g.m.* s.255

³⁷³ Misha Glenny, **The Balkans : Nationalism, War and The Great Powers, 1804–1999**, Penguin Books, New York, 2001, s.636

³⁷⁴ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.7

³⁷⁵ **Ayn Tarihi**, 2 Ocak 1992; Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.8

³⁷⁶ **Ayn Tarihi**, 23 Ocak 1992

³⁷⁷ Resmî Bulgar görüşü ise ayrı bir Makedon ulusu bulunmadığını, Makedonların tümüyle Bulgar olduğu yolundadır. Bkz. Şükrü Elekdag, **Balkanlardaki Son Gelişmeler ve Türkiye’ye Olan Etkileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s.7

Yugoslavya'yı teşkil eden 6 cumhuriyetten dördünün bağımsızlık ilan etmesi ve Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Türkiye'nin, kısmen de olsa AT ülkelerinin Makedonya'ya olumlu bakması sonucu; Makedonya Parlamentosu bağımsızlık ilanını esas alan anayasayı kabul etmiş ve 17 Eylül 1991 tarihinde, Balkanlar'da yeni bir devletin kurulduğunu dünyaya ilan etmiştir.³⁷⁸ Parlamento ayrıca, Yunanistan'ın itirazlarını göz önüne alan AT'nin telkiniyle, Makedonya Cumhuriyeti'nin, devletin mevcut sınırlarına saygı göstereceğini ve hiçbir komşusunun toprağında gözü olmadığını açıklamıştır.³⁷⁹ Bağımsızlık ilanı üzerine bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, "Makedonya, Yugoslavya'daki son gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve yapılan bir durum değerlendirmesinden sonra artık bağımsızlık ilanından başka bir çarenin kalmadığını görmüştür" demiştir.³⁸⁰ Gligorov, herkesle dost kalmak istediklerini, şeffaf bir federasyon teşkil edilmesi halinde Yugoslavya'da kalabileceklerini de açıklamıştır.³⁸¹

15 Ocak 1992'de AB üyesi devletler, Slovenya'yı ve Uzlaştırma Komisyonu'nun aksi yöndeki görüşüne rağmen Hırvatistan'ı tanıma kararı almıştır. Uzlaştırma Komisyonu'nun, tanınması yönünde görüş bildirdiği Makedonya'yı ise, Yunanistan'ın engellemesi yüzünden, bu adla tanımayacaklarını açıklamışlardır. Bulgaristan, eski Yugoslavya'dan ayrılan dört cumhuriyeti birden tanımıştır. Böylece Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olurken, Makedon ulusunun varlığını kabul etmemektedir.³⁸²

AB'nin tanıma kararından sonra, Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıyanların sayısı hızla artarken, Yugoslavya'nın bağımsızlık ilan eden ve sırada olan öteki Cumhuriyetleri Bosna –Hersek ile Makedonya'yı, Ocak 1992 sonu itibariyle Bulgaristan hariç tanıyan ülke olmamıştır. Bulgaristan, Makedonya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna–Hersek Cumhuriyetlerinin tümünü birden tanıyan bir devlet oldu. Bulgaristan devlet Başkanı Jeleu, "Yugoslavya krizinin çözümünde çifte standarda

³⁷⁸ Mirzet Mujezinovic, "Makedonya'da Son Dört Yıl", USAK Balkan Araştırmaları Masası, 9 Mayıs 2005, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=129>, 30 Nisan 2006

³⁷⁹ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.9

³⁸⁰ **Türkiye Gazetesi**, 17 Kasım 1991

³⁸¹ aynı yer

³⁸² Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.14

karşı olduklarını, bu nedenle Slovenya ve Hırvatistan'ın yanı sıra Makedonya ve Bosna –Hersek'in de tanınması" gerektiğini ifade etmiş; Makedonya Dışişleri Bakanı Denko Malevski de, yaptığı bir açıklamada; Makedonya'nın bağımsızlığını yakın bir gelecekte iki AT ülkesi olan Almanya ve İtalya tarafından da tanınacağını, ayrıca bu tanımayla Avusturya ve Türkiye'nin de katılacağını ifade etmiştir.³⁸³ İtalya Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis'de AT'nin Makedonya'nın bağımsızlığını çok yakında tanıyacağını açıklamıştır.³⁸⁴ Başbakan Süleyman Demirel ise, 16 Ocak 1992'de yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin Makedonya'yı Ocak ayı sonunda tanıyacağını ifade etmiştir.

Makedonya'nın bağımsızlığına en büyük tepki Yunanistan'dan gelmiştir. Yunanistan, Makedonya'nın ismini, bayrağını, ulusal armasını kullanmaya hakkı olmadığını ifade etmiş ve Makedonya'yı "*Üsküp Cumhuriyeti*" şeklinde isimlendirmiştir. Makedon kelimesinden de kaçınan Yunan yetkililer Makedonları "*Üsküplüler*" şeklinde adlandırmışlardır.³⁸⁵ Bulgaristan'ın Makedonya'yı tanımasıyla Atina–Sofya arasındaki gerginlik daha da tırmandı ve zor duruma düşen Yunanistan, umudunu Türkiye'ye bağladı. Konuyla ilgili açıklamada bulunan Yunan Hükümeti, Türkiye'nin Makedonya Cumhuriyetini tanımayacağını ümit ettiğini söyledi.³⁸⁶ Yunanistan Türkiye'nin Makedonya'ya destek vermesi ve konuyu gündeme getirmesi hususunda büyük endişe duymuştur. Çünkü konunun gündeme gelmesi olayın boyutlarını genişletecektir. Bağımsız Vardar Makedonyası'nı, Makedonya federasyonu takip edecektir.³⁸⁷

Makedonya sorunu nedeniyle Atina–Sofya ilişkilerindeki gerginlik, Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımasıyla daha da tırmandı. Yunan basını Bulgaristan sınırına asker sevk edildiğini yazarken, Atina bunu doğrulamaktan kaçındı. Yunanistan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras, Bulgaristan'ın Atina Büyükelçiliği müsteşarı ile görüşerek, Sofya'nın Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımasını protesto etti. Samaras, Bulgaristan'ın bu tutumunun Balkanlarda barış ve

³⁸³ **Milliyet Gazetesi**, 22 Ocak 1992

³⁸⁴ **Günaydın Gazetesi**, 17 Ocak 1992

³⁸⁵ Ramet, **a.g.e.**, s.231

³⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, 22 Ocak 1992

³⁸⁷ Süleyman Bitiş, **Yeni Batı Trakya Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 19, s. 4

istikrarı tehlikeye attığı gibi, Bulgaristan Dışişleri Bakanı Stoyan Ganev'in konuyla ilgili verdiği sözlere de ters düştüğünü öne sürdü. Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyetini tanınması, Yunan basınında da sert tepkilere neden oldu. Tüm gazeteler Bulgaristan'ın bu tutumunun, bölgedeki gerginliğin artmasına sebep olacağı görüşünde birleştiler.

Öte yandan, Bulgaristan Savunma Bakanı Dimitar Lucev, Bulgaristan ordusunun Makedonya sınırında yığınak yaptığını dair iddialarla ilgili olarak, "Ne seferberlik yapmaya, ne de başkaları yüzünden rahatımızı bozmaya niyetimiz var" dedi.³⁸⁸ Bulgaristan'ın bu yaklaşımı geçmişte oldukça gergin olan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin de gelişmesine yol açtı.³⁸⁹ Yunanistan, ayrıca Atina'yı ziyaret eden ve yarı resmî görüşmeler de bulunan Makedonya Cumhuriyeti heyeti için "Üsküp Cumhuriyeti" tanımını kullanırken, Papa İkinci Jean Paul'un yeni yıl kutlama mesajında Makedoncaya da yer vermesini "kabul edilemez bir hareket" olarak niteledi ve Makedonya gerçeğine her yönüyle olumsuz baktığını ortaya koydu.³⁹⁰

Açıkça görülmüştür ki, Makedonya'nın bağımsızlığı, Yunanistan için endişe kaynağı olmuştur. Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'ten sonra Makedonya'nın da bağımsızlık ilanı, Sırbistan'ın başkenti Belgrat'ta da tam bir şaşkınlık yaratmış, Büyük Sırbistan hayallerinin de sönmesine sebep olmuştur.³⁹¹

Türkiye tarafından tanınmaya büyük önem veren Makedon yönetimi bu çabalarına devam etmiş, 7 Ekim 1991'de Ankara'yı ziyaret eden Makedonya Dışişleri Bakanı Malevski, Türkiye'nin Makedonya'yı tanımmasını istemiştir.³⁹² Nihayet, 17 Ocak 1992'de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye'nin Yugoslavya'dan ayrılan dört cumhuriyeti tanıyacağını açıklamıştır.³⁹³ 25 Ocak 1992'de Makedonya parlamento başkanı Stoyan Andov, Türkiye'den destek

³⁸⁸ **Milliyet Gazetesi**, 22 Ocak 1992

³⁸⁹ H. Kemal Karpat, "*Turkish Foreign Policy: Some Introductory Remarks*" **Turkish Foreign Policy: Recent Developments**, Madison Wisconsin University, 1996, s.5

³⁹⁰ **Milliyet Gazetesi**, 22 Ocak 1992

³⁹¹ **Türkiye Gazetesi**, 19 Aralık 1991

³⁹² Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.10

³⁹³ **a.g.e.**, s.14

beklediklerini açıklaması Makedon yönetiminin Türkiye'ye olan yakınlığını göstermiştir. Türkiye'nin Yugoslavya'dan ayrılan dört cumhuriyeti tanıyacağını açıklamasının ardından 31 Ocak 1992'de Yugoslav hükümeti, Yugoslavya'nın Ankara büyükelçisi Makedon asıllı Trayan Petrovski'yi Türkiye'yi Makedonya'yı tanımaya ikna ettiği gerekçesiyle geri çağırıştır.³⁹⁴

6 Şubat 1992'de Türkiye, Yugoslavya'dan ayrılan dört cumhuriyeti birden aynı anda tanıdığını açıklamıştır. Sırbistan ve Yunanistan hükümetleri, Türkiye'nin Bosna–Hersek ve Makedonya'yı tanıma kararlarına tepki göstermişlerdir.³⁹⁵ Bağımsızlıklarının Türkiye tarafından tanınması Makedonlar için büyük sevinç kaynağı olmuştur.

Türkiye–Makedonya ilişkileri Makedonya'nın bağımsızlığını izleyen dönemde siyasî, iktisadi ve kültürel alanlarda sürekli ve istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Makedonya Yugoslavya bunalımının başlangıcından itibaren, Türkiye ile temaslara geçmiş ve destek arayışında bulunmuştur. Türkiye'de Makedonya Cumhuriyetini tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve ülkeye ilk büyükelçilik açan devlet olmuştur.³⁹⁶ Türkiye gerek siyasî gerek diplomatik düzeyde Makedonya'ya destekte bulunmuştur.

Gligorov'un, Türkiye ile Makedonya arasındaki dostluğun, Osmanlıların bu bölgede uyguladığı din, ırk ve dil hoşgörüsünden kaynaklandığını belirtmesi ve Makedon kültürüne Türklerin sağladığı katkıların küçümsenemeyeceğini söylemesi de dikkat çekicidir. Gligorov, “Türkiye'nin Balkanlar'da önemli bir yeri vardır. Türkiye ile Makedonya'yı ayıran hiçbir sorun yoktur. Makedonya'da yaşamakta olan Türkler ise bizleri daha da birleştirmektedir. Makedonların bünyesinde, geçmişte Türklerle bir arada yaşamının izleri çoktur. Dolayısıyla kültürümüz üzerinde Makedonya'da hâlâ yaşamakta olan Türklerin katkısı da küçümsenemez. Makedonya ile Türkiye'nin Balkanlar'da hedefleri aynıdır: Barışı sağlayarak işbirliğini

³⁹⁴ aynı yer

³⁹⁵ aynı yer

³⁹⁶ M. Murat Hatipoğlu, “Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti'nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991–2000)”, **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.169–179

geliştirmek. Türkiye'yi ben şahsen bölgede ve daha geniş alanda önemli bir etken olarak algılıyorum.”³⁹⁷ demiştir.

Makedonya'nın bu tarihten sonra çabaları tanınmak üzerinde yoğunlaşmıştır. 12 Şubat 1992'de Makedonya ve Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya karşılıklı olarak birbirlerini tanımışlardır.³⁹⁸ Ancak 18 Şubat 1992'de AB, Yunanistan'ın baskısıyla, Makedonya'yı tanıma kararını ertelediğini açıklamıştır.³⁹⁹

22 Şubat 1992'de Sırp ve Makedon yetkililer arasında Üsküp'te yapılan görüşmelerde Yugoslav Ulusal Ordusu'nun 15 Nisana kadar Makedonya'yı terk etmesi kararlaştırılmış;⁴⁰⁰ 3 Mart 1992'de Sırbistan ve Makedonya yetkilileri aralarındaki sorunları görüşmek üzere Üsküp'te bir araya gelmişlerdir.⁴⁰¹ Belirtilen tarihten önce, 26 Mart 1992'de Yugoslav Ulusal Ordusu birlikleri tümüyle Makedonya'dan ayrılmıştır.⁴⁰² Slovenya ve Hırvatistan'ın tersine, Yugoslavya Federal Ordusu geride boş binalar bırakarak⁴⁰³ Makedonya'daki birliklerini kısa sürede hiç savaşmadan geri çekmiştir. Bu başarının altında Makedonya'nın Cumhurbaşkanı Kilo Gligorov'un başarılı siyasî mücadelesinin yanında, Bosna'da henüz başlayan iç savaşta bu birliklere ihtiyaç duyulmasının da etkisi vardır.

11 Mart 1992'de AB, AGİK ve BM temsilcileri Brüksel'de yaptıkları toplantıda Yugoslavya konusundaki girişimlerini birleştirmeye karar vermişlerdir. ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Makedonya ve Bosna–Hersek konularının dikkatle izlendiğini açıklamıştır.⁴⁰⁴

Makedonya'nın güvenlik kaygılarının üst düzeyde olduğu 1992 yılında Türkiye yardım elini uzatarak 18 Mayıs 1992'de Makedonya ile arasında Ankara'da

³⁹⁷ Gligorov'un bir gazeteciye verdiği mülakat.

³⁹⁸ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.15

³⁹⁹ aynı yer

⁴⁰⁰ aynı yer

⁴⁰¹ **a.g.e.**, s.16

⁴⁰² **a.g.e.**, s.17

⁴⁰³ Lazar KİTANOSKI (Makedonya Savunma Bakanı) ile Zoran Kusovac'ın röportajı Jane's Defense Weekly, Sayı:14, 7 Ekim 1998

⁴⁰⁴ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.16

bir Güvenlik Protokolü imzalanmıştır.⁴⁰⁵ Türkiye'nin Makedonya'ya siyasî desteği sürmüş, 2 Temmuz 1992'de Türkiye, AB'nin Makedonya'yı tanımak için ismini değiştirmesi gerektiği yolundaki kararına tepki göstermiştir.⁴⁰⁶ Türkiye uyguladığı Balkan siyaseti doğrultusunda 26 Ağustos 1992'de Londra Konferansı sırasında Bosna–Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya arasında diplomatik ilişki kurulmasına dair bir protokol imzalamıştır.⁴⁰⁷

1993 yazına geldiğinde Makedonya'yı Bulgaristan, Hırvatistan, Slovenya, Türkiye, Bosna–Hersek, Litvanya ve Filipinler'den başka tanıyan ülke olmamıştır. Makedonya Cumhurbaşkanı Kilo Gligorov'un başarılı siyasî çabaları ile 5 Ağustos 1992'de Rusya, Makedonya'yı tanımıştır. Ancak büyükelçi değişimlerinin AB'nin Makedonya'yı tanınması sonrasına ertelemiştir.⁴⁰⁸

18 Kasım 1992'de Brüksel'deki NATO toplantısında Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, NATO Askerî Komite toplantısında “çatışmaların Kosova ve Makedonya'ya sıçraması halinde yeni bir Balkan Savaşının çıkacağı” uyarısında bulunmuştur.⁴⁰⁹

Türkiye'nin çağrısı üzerine 25 Kasım 1992'de İstanbul'da Balkan Konferansı düzenlenmiştir. Konferansa Bosna–Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya'nın yanı sıra eski Yugoslavya'ya komşu diğer bölge ülkeleri olan Arnavutluk, Bulgaristan, Avusturya, İtalya, Macaristan ve Romanya katılmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Yunanistan davet edildikleri halde konferans katılmamışlardır. Konferansta bunalımın Kosova, Voyvodina, Sancak ve Makedonya üzerinden eski Yugoslavya dışına yayılma ihtimalinden duyulan endişeler dile getirilirken somut bir gelişme kaydedilememiştir.⁴¹⁰

11 Aralık 1992'de BM Güvenlik Konseyi Makedonya'ya UNPROFOR kapsamında 700 asker, 35 askerî gözlemci ve 26 polisten oluşan bir barış gücünün

⁴⁰⁵ **a.g.e.**, s.20

⁴⁰⁶ **a.g.e.**, s.24

⁴⁰⁷ **a.g.e.**, s.28

⁴⁰⁸ Ramet, **a.g.e.**, s.230–231

⁴⁰⁹ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.32

⁴¹⁰ Ekinci, *a.g.m.* s.32–33

gönderilmesini onaylayan 795 sayılı kararı almıştır. Bu kararla BM, tarihinde ilk kez savaş olmayan bir bölgeye barış gücü göndermiş oluyordu.⁴¹¹

15 Ocak 1993'te Türkiye'nin başkanlığındaki İKÖ Temas Grubu, UNPROFOR'un görev tanımının yeniden gözden geçirilmesi, uçuş yasağı kararının uygulanması, eski Yugoslavya topraklarındaki insan hakları ihlalleriyle ilgili kanıtları toplamakla görevlendirilmiş komisyonun çalışmalarını hızlandırması ve Makedonya'nın BM'ye üyelik başvurusunun zaman yitirmeden işleme konulması talebiyle BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur.⁴¹²

15 Şubat 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan ve Makedonya'yı kapsayan Balkan turuna başlamıştır. Cumhurbaşkanı Özal, Üsküp'te yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin Makedonya'nın güvenlik kaygılarını anladığını ve Makedonya'nın Türkiye'nin her türlü desteğine güvenebileceğini söylemiştir. Bu ziyaretlerde Türkiye, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk arasında bir telekomünikasyon sistemi ve Adriyatik'le Karadeniz'i birleştirecek olan Doğu-Batı Otoyolu Projesi ilk defa gündeme getirilmiş, daha sonra uzmanların hazırladıkları ön çalışma raporu kabul edilmiştir.⁴¹³

7 Nisan 1993'te BM Güvenlik Konseyi, Makedonya'nın BM'ye üyeliğini öngören 817 sayılı kararı almıştır.

22 Mayıs 1993'te ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve İspanya dışişleri bakanları Batılı Temas Grubu olarak Washington'da yaptıkları toplantıda Makedonya'ya yeni UNPROFOR birliklerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹⁴

Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan'ın Balkan ülkeleri ve komşularının Bosna-Hersek sorununa karışmaması politikasını Türkiye'nin paylaşmadığını, Türkiye'de iki milyonu aşkın Boşnak kökenli yurttaş bulunduğunu, Türkiye'nin bir Balkan ülkesi olduğunu ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki savaşın Kosova, Sancak ve

⁴¹¹ Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.33

⁴¹² **a.g.e.**, s.36

⁴¹³ Mehmet Turna, "Makedonya-Türkiye İlişkileri ve Makedonya'nın Geleceğine Bir Bakış", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996, s.74-75

⁴¹⁴ Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.42

Makedonya'ya sığramasından kaygılandığını ve böyle bir gelişmeyi önlemeye çalıştığını açıklamıştır.⁴¹⁵

Yunanistan Makedonya'ya karşı sert tutumunu devam ettirmiş, 24 Ekim 1993'te Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu parlamentoda yaptığı konuşmada, “ülkesine karşı yayılmacı emellerle hareket eden Makedonya'nın Yunanistan'ın ulusal sembollerini çalmasına izin vermeyeceğini” açıklamıştır.⁴¹⁶

16 Şubat 1994'te Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, “Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya”, bayrağını ve ismini değiştirmemekte ısrar ettiği için Yunanistan'ın kuzey komşusuna iktisadî ambargo uygulamaya kararlı olduğunu belirterek, Selanik limanını Makedonya'ya kapattığını, Üsküp'teki Yunanistan konsolosluğunun da kapatıldığını açıklamıştır.⁴¹⁷

22 Şubat 1994'te AB, Yunanistan'ın Makedonya'ya uygulamaya başladığı ambargoya derhal son vermesini istemesiyle Yunanistan Makedonya konusunda sıkışmaya başlamıştır. Makedonya'nın komşu ülkelerin içi içlerine karışmayacağı, topraklarında gözü olmadığı ve yayılmacı bir anlayışa sahip olmadıklarını beyan etmesi ve anayasasına konuyla ilgili maddeleri eklemesi de yeterli görülmemiştir.⁴¹⁸ Yugoslavya'nın dağılma sürecindeki bu yanlış politikaları Yunanistan'ı kaybeden tarafta olmasına neden olmuştur.⁴¹⁹

8 Şubat 1994'te ABD Makedonya'yı tanıdığını açıklamış,⁴²⁰ 29–31 Mart tarihlerinde ABD Başkanı'nın Makedonya sorunu için görevlendirdiği özel temsilcisi Matthew Nimetz, Atina ve Üsküp'te bir dizi temasta bulunmuştur.⁴²¹

14 Temmuz 1994'te Eski Yugoslavya'nın son Ankara büyükelçisi Trayan Petrovski, Makedonya Cumhuriyeti'nin ilk Ankara büyükelçisi olarak

⁴¹⁵ aynı yer

⁴¹⁶ **a.g.e.**, s.49

⁴¹⁷ **a.g.e.**, s.55

⁴¹⁸ Ramet, **a.g.e.**, s.231

⁴¹⁹ William Hale, **Turkish Foreign Policy 1774–2000**, Frank Cass, Londra, 2002, s.265

⁴²⁰ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.54

⁴²¹ **a.g.e.**, s.58

Cumhurbaşkanı Demirel'e güven mektubunu sunmuştur.⁴²²

30 Ekim 1994'te Makedonya'daki parlamento seçimlerinin ikinci turu yapılmıştır. Katılımın % 52 olduğu ikinci turda, Sosyal Demokrat Parti (58), Liberal Parti (29) ve Sosyalist Parti'nin (8) oluşturduğu seçim ittifakı Makedonya İçin Birlik, 120 sandalyeden 95'ini kazanmıştır. Birinci turda barajı geçememiş olan milliyetçi partiler VMRO–DPMNE ve Makedonya Demokratik Partisi, seçimlere hile karıştırıldığını iddia ederek ikinci turu boykot ettiklerini açıklamış ve seçimlerin yenilenmesini istemişlerdir. Arnavut partilerinden toplam 18 milletvekili parlamentoya girerken, Gostivar'dan seçilen Türk Demokratik Partisi İslâm Yolu ortak adayı Dr. Kenan Hasip, bağımsızlık sonrasında Makedonya parlamentosuna seçilen ilk Türk milletvekili olmuştur.⁴²³

13 Kasım 1994'te Makedonya'da 21 Haziranda başlayan nüfus sayımının ilk sonuçları açıklanmıştır. Makedonya'nın 1.925.000 olan toplam nüfusu içinde Makedonların % 66,9, Arnavutların % 22,5, Türklerin % 3,84, Çingenelerin % 2,04, Sırların % 0,4 ve diğer milletlerin oranının % 1,81 olduğu açıklanmıştır.⁴²⁴

Makedonya ile artan ilişkiler ve karşılıklı ziyaretler sonrasında 9 Aralık 1994 tarihinde Üsküp'te "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Antlaşması" imzalanmıştır.⁴²⁵

17 Aralık 1994'te Makedonya'da eski başbakan ve Makedonya İçin Birlik ittifakının önderi Branko Çrvenkovski'nin başbakanlığında kurulan yeni hükümet parlamentodan güvenoyu almıştır. Yeni hükümette 4 Arnavut ve bir Türk bakan yer almış, önceki hükümetin Kültür Bakanı Sosyal Demokrat Güner İsmail, yine parlamento dışından bakan olarak bu kez hükümet sözcülüğünü üstlenmiştir.⁴²⁶

16 Şubat 1995'te Makedonya'da Arnavutların Tetovo'da (Kalkandelen)

⁴²² a.g.e., s.63

⁴²³ a.g.e., s.68

⁴²⁴ a.g.e., s.68–69

⁴²⁵ 17.7.1997 tarihinde onaylanmıştır. 123. Birleşim (17.7.1997), **T. B. M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Cilt: 31, Yasama Yılı: 1

⁴²⁶ Soysal–Kut, a.g.e., s.71

açmak istedikleri Arnavutça eğitim yapacak üniversite, anayasaya aykırılık gerekçesiyle, açılış töreni sonrasında kapatılmış ve üniversitenin rektörü gözaltına alınmıştır.⁴²⁷ Bir gün sonra Makedonya’da Tetovo’da polisle Arnavutlar arasında çıkan çatışmalarda bir Arnavut öğrenci ölmüş, yarısı polis 20 kişi yaralanmıştır.⁴²⁸

31 Mart 1995’te 983 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına göre, Makedonya’daki BM barış gücünün adı UNPREDEP (United Nations Preventive Deployment Force; BM Önleyici Konuşlandırma Gücü) olarak değiştirilmiştir.⁴²⁹

23 Nisan 1995’te Türkiye ile Makedonya arasında daha sonraki askerî faaliyetlerin önünü açan Teknik ve Askerî İşbirliği Antlaşması iki ülkenin savunma bakanları tarafından Üsküp’te imzalanmıştır.⁴³⁰ Bu antlaşma yeni kurulmakta olan Makedonya ordusu için büyük önem taşımıştır. Yine aynı yıl 14 Temmuzda Türkiye ve Makedonya cumhurbaşkanları, Süleyman Demirel ve Kiro Gligorov, Üsküp’te Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalayarak⁴³¹ iki ülke ilişkilerinin ilerlemesine katkı sağlamışlardır.

13 Eylül 1995’te Makedonya ve Yunanistan dışişleri bakanları, Stevo Çrvenkovski ve Karolas Papulyas, tarafların Makedonya’nın ismi konusundaki bilinen pozisyonları saklı kalmak üzere, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla New York’ta bir “Geçici Uzlaş” imzalamışlardır. Antlaşmanın hükümlerine göre, Yunanistan Şubat 1994’ten bu yana Makedonya’ya kapalı tuttuğu Selanik limanını açmış, Makedonya bayrağını değiştirmiş ve iki ülke karşılıklı olarak birbirlerini tanımışlardır. Makedonya Cumhuriyeti’nin ismi meselesinin ise, görüşmeler yoluyla bir çözüme kavuşturulması öngörülmüştür.⁴³²

5 Ekim 1995’te Makedonya parlamentosu, Yunanistan’la varılan 13 Eylül uzlaşısı gereği, ülkenin kırmızı zemin üzerine 16 sarı ışınlı “Vergina Güneşi”nin yer

⁴²⁷ **a.g.e.**, s.74

⁴²⁸ aynı yer

⁴²⁹ **a.g.e.**, s.75–76

⁴³⁰ **a.g.e.**, s.76

⁴³¹ **a.g.e.**, s.81 Antlaşma 5.6.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 103. Birleşim (5.6.1997), **T. B. M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Cilt: 9, Yasama Yılı: 1

⁴³² Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.88

aldığı bayrağı değiştirerek, kırmızı zemin üzerine 8 sarı ışınlı bir güneş figürünün yer aldığı yeni Makedonya bayrağını kabul etmiştir.⁴³³

11 Kasım 1995'te Brüksel'de toplanan NATO Daimi Siyasal Komitesi oybirliğiyle Makedonya'yı (FYROM geçici adıyla) Barış İçin Ortaklık programına kabul etmiştir.⁴³⁴

28 Haziran 1996'de Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in resmî konuğu olarak Türkiye'ye gelmiş, ziyareti sırasında Gligorov'a İstanbul Üniversitesi tarafından fahri doktora verilmiştir.⁴³⁵

6 Temmuz 1996'de altı yıl aradan sonra ilk kez düzenlenen Balkan ülkeleri dışişleri bakanları toplantısı on Balkan ülkesinden temsilcilerin katılımıyla Sofya'da başlamıştır. Güneydoğu Avrupa'da Güvenlik, İşbirliği ve İstikrar konulu toplantıda, yeni Yugoslavya'nın yanı sıra Bosna–Hersek, Hırvatistan ve Slovenya gözlemci statüsüyle yer alırken, Yunanistan'ın, Makedonya Cumhuriyeti'nin konferansa bu adla katılmasına itirazı üzerine, Makedonya heyeti toplantıyı terk etmiştir. Sofya toplantısına Türkiye adına katılan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Onur Öymen, toplantının Balkanlar'da işbirliğinin geliştirilmesi için atılmış en önemli adım olduğunu açıklamıştır.⁴³⁶

1997 yılının sonlarına doğru yeniden canlanan Makedonya–Türkiye ilişkileri, bir dizi resmi ziyaretlere yol açmıştır. Öncelikle 27 Ekimde Dışişleri Bakanı İsmail Cem Üsküp'ü ziyaret etmiş, müteakiben bunu Başbakan Mesut Yılmaz ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ziyaretleri izlemiştir.⁴³⁷

Bosna–Hersek ve Makedonya, kriz boyunca, Yugoslav birliğini daha ziyade konfederal nitelikli yeni bir yapı çerçevesinde devam ettirebilmek için girişimlerde

⁴³³ Ayın Tarihi, 5 Ekim 1997; bkz.Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.91

⁴³⁴ **a.g.e.**, s.94

⁴³⁵ Ayın Tarihi, 28 Haziran 1996; bkz.Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.126–127

⁴³⁶ Ayın Tarihi, 7 Temmuz 1996; bkz.Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.127–128

⁴³⁷ Şule Kut, “*Turkish Policy towards the Balkans*”, **Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy**, ed. Sabri Sayari, The Washington Institute for Near East Policy, Washington, 2000, s.87

bulunmuşlardır. Bu iki cumhuriyet Yugoslav birliğinin sona ermesinin kendileri açısından yol açabileceği sorunları idrak ediyorlardı. Makedonya'nın iktisadî geri kalmışlığı ve Bosna–Hersek'in demografik yapısı önemli sorunlara gebeydi.⁴³⁸

Bunun yanında Makedonya ve Türkiye arasında 1993 yılında imzalanan işbirliği protokolüyle de eğitim, bilim, kültür, askerî eğitim alanlarında ve özel sektörler arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik alınan kararlar da uygulanmaya başlanmıştır. İki ülke arasında askerî alanda da işbirliği yapılmış, 1995 tarihinde Teknik ve Savunma İşbirliği Antlaşmaları imzalanmıştır. Ancak 1995 sonundan itibaren bu ileri düzeydeki ilişkilerde siyasî ve iktisadî açıdan bir duraklama görülmüş, 1992'de başlayan ve hızlı bir gelişme kaydeden Türkiye–Makedonya ilişkilerinde arzu edilen düzeye gelinememiştir.⁴³⁹

1998 yılı sonlarında patlak veren Kosova sorunu Makedonya'yı iki yönüyle etkilemiştir. Birincisi, bağımsız bir Kosova'nın Makedonya'daki Arnavutları da etkileyecek olması; ikincisi Kosova'dan Makedonya'ya oluşan mülteci hareketleri.⁴⁴⁰ 1999 yılında NATO'nun Kosova Harekâtının başlaması ile birlikte Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik mülteci akını nedeniyle, meydana gelen krizin çözümüne yardımcı olmak ve yaşanan insanlık dramında oluşan yaraları sarmak maksadıyla; Arnavutluk'ta konuşlu İnsanî Yardım Kuvveti (AFOR)'ne bir Türkiye bir bölük ile katılmış ve bu birliğimiz 18 Mayıs–07 Eylül 1999 tarihleri arasında görev yapmıştır. Harekât süresince Türkiye'de 18.000'i aşkın mülteci barındırılmış, ayrıca Makedonya'da Boyana ve Arnavutluk'ta Elbasan mülteci kampları faaliyete geçirilerek, bu kampların her birinde 3200 civarında mültecinin barınması sağlanmıştır. Mültecilerin Kosova'ya geri dönüşü üzerine kamplar kapatılmıştır.

1996 yılından itibaren Makedonya'nın çabaları Avrupa Birliği ve NATO'ya üye olmak üzerinde artmıştır. Bu bağlamda, Makedonya Başbakanı Buckovski'nin Türk basınına verdiği demeçte “Türk halkı Makedonya'nın büyük dostu olduğunu ispat etti. Türkiye'de bulunduğum her zaman kendimi ikinci evimde hissederim. Bu

⁴³⁸ Ekinci, *a.g.m.* s.255

⁴³⁹ Hatipoğlu, “*Kuruluşundan Günümüze Makedonya ...*”, s.180

⁴⁴⁰ Glenny, *a.g.e.*, s.656–657

açından Makedonya'nın NATO ve AB üyeliği için Türk halkından destek bekliyoruz."⁴⁴¹ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Türkiye'de bu ülkelere destekte bulunacak somut adımlar atmıştır. Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan'ın NATO'ya üye olmaları yönünde somut bir perspektif verilmesinin Türkiye Büyük Millet Meclisince desteklendiğine ilişkin siyasî parti grup başkan vekilleri ve dostluk grupları başkanları ile grubu bulunmayan siyasî partiye mensup milletvekilinin müşterek önergesi⁴⁴² TBMM'de kabul edilmiştir.

Makedonya'da, Eylül 2000 ayında yapılan seçimlerde, uluslar arası gözlemcilerin bazı seçim bölgelerinde usulsüzlük yapıldığına ilişkin uyarıları üzerine buralarda seçimlerin yeniden düzenlenmesi, Makedon yönetiminin, Batının uyarılarına verdiği önemi ve AB perspektifini ortaya koymuştur.

A. Askerî Faaliyetler

Yugoslavya'nın dağılmasının Türkiye için stratejik açıdan bir anlamı da, Balkanlarda Türkiye'ye yeni müttefikler kazandırmış olmasıdır. Bu çerçevede, iç ve dış sorunları ve bunların Türkiye'ye yansımaları olasılığına rağmen, bağımsız Makedonya'nın Balkanlardaki varlığı Türkiye için önemlidir. Bu açıdan 23 Nisan 1995'te Türkiye ile Makedonya arasında imzalanan Teknik ve Askerî İşbirliği Antlaşmasının önemli sonuçları olmuştur. 1996–2000 yılları arasında 64 Makedon Askerî Personele Türkiye'de Eğitim–Öğretim verilmiştir. Bu kapsamda bir eğitim timi de bu ülkeye gönderilmiştir. Askerî alandaki bu yardımları Makedonya Savunma Bakanı “Yeni ordumuzu kurmada yardımları olan ABD, Almanya, Hollânda, Türkiye, İtalya ve Fransa'ya şükran borçluyuz. Bu ülkelere gelen yardımlara için minnettarız.”⁴⁴³ sözleriyle ifade etmiştir.

Türkiye'nin stratejik alanda bir başka adımı olan, Güneydoğu Avrupa

⁴⁴¹ Yılmaz Altuğ, “Makedonya Türkiye İlişkileri” **Türkiye Gazetesi**, 17 Mart 2005

⁴⁴² 104. Birleşim (22 Haziran 2004), **T. B. M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 22, Cilt: 53, Yasama Yılı: 2

⁴⁴³ Zoran Kusovac; Makedonya Savunma Bakanı Lazar Kitanoski ile röportaj, **Janes Defence Weekly**, 7 Ekim 1998, Sayı:14, s.57

Çokuluslu Barış Gücü; Türkiye'nin inisiyatifiyle Balkanlardaki barış ve istikrara katkıda bulunulması, Balkan ülkelerinin NATO ve batı ile güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesi ve Balkan ülkeleri arasındaki işbirliği ve diyalogun artırılması amacıyla bölgede yer alan yedi ülke Arnavutluk, Bulgaristan, İtalya, Makedonya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla kurulmuştur. Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücünün kurulmasına ilişkin antlaşma 28 Eylül 1998 tarihinde imzalanmış, antlaşmada, ABD ve Slovenya gözlemci olarak yer almıştır. Barış gücü BİO programı çerçevesinde barışı koruma görevlerine yönelik bir birlik olarak teşkil edilmiştir. Birleşmiş Milletler veya AGİT'in düzenleyeceği operasyonlara katılımı kararlaştırılmıştır. Komutanlığı ve karargâhı rotasyona tabi olup, bir Yönlendirme Komitesi siyasî koordinasyon görevini üstlenmiştir. Tugay karargâhı çekirdek kadro ile Eylül 1999'da Bulgaristan'da faaliyetine başlamıştır. Tugay karargâhının yeri, Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Yunanistan arasında sırasıyla rotasyona tabi tutulmaktadır. Tugay Komutanlığı da, katılımcı ülkeler arasında 2 yıllık süreler ile rotasyona tabi olup, ilk tugay komutanı Türkiye'den görevlendirilmiştir. Bu girişimler ilk görünüşte mütevazı da olsa geçmişle kıyaslandığında Balkanlarda değişen havayı göstermekte ve önemli siyasî anlam taşımaktadır.

Makedonya'nın kuruluş aşamasında 'dünyayı ayağa kaldıran' Yunanistan'ın 1999 sonu ile 2000 başlarında bu ülkeye askerî malzeme yardımında bulunması, ardından Makedonya subaylarının Yunanistan'da eğitilmeleriyle ilgili antlaşmalar yapması⁴⁴⁴ Türkiye'nin bu konuda çabalarını arttırması gerektirdiğini gösteren bir başka önemli husustur.

B. İktisadî Faaliyetler

Makedonya ile ilişkiler iktisadî alanda da devam etmiş, Makedonya'nın ekonomisinin zayıf olması, sosyalist ekonomiden pazar ekonomisine geçişinde yaşadığı sorunlar, uzun süre tanınmamasından dolayı uluslar arası yardım ve kredi alamamasına ilave olarak, Yugoslavya'ya uygulanan ambargo yüzünden iyice zor durumda kalmış, Türkiye'nin Makedonya'ya gönderdiği petrol ve insanî yardım

⁴⁴⁴ M. Murat Hatipoğlu, "Yunanistan'ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990–2000)", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.56

büyük önem arz etmiştir.⁴⁴⁵ Daha sonra iki ülke arasında imzalanan çeşitli antlaşmalar ile iktisadî ilişkiler de istenilen düzeye getirilmeye çalışılmıştır. Yunanistan'ın Selanik limanını kapatması ve Makedonya'ya ambargo uygulaması ile zor duruma düşen Makedonya, mallarını ihraç edebilmek için Türk limanlarını kullanma talebinde bulunmuştur.⁴⁴⁶ Mayıs 1994 ayında imzalanan Çifte Vergiyi Önleme Antlaşması⁴⁴⁷, Temmuz 1995'te imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması⁴⁴⁸ gibi antlaşmaların yanında T.C. Ziraat Bankası Üsküp'te bir şube açmış Türkiye resmî finans sektörü ile de Makedonya'daki yerini almıştır.⁴⁴⁹ Ayrıca Makedonya ile 7 Eylül 1999'da Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.

1993 yılı içerisinde, çeşitli ülkelere toplam 76 milyon dolar insanî yardım sağlamış olan Türkiye'nin, Makedonya'ya yaptığı yardımın 12500 dolar seviyesinde kalmış olması⁴⁵⁰ Türkiye'nin iktisadî konularda daha etkin davranması gerektiğini göstermiştir.

Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Türkiye'nin yer aldığı Doğu-Batı Otoyolu Projesi, Yunanistan ve Sırbistan'dan geçen E-5 karayoluna bir alternatif olarak geliştirilmiş büyük bir proje olmuştur. Bu otoyol projesi denize çıkışı olmayan bir ülke olan Makedonya için, Adriyatik'e, Karadeniz'e ve Boğazlar yolu ile Akdeniz'e açılma imkânı sağlayacağı için özellikle önemli olmaktadır.

Ayrıca, tüm komşularıyla sorunlu ve ağır iktisadî sorunları bulunan bağımsız Makedonya için Türkiye, son derece önemli bir ülkedir. Uluslar arası toplumun desteğini alsa bile Yunanistan ile problemi olduğu sürece Türkiye, Makedonya için özel önemini koruyacaktır.

C. Kültürel Faaliyetler

⁴⁴⁵ Kut, “*Soğuk Savuş Sonrasında...*”, s.337

⁴⁴⁶ **Ayn Tarihi**, 2 Mart 1994

⁴⁴⁷ 30.7.1996 tarihinde onaylanmıştır. 84. Birleşim (30.7.1996), **T. B. M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Cilt: 9, Yasama Yılı: 1

⁴⁴⁸ Turna, *a.g.m.*, s.75-76

⁴⁴⁹ Hatipoğlu, “*Kuruluşundan Günümüze Makedonya ...*”, s.179

⁴⁵⁰ Kut, “*Yugoslavya Bunalımı ve ...*”, s.340

Yugoslavya ile Türkiye arasındaki olumlu kültürel ilişkiler çerçevesinde, 4 Ekim 1990 tarihinde imzalanan Kültürel ve Bilimsel Değişim Programı ile daha iyi boyutlara ulaşan bu ilişkilerin müspet sonuçları, Makedonya'yı da etkilemişti. Nitekim bu diyalog ve ilişkiler sonucu, Türkçe, Sırpça ve Makedonca kürsüleri kurulmuş tiyatro, opera, folklor gibi kültürel etkinlikler, davet ve kutlamalarla geliştirilmiştir.⁴⁵¹

Makedonya Senfoni Orkestrası, 1991 yılında Ankara Müzik Festivali çerçevesinde ülkemizde konserler vermiştir. Film alanındaki çalışmalar da devam etmiş, 1990 Ekim ayı içinde Ankara ve İstanbul'da Makedon film haftası düzenlenmiş ve Makedonya Kültür Bakanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Buna karşılık, Makedonya'da da, Aralık 1990'da Türk Filmleri haftası düzenlenmiştir. Makedonya Kültür Bakanı'nın ülkemizi ziyareti sırasında iki ülke temsilcileri arasında bir kültürel ilişkiler mutabakat protokolü imzalanmıştır.⁴⁵²

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğümüz ile Makedonya Arşivleri müdürlüğü arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol, tüm Yugoslavya arşivlerini de kapsamına almaktadır. Bunlara ilaveten, Kosova ve Motoshiya Türk Demokratik Birliği, Vrapçış'te Yunus Emre Kültür ve Sanat Derneği ile Üsküp Radyo ve Televizyonu Türkçe yayınlar Bölüm Şefliği'ne, Türkiye'den kitap, ansiklopedi vb. neşriyat gönderilmektedir. Üsküp Halklar Tiyatrosu ile karşılıklı rejisör, eser, oyun ve oyuncu mübadelesi sürmektedir. Bu tiyatro, Kültür Bakanlığımız tarafından desteklenmektedir.⁴⁵³

D. Makedonya'da Türkler

Makedonya ile bunca iyi ilişkilere rağmen Makedonya'da yaşayan Türklerin son zamanlarda içinde buldukları durum arzu edilebilecek bir seviyede değildir. 1974 Yugoslavya anayasasında "Makedonya, Makedonların, Türklerin, Arnavutların ve diğerlerinin yaşadığı cumhuriyettir" deniyordu.⁴⁵⁴ 1991 yılında bağımsızlığın

⁴⁵¹ Görgülü-Yılmaz-Erdinç, **Makedonya**, s.168

⁴⁵² **a.g.e.**, s.168-169

⁴⁵³ aynı yer

⁴⁵⁴ "Makedonya'da Neler Oluyor?" <http://www.prizrenliler.org/44.htm>

kazanılmasını müteakip kabul edilen yeni anayasa ise Makedonya'yı, Makedonların millî devleti, Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Çingeneler ve diğer azınlıkları ise Makedonlarla eşit haklara sahip azınlıklar olarak tanımlamaktadır. Böylece Makedonlar birinci sınıf vatandaş; Arnavutlar, Türkler ve diğer azınlıklar ise ikinci sınıf azınlıklar olarak kabul edilmiştir. Bugün Makedonya'da yaşanan karmaşanın en önemli sebeplerinden birisi bu bakış açısidir. Hâlbuki Türkler Makedonya'nın kuruluşunda kan dökmüş insanlardır.⁴⁵⁵ Anayasanın bu şekilde oluşturulmasının ardından ikinci sınıf vatandaş pozisyonuna düşen Türkler ve Arnavutlar siyasî yollarla mücadelelerini sürdürerek yeniden devletin kurucu unsuru olmaya gayret gösteriyorlar.

Devleti bu şekilde tanımlayan irade, devletin organlarını ve kurumlarını da aynı zihniyetle işgal etmiş, devletin imkânlarını yine aynı zihniyetle devletin "birinci sınıf" vatandaşlarına dağıtmıştır.⁴⁵⁶ Makedonların, diğer etnik ve dinî grupları Makedonlaştırmak politikaları da bilinmektedir.⁴⁵⁷ Türklerin ülkenin her tarafına yayılmış bulunmaları sebebiyle Türk partileri Makedonya Parlamentosu'nda yeterli olarak temsil edilememektedirler.⁴⁵⁸ Makedonlar ülke nüfusunun %65'ini oluşturdukları halde, kamu kuruluşlarında çalışan Makedonların nispeti %85'tir.⁴⁵⁹ 1997 ve 2000 yıllarına ait rakamlar karşılaştırıldığında görülmektedir ki, kamuda çalışan Makedonların ve Arnavutların sayıları arttığı halde Türklerin sayısı artmayıp azalmaktadır. Makedonya'da hükümeti oluşturan Makedon ve Arnavut partileri, kamu kuruluşlarına sadece Makedon veya Arnavut yandaşlarını almaktadırlar. Türkler işe alınmamaktadır. Savunma, İçişleri ve Dışişleri gibi bazı kritik bakanlıklarda Türklerin oranı %1'in altındadır. Makedonya'da genel mahkemelerin yargıç kadrolarında ve ordunun subay ve astsubay kadrolarında da Türklerin oranı %1'in altındadır. Makedonya Anayasa Mahkemesinde hiç Türk yoktur.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Erdoğan Saraç, "Makedonya", **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart-Nisan 1995, s.286

⁴⁵⁶ Turan, *a.g.m.*, s.168

⁴⁵⁷ aynı yer

⁴⁵⁸ *a.g.m.*, s.173

⁴⁵⁹ aynı yer

⁴⁶⁰ aynı yer

SEKİZİNCİ BÖLÜM : TÜRKİYE’NİN BOSNA–HERSEK SİYASETİ

Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dış siyaset hatlarının gelişmesinde en belirleyici ülke Bosna–Hersek olmuştur. Bosna–Hersek’in içinde bulunduğu çatışma ortamı, Türkiye’yi hem Balkan Müslümanları ile tarihsel bağlara sahip olması yönüyle hem de bölgede etkili bir güç olarak ilgilendirmiştir. Türkiye’de 2 milyondan fazla Boşnak’ın yaşaması da Türkiye’nin Bosna–Hersek’e özel önem vermesini gerektirmiştir. Türklerle Boşnaklar arasındaki yakınlık yüzyıllarca devam etmiş, Türkler ve Boşnaklar kaynaşmış ve karışmışlardır. Bugün Boşnak dilinde 8000’den fazla Türkçe kelime kullanılması bu durumu gözler önüne serer.⁴⁶¹ Bu nedenle Bosna–Hersek’teki anlaşmazlık, Türkiye’yi yakından ilgilendirmiş,⁴⁶² Türkiye’nin anlaşmazlıktaki rolü büyük önem kazanmıştır.⁴⁶³

Türkiye Bosna–Hersek’te etkin bir siyaset izleyerek konuyu canlı tutmaya çalışmanın yanı sıra, Balkanlardaki Türklerin veya Müslümanların haklarına yönelik ihlalleri milletlerarası platformlara getirme ve haklarını koruma sorumluluğunu taşımıştır.⁴⁶⁴ Türkiye, Balkanlardaki bu yeni oluşumla beraber yeni bir siyaset belirlemek mecburiyetinde kalmıştır. Balkanlarda oluşan on ülke içerisinde yeni kurulan Makedonya ve Bosna–Hersek’in ise ayrı bir önemi olmuştur.⁴⁶⁵

Türkiye başlangıçta soruna direkt müdahil olmaktan kaçınmıştır. Kamuoyunun tüm Müslümanları Sırlara karşı birleştirme baskısına karşın, Türk önderleri Batı’nın siyasetini dikkatle gözlemlemiş ve Avrupa’nın ve ABD’nin takınacağı tutumu görmeye çalışmıştır.⁴⁶⁶ ABD, Haziran 1991’de Yugoslavya’nın devamını ve Balkanlardaki durumun korunması gerektiğini belirtmiş, Avrupa ve Türkiye de aynı safta yer almıştır. Slovenya’nın ayrıldığı, Hırvatistan’da çatışmaların

⁴⁶¹ Özdil, a.g.e., s.10

⁴⁶² Savaş sırasında Sırların işkence yaptıkları Boşnaklara “*Türk*” demesi, fes giydirerek katliam yapmaları ve “*Defolun Türkiye’ye gidin!*” şeklindeki davranışlar aradaki bağı çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bkz. <http://www.bosnadayanisma.org/sayfalar/alt/iskence.htm>

⁴⁶³ Hüseyin Bağcı, **Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991–1993)**, Ankara, 1994, s.104–109

⁴⁶⁴ a.g.e., s.33

⁴⁶⁵ Faruk Aydın–Hamit Pehlivanlı, “*Fahir Armaoğlu ile Orta Asya, Balkanlar ve Türkiye Üzerine*”, **Silâhli Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 332, Ankara, 1992, s.9

⁴⁶⁶ Çalış, a.g.m., s.136–137

başladığı 1991 yazında bile bu siyaset değişmemiştir. Türkiye Yugoslavya'daki olayların bir iç savaş olduğunu ve Yugoslav Ordusu'nun olayları bastırarak kanuni güç olduğunu açıklamıştır. Almanya'nın siyasetindeki değişiminden rahatsız olmasına rağmen Türkiye bu siyasetini sürdürmüştür.⁴⁶⁷

Türkiye'nin bu siyasetinin haklı dayanakları mevcuttu. 1980'den beri Yugoslavya Balkanlarda Türkiye için Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı işbirliği imkânı sağlayan bir ülke idi. Yugoslavya Türkiye'nin Avrupa'ya olan ticaret yolunun güvenliğini sağlıyordu. Parçalanmış Yugoslavya Türkiye'ye Arnavut ve Boşnak mülteci akınına sebep olabilecekti. Bu ise sıkıntılı durumdaki Türk bütçesine olumsuz etki yapabilecekti.⁴⁶⁸ Belki de bunlardan daha önemli bir sebep, Özal tasnif dışı tutulursa, hükümetin Balkanlarda Türkiye'nin kendi menfaatlerinin peşinde koştuğu, bu durumdan istifadeyle tarihî haklarını elde etmeye çalıştığı ve Osmanlı'yı diriltmeye çalıştığı izlenimi vermemek için etkin rol almak istememeleridir.⁴⁶⁹ Türk dış siyasetini yönlendirenler Balkanlarda Ortodoks–Müslüman ayrımının oluşmasından özenle kaçınmışlardır.⁴⁷⁰

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler, hemen her dönemde olumlu ve samimi bir diyalog içinde geçmiştir. Bu dostluk ve işbirliği anlayışının bir sonucu olarak da Türkiye, Yugoslavya'nın dağılıp parçalanmasını arzu etmemiştir. Bu konuyu, ülkemizi ziyaret eden ve 23 Ocak 1992'de bir açıklamada bulunan Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milošević, şu şekilde dile getirmiştir: “Türkiye, Yugoslavya'nın parçalanmasını desteklemekten kaçınan tutumuyla, ne kadar sorumlu bir siyaset yürüttüğünü göstermiştir. Bunu çok takdir ediyoruz. Biz, iyi niyet ve sorumluluk sahibi ülkelerin, Yugoslavya sorununu çözecek barış süreci tamamlanmadan cumhuriyetleri tanımaktan kaçınacağını düşünüyoruz.”⁴⁷¹

Sırpların vatanlarını korudukları yönündeki görüşe katılan Türk politikacılar da olmuştur. Bunların arasında muhafazakâr ve milliyetçi partilere mensup

⁴⁶⁷ a.g.m., s.137

⁴⁶⁸ aynı yer

⁴⁶⁹ a.g.m., s.137

⁴⁷⁰ Kut, “*Turkish Policy...*”, s.80

⁴⁷¹ **Milliyet Gazetesi**, 24 Ocak 1992

milletvekilleri de yer almıştır. Bunlar arasında “Sırların kahraman bir millet olduğu ve Türklere benzediği”⁴⁷², “Sırların mezhepleri ve Osmanlı geçmişlerinden ötürü Batı tarafından dışlandığı ve Türkiye’nin Sırların yanında yer alması gerektiği”⁴⁷³ gibi düşünceler de yer almıştır.

Türkiye, 1992 yılına kadar Batı ile eşgüdümlü bir siyaset izlemiştir. Bosna–Hersek’in “Büyük Sırbistan” projesinin kurbanı olduğu anlaşılmaya başlandığında Türkiye’nin siyaseti değişmeye başlamıştır.⁴⁷⁴ Batı’nın tepkisizliği ve Türk toplumundan gelen tepkiler bu siyaseti hızlandırmıştır.⁴⁷⁵ Batı siyasetindeki değişme ile birlikte Türkiye de duruşunu değiştirmiştir. Ankara’nın adımları 1992 Ocak ayında Bulgaristan’ın dört yeni ülkeyi; ABD ve AT’nin iki ülkeyi 1992 Şubatında tanınmasından sonra gelmiştir.⁴⁷⁶

Türkiye, Yugoslavya’nın eski yapısını muhafaza edemeyeceği sonucuna vardıldıktan sonra bağımsızlıklarını tanıdığı yeni cumhuriyetlere destek olmuştur. Bir Balkan ülkesi ve aynı zamanda Avrupa ve Asya arasında yer alan, NATO üyesi Türkiye’nin desteği bu yeni ülkeler için büyük önem arz etmiştir. Diğer taraftan Balkanlarda yaşayan Müslümanlar üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, Türkiye’nin izleyeceği siyaset, Yugoslavya’daki cumhuriyetlerle birlikte diğer Balkan ülkelerini de ilgilendirmiştir.⁴⁷⁷

Türkiye’nin güttüğü siyasetin üç temel ayağı vardı. Birincisi, bölgede akan kanı durdurmak, ikincisi Bosna–Hersek’in bütünlüğünü korumak, üçüncüsü de olası bir Balkan savaşını önlemek.⁴⁷⁸ Sırlar tarafından yürütülen saldırganlık arttıkça, Türkiye uluslar arası bir askerî müdahaleden yana olmuş, savaşın durdurulmasına yönelik diplomatik girişimlerin çoğunda ve askerî girişimlerin hepsinde yer almıştır. Bosna–Hersek’in bütünlüğünün korunduğu, saldırgana taviz vermeyen çözüm

⁴⁷² 19.Birleşim (05.12.1991), **T.B.M.M Tutanak Dergisi**

⁴⁷³ aynı yer

⁴⁷⁴ Duygu Bazoğlu Sezer, “*Turkey in the New Security Environment in the Balkan and Black Sea Region*”, ed.Vojtech Mastny, R.Craig Nation, **Turkey Between East And West**, New Challenges For A Rising Regional Power, West Wiew Press, ABD, 1996, s.82

⁴⁷⁵ Çalış, *a.g.m.*, s.138

⁴⁷⁶ aynı yer

⁴⁷⁷ Ertekin, *a.g.m.*, s.114

⁴⁷⁸ Sezer, *a.g.m.*, s.82

planları ortaya koymuş, Bosna–Hersek’e uygulanan silâh ambargosunun yanlışlığını sürekli vurgulamıştır.⁴⁷⁹

Makedonya Devlet Başkanı Gligorov ve Bosna–Hersek devlet başkanı İzzetbegoviç, söz konusu bağımsızlık açıklamalarından önce Türkiye’ye gelip siyasal destek isteğinde bulunmuşlardır.⁴⁸⁰ Ankara’nın olaya sıcak baktığı ortaya çıkınca, Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç Türkiye’ye gelmiş, bunu önlemeye çalışmıştır.⁴⁸¹ Fakat Türk hükümeti, çok geçmeden Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna–Hersek’i resmen tanıyacağını açıklamıştır. Bu karar ilk kez 17 Ocak 1992’de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından açıklanmıştır. 6 Şubat 1992’de de Türkiye dört yeni devleti aralarında ayırım yapmaksızın resmen tanımıştır.⁴⁸²

Türkiye, AT bünyesinde teşebbüste bulunarak Bosna–Hersek’in tanınmasını istemiştir. 3 Nisan 1992’de AT devletlerinin aldığı kararlar Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış ve AT devletlerinin Bosna–Hersek’i bir an önce tanımaları önerilmiştir. 4 Nisan 1992’de çatışmalar kınanmış ve 6 Nisanda AT’nin Bosna–Hersek’i tanınması üzerine 7 Nisanda Türkiye bundan duyduğu memnuniyeti resmî olarak belirtmiştir.⁴⁸³

Nisan–Ağustos 1992 arasında 20’nin üstünde resmî bildiri ile açıklama yapan Türk hükümeti özellikle Bosna–Hersek konusunda gösterdiği dikkat ve hassasiyeti en üst düzeyde tutmuştur.⁴⁸⁴

Türkiye, 1992 tarihinden itibaren gerek kendi gerekse, İslâm Konferansı Örgütü adına Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Avrupa Konseyi, NATO ve benzeri diğer uluslar arası örgütlerin toplantılarında ve devletler

⁴⁷⁹ Şule Kut, “*Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia–Herzegovina*”, **Balkans: A Mirror of International Order**, der. G.Göksu ve K. Saybaşı, İstanbul, 1995, s.296–299

⁴⁸⁰ **Ayn Tarihi**, 2 Ocak 1992

⁴⁸¹ **Ayn Tarihi**, 23 Ocak 1992

⁴⁸² **Ayn Tarihi**, 6 Şubat 1992

⁴⁸³ Mughisuddin, *a.g.m.*, s.50

⁴⁸⁴ aynı yer

nezdinde sürekli Bosna–Hersek konusunu gündeme getirmiştir.⁴⁸⁵

1992 yılında, Avrupa Konseyi ve İslâm Konferansı Örgütü'nün dönem başkanı olması Türkiye'yi Bosna–Hersek konusunda daha etkin duruma getirmiştir. Türkiye, İslâm Ülkeleri Konferansı çerçevesinde Sırların Müslümanlara uyguladıkları toplu katliamların İslâm ülkelerinde yarattığı kızgınlığa ortak olarak, Batının bu olaylara tarafsız kalmasını protesto etmiş, diğer taraftan İslâm dünyasının desteğini beklenen Birleşmiş Milletler kararıyla örtüşürerek, Bosna–Hersek'te tek taraflı sadece Müslüman ülkelerin başlatacağı bir askerî müdahaleyi önlemeye çalışmıştır.

Türkiye, Balkanlardaki gelişmelerle ilgili olarak 17–18 Haziran 1992 tarihlerinde İstanbul'da İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Olağanüstü Toplantısını düzenlemiştir.⁴⁸⁶ Toplantı, Bosna–Hersek'teki acil ve çok ciddi boyutlara varan durumu görüşmek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla yapılmıştır. Bu toplantıya 39 İslâm devleti katılmıştır. İslâm ülkelerinin yanı sıra, Dünya İslâm Birliği ve Dünya Kızılhaç Teşkilatı da toplantıda bulunmuştur. Bu toplantıda, Bosna–Hersek olayları bütün yönleriyle görüşülmüş, bu sorunlarla ilgili olarak dünya devletlerinin dikkati çekilmiştir. Türkiye'nin ortaya attığı çözüm önerilerini destekler nitelikte kararlar alınmış ve Bosna–Hersek'e önemli miktarlarda yiyecek, ilaç ve insanî yardım malzemesi gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁷ Sırbistan–Karadağ'ın, Birleşmiş Milletler kararlarına uymalarına kadar bağımsızlıklarının tanınmaması karara bağlanmıştır.⁴⁸⁸ Ayrıca, Türkiye'nin çabalarıyla İslâm ülkeleri, sonraki dönemlerde Saraybosna'da hükümet için en önemli finans kaynaklarından biri olan bir fon oluşturmuşlardır.⁴⁸⁹

Bu diplomatik faaliyetlerin yanı sıra Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları uyarınca Yugoslavya ile ticari ilişkilerini kesmiş ve 26 Mayıs 1992

⁴⁸⁵ Çalış, *a.g.m.*, s.139

⁴⁸⁶ **Ayn Tarihi**, 17–18 Haziran 1992

⁴⁸⁷ Bağcı, **a.g.e.**, s.108–109

⁴⁸⁸ Mughisuddin, *a.g.m.*, s.50

⁴⁸⁹ Hasan Ünal, “*Bosnia II: a Turkish Critique*”, **The World Today**, Vol.51, No.7, Temmuz 1995, s.129

tarihinde Belgrad'daki büyükelçisini geri çekmiştir.⁴⁹⁰

Türkiye'nin, 7 Ağustos 1992'de Bosna–Hersek konusunda hazırladığı “Eylem Planı”, BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin Ankara'daki büyükelçilerine iletilmiştir.⁴⁹¹ Bu plan, ilk etapta derhal ateşkes ilan edilmesini ve ağır silâhların BM gözlemcilerine teslimini, Bosna–Hersek'te Boşnakların yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelerin BM koruması altına alınmasını öngörüyordu. Bosna–Hersek'e silâh ambargosu uygulanarak Bosna–Hersek hükümetinin meşru savunma hakkının elinden alındığı belirtilen planda, Boşnaklara uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması, bu yapılmadığı takdirde, BM Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna–Hersek'teki Sırp mevzilerine yönelik sınırlı bir hava harekâtının yapılması öneriliyordu. Böyle bir sınırlı harekât, askerî etkilerinin ötesinde Sırp önderlere uluslar arası toplumun siyasî iradesini ve saldırıların durdurulması için kararlılığını göstermek bakımından önem taşıyordu.⁴⁹²

Eylem planı'nda belirtilen tedbirlerin Srebrenica katliamından sonra Bosna–Hersek konusunda uluslar arası topluluğun önderliğini ele alan ABD tarafından Sırlara kabul ettirilmeye çalışılması, Türkiye'de memnunlukla karşılanmıştır.

16 Ağustos 1992'de Türkiye AGİK toplantısında Bosna–Hersek'te güvenli sığınma bölgeleri oluşturulması gerektiğini savunmuştur.⁴⁹³

26–27 Ağustos 1992 tarihinde Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Londra Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Bosna–Hersek trajedisinin sorumlularının cezalandırılması gereğine dikkat çekmiştir. Londra Konferansı sırasında Türkiye ile Bosna–Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya arasında diplomatik ilişki kurulmasına dair bir protokol imzalamıştır.⁴⁹⁴

Londra Konferansı'ndan sonra Sırların ve batılı Devletlerin tutumlarında

⁴⁹⁰ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.21

⁴⁹¹ **a.g.e.**, s.26

⁴⁹² Ekinci, *a.g.m.* s.26 ; Acar, **a.g.e.**, s.14

⁴⁹³ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.27

⁴⁹⁴ **a.g.e.**, s.28

değişme olmayınca,⁴⁹⁵ Türkiye'nin çağrısı üzerine 25 Kasım 1992'de İstanbul'da Balkan Konferansı düzenlenmiştir. Konferansa Bosna–Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya'nın yanı sıra eski Yugoslavya'ya komşu diğer bölge ülkeleri olan Arnavutluk, Bulgaristan, Avusturya, İtalya, Macaristan ve Romanya katılmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Yunanistan davet edildikleri halde konferans katılmamışlardır. Konferansta bunalımın Kosova, Voyvodina, Sancak ve Makedonya üzerinden eski Yugoslavya dışına yayılma ihtimalinden duyulan endişeler dile getirilirken somut bir gelişme kaydedilememiştir.⁴⁹⁶

1 Aralık 1992'de BM İnsan Hakları Komisyonu, ABD ve Türkiye'nin ortaklaşa sunduğu bir karar tasarısını kabul etmiştir. Kararda, Bosna–Hersek'te saldırgan tarafın Bosna–Hersek'teki Sırp önderliği, Yugoslav Ulusal Ordusu ve Sırbistan önderliği olduğu ve etnik arındırma eylemlerinin kurbanı olan tarafın da Müslüman halk olduğu kabul edilerek, Bosna–Hersek ve Hırvatistan'daki eylemlerin ne ölçüde “soykırım” suçu oluşturduğunun araştırılmasına karar verilmiştir.⁴⁹⁷

1–2 Aralık 1992'de Cidde'de İKÖ Dışişleri Bakanları toplantısı yapılmıştır. Toplantıda, Bosna–Hersek'e gerekli meşru müdafaa hakkının tanınması için silâh ambargosundan muaf tutulması ve BM Anayasası'nın 42. maddesinin uygulanması çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca, BM'nin 15 Ocak 1993'e kadar Bosna'daki savaşı ve Müslümanların soykırımını durduracak her türlü önlemi alması istenerek, aksi takdirde, Müslümanları korumak için İslâm ülkelerinin askerî müdahale de dâhil olmak üzere her türlü önlemi kendilerinin alacağı açıklanmıştır.⁴⁹⁸

17–18 Aralıkta Brüksel'de gerçekleşen NATO Konseyi, NATO Savunma Planlama Komitesi ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ve NATO Dışişleri Bakanları toplantılarında, eski Yugoslavya topraklarında durumun giderek daha da kötüleştiğine dikkat çekilerek, BM Güvenlik Konseyi'nin talebi halinde NATO'nun

⁴⁹⁵ Bkz. *Milliyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1992

⁴⁹⁶ Ekinci, *a.g.m.* s.32–33

⁴⁹⁷ Soysal–Kut, *a.g.e.*, s.33

⁴⁹⁸ *a.g.e.*, s.33

gerekli önlemleri almaya hazır olduğu dile getirilmiştir.⁴⁹⁹

Türkiye'nin ve bazı ülkelerin girişimleriyle BM Genel Kurulu 18 Aralıkta aldığı bir kararla, Bosna–Hersek'in silâh ambargosundan muaf tutulmasını öngörmüş, Sırpların Bosna–Hersek'te saldırgan taraf olduğunu belirtmiş ve uçuş yasağının ihlaline karşı yeni zorlayıcı tedbirler alınmasını istemiştir.⁵⁰⁰

Vance–Owen planının Bosna–Hersek tarafından kabul edilmemesi üzerine 4 Kasım 1992'de Ankara'yı ziyaret eden Cyrus Vance ve David Owen, Türk hükümetinin Boşnak tarafını hazırladıkları planı kabule ikna etmesini istemiştir. Vance–Owen planının “mazlumu cezalandıran ve saldırganı ödüllendiren” bir düzenleme olduğunu belirten hükümet yetkilileri, Türkiye'nin, Bosna–Hersek'e uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması gerektiği konusundaki görüşünü tekrarlamışlardır.⁵⁰¹ Barış planının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olarak çıkarılmak istenmesine Türkiye karşı çıkmıştır. Uluslar arası anlaşmazlıklarda tarafların rızasının temel alındığına dikkat çeken Ankara, BM'nin sadece tarafların kabul ettiği planı uygulamakla yükümlü olduğu görüşünü savunmuştur.⁵⁰²

Ankara'yı ziyaret eden Bosna–Hersek Dışişleri Bakanı Haris Sladziç, Türkiye'nin 11 Ocakta yapılacak İKÖ toplantısında Bosna–Hersek'e destek amacıyla uluslar arası kamuoyuna kuvvetli bir mesaj verilmesini sağlamasını istemiştir. Bosna–Hersek Başbakan Yardımcısı Hakiya Turayliç, Türkiye'den insanî yardım sevki konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Saraybosna'ya giden devlet bakanı Orhan Kilercioğlu ile Saraybosna havaalanında görüşükten sonra UNPROFOR himayesinde kente dönerken Sırp milisler tarafından açılan ateş sonucu öldürülmüştür.⁵⁰³

13–15 Ocak 1993 tarihleri arasında Paris'teki ikili temaslarında, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna–Hersek'in toprak bütünlüğüne yönelik Sırp

⁴⁹⁹ **Ayn Tarihi**, 17 Aralık 1992; Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.33–34

⁵⁰⁰ **Ayn Tarihi**, 18 Aralık 1992

⁵⁰¹ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.32

⁵⁰² **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1993, 2 Mart 1993

⁵⁰³ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.35

saldırıların ve Müslümanlara yönelik etnik temizliğin devam ettiğini, Londra Konferansı kararlarının uygulanmadığını, saldırganlığa ve etnik temizliğe karşı uluslar arası toplumun caydırıcı önlemler alması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁰⁴

2 Şubat 1993'te Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Bosna–Hersek tarafından imzalanmayan bir barış planını kabul etmeyeceğini açıklamıştır⁵⁰⁵

Türkiye, NATO bünyesinde BM'ye bağlı olarak Bosna–Hersek'te güvenlik gereği oluşturulan hava gücüne katılmış ve Barış Gücü'ne asker gönderme isteğini 1992 ve 1993 yıllarında sürekli dile getirmiştir.⁵⁰⁶ Türkiye'nin bu dönemdeki resmî siyaseti silâh ambargosunun Bosna'ya uygulanan bölümünün kaldırılması yönünde yoğunlaşıyordu. Bu görüş, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Ocak–Şubat aylarındaki ABD gezisi sırasındaki konuşmalarında ve ABD Başkanı Bill Clinton ile yaptığı görüşmelerde ısrarla savunulmuştur.⁵⁰⁷ Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ABD Başkanı Bill Clinton'a Türkiye'nin kara ve hava kuvveti gönderme konusunda sunduğu planda şu unsurlar yer almıştır:

- Büyük kentlerde yerleştirilmiş olan ağır silâhlar, BM denetimine verilmelidir. Sırp'ların bunu reddetmesi halinde, hava saldırıları düzenlenmelidir.
- BM tarafından konulan uçuş yasağına kesinlikle uyulmalıdır. BM'den bu konuda çıkmış bir karar vardır. Irak için böyle bir karar var olmadığı halde uçuş yasağı uygulanmıştır.
- Çarpışan tarafların askerî güçleri dengeli bir hale getirilmelidir. Silâh ambargosunun Müslümanları kapsaması BM'nin tek yanlı bir karar verdiğini göstermektedir.
- Türkiye, kendisine görev düştüğü takdirde kara ve hava kuvvetleri gönderecektir. Ayrıca, gerekirse Müslümanlara silâh yardımı da yapacaktır.

⁵⁰⁴ aynı yer

⁵⁰⁵ a.g.e., s.36

⁵⁰⁶ Bkz. **Milliyet Gazetesi**, 4 Eylül 1992; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1993

⁵⁰⁷ Bkz. **Aynı Tarihi**, 26 Ocak–9 Şubat 1993; Cengiz Çandar, “*Bosna–Hersek ve Kıbrıs*”, **Sabah Gazetesi**, 27 Mart 1993

- Bir askerî müdahale planına, Türkiye de mutlaka katılacaktır.⁵⁰⁸

Doğu Bosna'da şiddetli Sırp saldırılarının başlaması üzerine 31 Mart 1993'te BM Genel Kurulu Bosna-Hersek'teki uçuş yasağının uygulanması amacıyla güç kullanımına yetki veren 816 sayılı kararı kabul etmiştir. Kararın uygulanmasına yönelik olarak Bosna-Hersek hava sahasında denetim uçuşlarına başlayan NATO harekâtına katılmak üzere Türkiye, 18 adet F-16 savaş uçağı ve C-130 nakliye uçağını tahsis etmiştir.⁵⁰⁹ Türk uçakları Mayıs ayında denetim uçuşlarına başlamıştır.

Mayıs ayında Vance-Owen planının tamamen rafa kaldırılması ile ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İspanya Dışişleri Bakanları tarafından ele alınan yeni eylem planı, askerî müdahale seçeneklerine yer vermeyen, ambargonun devamını öngören ve bazı yerleşim merkezlerini güvenli bölge olarak belirlenmesini içeriyordu.⁵¹⁰ Bosna-Hersek'e etkin müdahale yapılmasından yana olan Türkiye hükümeti eylem planını savunan Batılı müttefiklerinden yaklaşım olarak tamamen ayrılmıştır.

Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan'ın Balkan ülkeleri ve komşularının Bosna-Hersek sorununa karışmaması politikasını Türkiye'nin paylaşmadığını, Türkiye'de iki milyonu aşkın Boşnak kökenli yurttaş bulunduğunu, Türkiye'nin bir Balkan ülkesi olduğunu ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki savaşın Kosova, Sancak ve Makedonya'ya sıçramasından kaygılandığını ve böyle bir gelişmeyi önlemeye çalıştığını açıklamıştır.⁵¹¹

Gelişmeler üzerine 18-20 Haziran 1993'te Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ankara'da Bosna-Hersek Büyükelçiliğinin resmî bir törenle açıldığı bu ziyaretin ardından Türk yetkililer, ABD ve Almanya başta olmak üzere bir dizi girişimlerde bulunmuşlardır.⁵¹² Türkiye'nin girişimleriyle Almanya, Boşnaklara uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması

⁵⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, 11 Şubat 1993

⁵⁰⁹ Mustafa Necati Özfatura, **Ah Bosna**, İstanbul, 1993, s.427

⁵¹⁰ Acar, **a.g.e.**, s.18

⁵¹¹ Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.42

⁵¹² **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Haziran 1993

konusunu AT zirvesinde gündeme getirmesine karşın sonuç alınamamıştır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere çok sayıda ülke bu görüşe karşı çıkmıştır.

1993 yılının başından itibaren Bosna konusundaki etkin siyasetine ara veren Türkiye, Haziran ayına kadar Bosna'ya uygulanan ambargonun kaldırılmasına yönelik kararlarda ABD'nin ve İngiltere'nin izleyicisi konumunda yer almıştır.⁵¹³ Haziran sonlarına doğru Türkiye, çeşitli kanallarla ve değişik platformlarda, Yugoslavya'ya yönelik uygulanan silâh ambargosunun Bosna–Hersek için kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Temmuz ortasında da, İslâm Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısında İslâm ülkelerinin Bosna–Hersek'e BM bünyesi altında olmak üzere, asker gönderme önerisini karar altına almalarında etkili olmuştur.⁵¹⁴

Ağustos ayında NATO Konseyi'nin BM kararları çerçevesinde Sırp hedeflerine hava taarruzlarında bulunulmasını öngören kararı Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yaptığı açıklamalarda olumlu karşıladığını belirterek Türkiye'nin bu kararı baştan beri savunduğunu dile getirmiştir.

Bu arada Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in de katıldığı İKÖ heyeti Ağustos ayında Paris, Londra, Cenevre, Washington, New York, Moskova ve Pekin'i ziyaret ederek Bosna–Hersek sorununa ilişkin İKÖ'nün görüşlerini ilgililere aktarmışlardır.⁵¹⁵

24–26 Eylül 1993'te Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna–Hersek ve Hırvatistan'ın isteği üzerine, Boşnaklarla Hırvatlar arasında bir yakınlaşma sürecini başlatmak üzere Zagreb'e gitmiştir.⁵¹⁶

Hırvatistan Devlet Başkanı Franco Tudjman'ın Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'den ateşkes için arabuluculuk yapma isteğinin Boşnaklar tarafından da kabul

⁵¹³ Hasan Ünal, *a.g.m.*, s.129

⁵¹⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.318

⁵¹⁵ Bkz. **Ayın Tarihi**, 5 Temmuz–27 Ağustos 1992

⁵¹⁶ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.48

edilmesi üzerine,⁵¹⁷ Kasım ayında Hırvat ve Müslüman güçleri arasında yapılan müzakerelere arabulucu olarak katılmıştır.⁵¹⁸

Türkiye, 1992 yılı Ağustosundan bu yana çeşitli platformlarda Bosna–Hersek’e havadan müdahale edilmesi önerisi, 1994 yılında girildiğinde de tekrarlanmıştır. ABD Başkanı Clinton’un seçim kampanyası sırasında Bosna’ya müdahale edileceği konusundaki açıklamalarından destek alan Türkiye, Ocak 1994’te Brüksel’de toplanan NATO Zirvesi’nde müdahale önerisini gündeme getirmiştir. Türkiye, bu öneriyi yaparken müdahaleye kendi askerî kuvvetlerini de dâhil edebileceğini belirtmiştir.⁵¹⁹ Ancak, Fransa dışında diğer NATO ülkeleri konuya sıcak bakmamışlardır.

2 Şubat 1994 tarihinde Başbakan Tansu Çiller ve Pakistan Başbakanı Benazir Butto “İki Müslüman ülkenin kadın başbakanları” olarak birlikte Saraybosna ve Zagreb’i ziyaret etmişlerdir Ziyaret Boşnak halkının yalnız olmadığını göstermek ve Bosna–Hersek hükümetine ve izlediği siyasete açık destek verdiklerini göstermesi açısından önemli olmuştur. Ziyaret sırasında Başbakan Çiller Boşnaklara uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması üzerinde durmuş ve barıştan yana olduklarını vurgulamıştır.⁵²⁰

9 Şubat 1994’te Türkiye, “pazar yeri katliamı”nı protesto ederek, Cenevre’deki Bosna–Hersek Konferansı’na davetli olduğu halde katılmamıştır.⁵²¹

10 Şubat 1994’te Türkiye, NATO’nun Sırlara verdiği ultiyatomu memnuniyetle karşıladığı açıklanmıştır.⁵²²

10 Şubat 1994’te, NATO’nun Sırp saldırganlığını durdurmaya yönelik sınırlı

⁵¹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Kasım 1993

⁵¹⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.318

⁵¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, 9 Ocak 1994; NATO zirvesi’nde Tuzla Havaalanı’nın açılması ve kuşatma altındaki Srebrenica’da mahsur kalan Kanada birliğinin değiştirilmesi için BM Genel Sekreteri Butros Gali’den onay gelmiştir. Bkz. **Sabah Gazetesi**, 2 Şubat 1994

⁵²⁰ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.54; Ziyaret için bkz. **Ayın Tarihi**, 2 Şubat 1994; **Sabah Gazetesi**, 2 Şubat 1994; **Milliyet Gazetesi**, 3 Şubat 1994

⁵²¹ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.54

⁵²² **a.g.e.**, s.55

bir askerî müdahaleye karar vermesinin⁵²³ ardından Türkiye, NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Amiral Micheal Boonda'nın Sırlara karşı muhtemel bir hava harekâtı için uçak sayısının artırılması çağrısı üzerine bölgeye 8 savaş uçağı daha göndermeyi kararlaştırmıştır.⁵²⁴

NATO'nun Saraybosna için aldığı hava harekâtı Sırlar tarafından olumlu karşılanmamıştır. Sırbistan Dışişleri Bakan Yardımcısı NATO üyesi olması nedeniyle Türkiye'yi ziyaret ederek Boşnakları barışa ikna etmek için Türkiye'nin nüfuzunu kullanmasını istemiştir.

Türkiye ise Bosna sorununun çözümünde;

- Sırlar, Boşnaklara kuzeyde Sava Nehri'ne çıkış sağlamalıdır;
- Sırlar, etnik temizlik yoluyla ele geçirdikleri toprakları Boşnaklara iade etmelidir;
- Sırlar, sadece Saraybosna'da değil, bütün Bosna–Hersek'te ateş kesmelidir;
- Güvenli ve verimli barış görüşmelerinin ancak böyle bir ortamda yapılabilir;
- Yeni Yugoslavya devleti Bosnalı Sırlar üzerinde nüfuzunu kullanmalıdır; şeklindeki görüşlerini belirtmiştir.⁵²⁵

19 Şubat 1994'te Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, Türkiye'nin Bosna–Hersek savaşına müdahale etmemesi gerektiğini açıklamış; Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, ise Türkiye'nin UNPROFOR'da görev yapmak üzere Bosna–Hersek'e on bin kişilik bir Türk birliği göndermeye hazır olduğunu BM Genel Sekreteri'ne bildirdiğini açıklamıştır.⁵²⁶

Sırp Dışişleri Bakan Yardımcısının Türkiye ile diyalogun devam etmesi ve ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki mesajına karşılık olara Ankara,

⁵²³ **Milliyet Gazetesi**, 10 Şubat 1994

⁵²⁴ **Hürriyet Gazetesi**, 13 Şubat 1994

⁵²⁵ Taha Akyol, “*Bosna ve Türkiye*”, **Milliyet Gazetesi**, 22 Şubat 1994

⁵²⁶ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.55

Boşnakların lehine bir gelişme olmadan Sırp ile ilgili görüşmelerin başlamayacağı kararını almıştır.⁵²⁷

23 Şubat 1994'te, Boşnaklar ile Hırvatlar arasında BM'nin girişimleriyle ateşkes imzalanmasında ve antlaşmayı takiben 18 Mart 1994 tarihinde, federasyon antlaşması imzalanmasında⁵²⁸ Türkiye'nin önemli çabaları vardır. Türkiye öteden beri Bosna-Hersek'in dağılmaması ve Sırp hâkimiyeti altına girmemesi amacını güden ve en azından Hırvatlarla Müslümanların bir araya gelmesinden yana bir siyaset izlemiştir.⁵²⁹

Türkiye, bu antlaşma sürecinde Boşnak ve Hırvatlarla yaptığı görüşmelerle ABD girişimini destekleyerek, anlaşmaya varılmasında arabulucu olarak etkili olmuştur.⁵³⁰ Barış sürecinin devamı konusunda ise Türkiye, Türk askerinin Bosna'daki BM Barış Gücü içinde yer alması gerektiğini ve Türkiye'nin Bosna ile ilgili uluslar arası her toplantıda bulunması gerektiğini vurgulamıştır.⁵³¹

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, resmî bir ziyaret amacıyla bulunduğu Hollânda'da düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin, Bosna sorununun çözümünde etkili olabilecek konumda bulunduğunu belirterek, bölge dışında tutulamayacağını, kalıcı bir barıştan yana olduklarını ifade etmiştir. Türkiye'nin Balkanlarda barış ve istikrar istediğini belirten Çetin, 20 ay önce Ankara'nın Bosna için önerdiği, kuvvet kullanılması önerisinin reddedildiğini hatırlatarak, "Türkiye'nin, asker göndermekle savaşı değil, barışı korumayı" amaçlandığını söylemiştir.⁵³²

Türkiye'nin uzun süredir savunduğu Türk askerinin Bosna'daki BM Barış Gücü içinde yer alması fikri, ancak 23 Mart 1994'te BM Güvenlik Konseyi'nin

⁵²⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Şubat 1994; Ertuğrul Özkök, "Ruslar Girdiyse Biz de Girelim", **Hürriyet Gazetesi**, 23 Şubat 1994

⁵²⁸ **Milliyet Gazetesi**, 24 Şubat 1994

⁵²⁹ Sami Kohen, "Bosna'da Doğal İttifak", **Milliyet Gazetesi**, 25 Şubat 1994

⁵³⁰ Demirel'in TBMM'nin Yasama Yılıni Açış Konuşması 1 Ekim 1996; Ferai Tınç, "ABD'nin Bosna Planı ve Türkiye", **Hürriyet Gazetesi**, 24 Şubat 1994

⁵³¹ Tınç, *a.g.m.*

⁵³² **Ayn Tarihi**, 24 Şubat 1994

aldığı kararlar kesinleşmiştir.⁵³³ 25 Haziran 1994 tarihinde de gerçekleştirilmiştir.⁵³⁴

İstanbul’da düzenlenen ve 10 Nisan 1994’te sona eren uluslar arası Balkan Konferansında da, Bosna–Hersek’te, eşitlik ve siyasî bağımsızlık prensiplerinin korunmasına dayalı bir konfederasyon kurulması hedefi desteklenerek Bosna–Hersek’e uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması çağrısı yapılmıştır.⁵³⁵

1 Temmuzda Bosna–Hersek ve Hırvatistan dışişleri bakanları Ankara’ya gelerek, Temas Grubu’nun barış planı üzerinde görüşmelere başlamışlardır.⁵³⁶

7 Temmuzda 1458 kişilik Türk birliği, UNPROFOR çerçevesinde görev yapmak üzere Orta Bosna’da Boşnak ve Hırvat bölgeleri arasındaki Zenitsa’ya varmıştır.⁵³⁷

15–16 Temmuzda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Bosna–Hersek ve Hırvatistan’ı ziyaret etmiştir. Sırpların, Saraybosna’ya gelmeye kalkarsa uçağının düşürüleceğini bildirmeleri üzerine Demirel Saraybosna’ya gidememiştir.⁵³⁸

17 Temmuzda Brioni’de Aliya İzzetbegoviç ve Franjo Tudjman’la görüşen Süleyman Demirel, iki cumhurbaşkanına Temas Grubu’nun barış planını koşulsuz kabul etmeleri çağrısında bulunmuştur.⁵³⁹

4 Ağustos 1994’te Türkiye’nin başkanlığındaki İKÖ Bosna–Hersek Temas Grubu’nun Cenevre’de yaptığı toplantıda, Batı Temas Grubu’nun kesin tutum benimsememesinin Sırpların cesaretlendirerek UNPROFOR’u hedef almalarında ve Saraybosna havaalanını kente bağlayan “mavi yol”u kapatmalarında etken olduğu kaydedilerek, Bosna–Hersek’e uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması, bu yapılmadığı takdirde, İKÖ üyelerinin “başka BM üyeleriyle birlikte” Bosna–Hersek

⁵³³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Mart 1994

⁵³⁴ **a.g.e.**, 25 Haziran 1994

⁵³⁵ **Türkiye Gazetesi**, 11 Nisan 1994

⁵³⁶ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.62

⁵³⁷ aynı yer

⁵³⁸ **a.g.e.**, s.63

⁵³⁹ aynı yer

hükümetine savunma yardımında bulunabilecekleri belirtilmiştir.⁵⁴⁰

Sırp ambargosunu denetleme konusunda ABD'ye destek siyaseti izleyen Türkiye, 12 Kasım'da Adriyatik Denize bir denizaltı daha göndererek ABD gemileriyle birlikte Sırbistan ve Karadağ'a giden gemilerin denetiminde rol almıştır.⁵⁴¹ 1994 yılının son aylarında ve 1995 yılının ilk yarısında Türkiye'nin Bosna-Hersek siyasetinde durgun bir dönem yaşanmıştır. Bosna-Hersek'e uygulanan ambargonun kaldırılması konusunun uluslar arası platformda fazlasıyla ele alındığı bu dönemde Türkiye, Bosna-Hersek'e halen uygulanmakta olan ambargo konusunda, uluslar arası toplumla birlikte hareket ettiğini tekrarlamıştır. Böyle bir tekrarın arkasında bu dönemde Malezya'nın Bosna'ya yönelik silâh ambargosunu tanımayacağını açıklaması ve Türkiye'den bu konuda destek istemesi etkili olmuştur.⁵⁴²

3 Aralıkta Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Türkiye'nin Bosna-Hersek'e silâh yardımı yaptığını açıklamıştır.⁵⁴³

7 Aralık 1994'te Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın, bir kısım BM barış gücü askerinin Bosna-Hersek'ten çekilmesi durumunda İslâm ülkelerinin UNPROFOR'a asker göndermeye hazır olduğunu açıklamıştır. 13 Aralıkta da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İngiltere ve Fransa'nın UNPROFOR'daki askerlerini geri çekmesi durumunda Türkiye, İran ve Malezya'nın onların yerine asker gönderebileceğini açıklamıştır.⁵⁴⁴

27-28 Şubat 1995 tarihinde Bosna-Hersek ve Hırvatistan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman'la görüşmüştür.⁵⁴⁵

18 Mayıs'ta Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Türkiye arasında Zenitsa'da yeni

⁵⁴⁰ a.g.e., s.64

⁵⁴¹ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 1994; Türkiye Gazetesi, 19 Kasım 1994

⁵⁴² Özge Özgen, "Bosna'ya dolaylı Türk silâh", Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos 1995

⁵⁴³ Soysal-Kut, a.g.e., s.70

⁵⁴⁴ Ayın Tarihi, 8 Aralık 1994, bkz.Soysal-Kut, a.g.e., s.71,

⁵⁴⁵ Ayın Tarihi, 28 Şubat 1995, bkz.Soysal-Kut, a.g.e., s.74

bir danışma toplantısı yapılmıştır.⁵⁴⁶

3 Ağustos 1995'te İstanbul'da düzenlenen "Bosna–Hersek" toplantısına 14 ülke, BM ve AB temsilcileri katılmıştır. 9 Ağustos 1995'te Türkiye ile Bosna–Hersek arasında Askerî İşbirliği Antlaşması Ankara'da imzalanmıştır. Türkiye'nin benzer bir antlaşmayı Hırvatistan ile de yapmayı düşündüğü açıklanmıştır.⁵⁴⁷

Ankara görüşmelerinde; Temas Grubunun Bosna topraklarının yüzde 51'ini Boşnaklar ve Hırvatlara, yüzde 49'unu da Sırlara veren ABD planı hâlâ geçerli sayılmış; ancak planda Bosna haritasındaki son değişikliğin ışığında, bir düzeltme eğilimi güç kazanmıştır. En azından ABD ve Batılıların kendilerini bu plana bağlı hissetmeleri Boşnakların lehine bir olgu olmuştur. Bu tavır, Sırp–Hırvat birliği ve benzeri senaryolara pek rağbet gösterilmediğini ortaya koymuştur.⁵⁴⁸ Türkiye'nin siyaseti de bu doğrultuda olmuştur. Ankara'nın savunduğu temel görüşler ise şöyle özetlenmiştir:⁵⁴⁹

- Bosna'nın toprak bütünlüğü ve bölünmezliği mutlaka korunmalıdır.
- Bosna'daki toplumların hiçbiri başka bir ülkeye ilhak olmamalıdır.
- Bosna–Hersek, federal bir yapıya sahip olmalıdır. Boşnak–Hırvat Federasyonu'na Sırlar da katılmalı, ülke çok ırklı, çok dinli karakterini sürdürebilmelidir.

3 Eylül 1995 Bosna–Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç ve Dışişleri Bakanı Muhammed Şakirbey Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çiller'le görüşmüşlerdir.⁵⁵⁰

BM ve NATO'nun Sırp güçlerine karşı yoğun bir askerî harekât gerçekleştirmesi üzerine önemli bir dönüm noktasına gelen Bosna–Hersek sorunu, Eylül ayında Ankara'da da bir hareketlenmeye neden olmuştur. Savaşan tarafların Cenevre'de antlaşma masasına oturması öncesinde, Bosna–Hersek

⁵⁴⁶ a.g.e., s.77

⁵⁴⁷ a.g.e., s.83–85

⁵⁴⁸ Sami Kohen, "Çözüm Zamanı... Ama Nasıl?", **Milliyet Gazetesi**, 12 Ağustos 1995

⁵⁴⁹ aynı yer

⁵⁵⁰ Soysal–Kut, a.g.e., s.87

Cumhurbaşkanı'nın Ankara ziyareti ve Bosna–Hersek sorununa çözüm bulunması amacıyla yoğun çaba harcayan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısının Ankara'da temaslarda bulunması, Türkiye'yi Bosna–Hersek sorununda etkin konuma getirmiştir.⁵⁵¹ Karşılıklı bilgi alışverişinin gerçekleştiği görüşmelerin sonucunda Sırlara karşı hem askerî hem de siyasî alanda taviz verilmemesi için Bosna–Hersek'le ortak bir siyaset belirlenmiştir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısıyla da ABD barış planı konusunda görüşülmüştür.⁵⁵²

Batı ittifakının Sırlara karşı etkin bir askerî müdahalede bulunmasını her zaman isteyen Türkiye, harekâtın hedeflerine ulaşmaya kadar sürdürülmesi üzerinde durmuştur.⁵⁵³ Sırların bazı şartları yerine getirmeye zorlanması gerektiğini vurgulayan Ankara, Sırların Saraybosna çevresindeki ağır silâhlarını geri çekmesinin, kente giden hava ve karayollarını açılmasının, yani fiilen ablukanın sona erdirilmesinin gerekliliğini belirtmiştir.⁵⁵⁴ Sırların askerî alanda sıkıştırılmasından sonra Boşnakların fırsattan yararlanıp saldırıya geçmesinden endişe duyan bazı Batılı ülkeler bu konuda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Saraybosna etrafındaki silâhların geri çekilmesi başta olmak üzere, NATO koşullarının yerine getirilmesi ve ateşkes halinin devamı sırasında Türkiye'nin Boşnakları bir saldırıya geçmemeye teşvik etmesi yönünde bir garantör rolünü üstlenmesi söz konusu olmuştur.⁵⁵⁵

Ankara'daki ikili ve üçlü görüşmelerde ele alınan konulardan birisi de, ABD planında yer alan Bosna–Hersek Federasyonunun isterse Hırvatistan'la bir konfederasyon kurabilmesi ve Sırp kesimin de arzu ederse Sırbistan'la konfederasyon kurabilmesiydi. Gerek Ankara, gerekse Boşnak önderler böyle bir barış taslağının Bosna–Hersek Cumhuriyetinin sonu olacağını ileri sürmüşlerdir.⁵⁵⁶

Bosna–Hersek'in bütünlüğünün yanında Ankara görüşmelerinde sağlanan iki önemli gelişme daha olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi barış sağlandıktan sonra

⁵⁵¹ Kunter Öymen, “Barışa Ankara Damgası”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Eylül 1995

⁵⁵² aynı yer

⁵⁵³ Sami Kohen, “Türkiye'nin Bosna İçinde Yeni Rolü”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Eylül 1995

⁵⁵⁴ aynı yer

⁵⁵⁵ aynı yer

⁵⁵⁶ Sami Kohen, “Bosna Sürecinde Türkiye'de Var”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Eylül 1995

barışın korunması için garantör olarak Bosna–Hersek’te oluşturulacak uluslar arası kara kuvvetlerine Türk askerlerinin de katılmasıdır. Bosna–Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç’ten gelen bu talebi hem Türkiye hem de ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı Richard Holbrooke kabul etmiştir.⁵⁵⁷

İkinci önemli gelişme, uzun ve çetin geçeceği bilinen barış görüşmeleri sürecinde Türkiye’nin etkin rol sahibi olmasının kararlaştırılmasıdır.⁵⁵⁸

Ayrıca bu görüşmelerde Başbakan Çiller, Bosna–Hersek’te barış sağlandığında Bosna–Hersek’in imarı ve kalkındırılması konusunda uluslar arası Marshall Yardımı şeklinde bir planın oluşturulmasını ve İslâm ülkelerinin oluşturacağı fonun da aynı plana dâhil edilmesini önermiştir.⁵⁵⁹

1995 Eylül ayında Ankara’daki görüşmelerle, Bosna–Hersek’te oluşturulacak uluslar arası kara kuvvetlerine Türk askerlerinin de katılması fikri, Ekim ayında belirginlik kazanmıştır. Bosna–Hersek’te 10 Ekimde yürürlüğe girmesi kararlaştırılan ateşkes ile ardından imzalanacak barış antlaşmasını uygulamaya yönelik NATO komutasında görev yapacak olan, 15’i NATO üyesi olmak üzere, 32 ülkenin askerlerinden oluşacak 60 bin kişilik NATO icra Gücü’nün (IFOR’un) Türk askerlerini de kapsayacağı açıklanmıştır.⁵⁶⁰ ABD Savunma Bakanlığı Türkiye’nin asker sayısını 1000 olarak belirlemiştir.⁵⁶¹ 23 Ekim 1995’te Hırvatistan, Bosna–Hersek ve Türkiye arasında imzalanan diğer bir üçlü antlaşma ile de, mültecilerin evlerine dönüşlerini kolaylaştırmaya yönelik olarak, Bihaç bölgesinde genel güvenliği gözlemleyecek bir polis gücünün kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁶²

Kasım ve Aralık 1995 barışın sağlandığı aylar olmuştur. Bosna–Hersek topraklarında Mart 1992’de başlayan ve yaklaşık 43 ay süren savaş 21 Kasımda Dayton’da parafe edilen ve 14 Aralık 1995’te Paris’te, Bosna–Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç ve Hırvatistan

⁵⁵⁷ Taha Akyol, “Ankara ve Bosna”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Eylül 1995

⁵⁵⁸ aynı yer

⁵⁵⁹ aynı yer

⁵⁶⁰ Yasemin Çongar, “Türkiye de Çok Uluslu Güçte”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Ekim 1995

⁵⁶¹ Yasemin Çongar, “Bosna’ya Barış Yığnağı”, **Milliyet Gazetesi**, 2 Aralık 1995

⁵⁶² Ertekin, *a.g.m.*, s.127

Devlet Başkanı Franco Tudjman tarafından imzalanan antlaşma ile sona ermiştir. Türkiye Dayton Barış Antlaşmasını desteklemiş ve bu antlaşmanın bölge insanına huzur ve refah getireceğini belirtmiştir.

Dayton Barış Antlaşması imzalandığındaki durum başlangıçtaki durumdan çok farklı olmuştur. Bosna–Hersek Cumhuriyeti'nin yok olmasının, topraklarının bölünmesinin, kuvvet kullanımı ile toprak kazanımının, savaş suçlarının, etnik temizlemenin, tecavüzlerin, toplu mezarların meşrulaştırıldığı bu antlaşmayı Boşnaklar için bir barış olarak adlandırmak zordur. Aliya İzzetbegoviç bu konuyu; “Halkıma söyleyeceğim şudur: Bu adil bir barış olmayacaktır. Fakat devam edecek bir savaştan daha adildir. Daha iyi barış elde edilemedi.” şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁶³

18 Ocak 1996'da Türkiye'nin girişimiyle, Ankara'da Bosna–Hersek'e Hukuk Yardım konulu bir konferans toplanmıştır.⁵⁶⁴

22 Ocak 1996'da Saraybosna'da imzalanan bir antlaşmayla Bosna–Hersek ordusunun eğitimini Türkiye'nin üstlenmesi karara bağlanmıştır.⁵⁶⁵

15 Mart 1996'da Ankara'da, Türkiye ve ABD'nin girişimiyle Bosna–Hersek ordusunun eğitim ve donatımı konulu bir konferans düzenlenmiştir. 25 ülkenin katılımıyla toplanan konferansa Rusya davet edildiği halde katılmamış, İran ise davet edilmemiştir. Konferansta, Bosna–Hersek ordusunun askerî gücünün, Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna–Hersek arasında 5:2:2 oranını sağlayacak biçimde artırılması kararlaştırılmıştır. Konferansta bu amaçla ABD 100 milyon dolar, Türkiye 2 milyon dolar yardım vaadinde bulunmuştur.⁵⁶⁶

10 Nisan 1996'da Saraybosna'daki İKÖ Bosna–Hersek Genişletilmiş Temas Grubu Bakanlar Toplantı'na 14 ülke katılmıştır. Bosna–Hersek'in yeniden inşasına yardım konulu konferansta Türkiye 80 milyon dolar ve İran 50 milyon dolar yardım

⁵⁶³ Neziroğlu, **a.g.e.**, s.1

⁵⁶⁴ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.102

⁵⁶⁵ Kut, “*Soğuk Savaş Sonrasında...*”, s.397, bkz.Soyşal–Kut, **a.g.e.**, s.103;

⁵⁶⁶ Soysal–Kut, **a.g.e.**, s.112

vaadinde bulunmuştur.⁵⁶⁷

14 Eylül 1996'da Bosna-Hersek'te seçimler yapılmıştır. AGİT'in düzenlediği, IFOR'un güvenlik önlemleri altında gerçekleşen ve çok sayıda uluslar arası gözlemcinin hazır bulunduğu seçimlere Türkiye 25 gözlemci göndermiştir.⁵⁶⁸

Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yönelik bu ilgisi karşılıksız kalmamıştır. Bosnalılar da birçok konuda Türkiye'yi örnek almaktadırlar.⁵⁶⁹ Bosna-Hersek de NATO ve AB'ye üye olmak istemekte⁵⁷⁰ ve bu konuda Türkiye'den yardım beklemektedir.⁵⁷¹ Türkiye de bu konuda destek sözü vermektedir.⁵⁷² 2000 yılında Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanımaya yönelik karar almış, bu karar iki ülkenin mevcut ilişkilerin zedelenmesine ve Türkiye'de büyük hoşnutsuzluğa neden olmuştur.⁵⁷³

Türkiye, Bosna-Hersek olayları sırasında gösterdiği siyasî destek ve çabalarını insanî yardım alanında da göstermiştir. 1993 yılında Boşnaklara karşı saldırıların artmasıyla göçler de gündeme gelmiştir. Savaşın başında Türkiye'ye az sayıda gelen ve akrabalarının yanına yerleşen göçmenlerin sayısı 1993'te 30.000 kişiyi geçmiştir. 1995 yılına kadar bu sayının 100.000'e ulaştığı tahmin edilmiştir.⁵⁷⁴ Hırvatistan'daki Müslümanlara yönelik saldırıların ardından da göçün boyutu artarak devam etmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek ve Boşnak mülteciler için gemi göndererek Türkiye'ye gelmelerine yardımcı olmuştur. Türk hükümeti Bosna-Hersek'ten gelmiş olan sığınmacıların barınma ve gıda ihtiyaçlarını Balkanlarla ilgili çeşitli derneklerin aracılığı ile karşılamış; Kızılay, vakıflar ve sivil örgütler kanalıyla çeşitli yardım

⁵⁶⁷ Onur Öymen, (1 Haziran 2005 tarihindeki meclis konuşmasından) 106. Birleşim, **T.B.M.M.**

Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 86; Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.116

⁵⁶⁸ Soysal-Kut, **a.g.e.**, s.139

⁵⁶⁹ Mustafa Cerić, ile yapılan mülakat, "*Happy to be Muslims in Europe*"

<http://www.neweuropereview.com/English/english-ceric.cfm>, 1 Mayıs 2006

⁵⁷⁰ Levent Kayapınar; "*Makedonya'daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi*", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 3, Şubat 2004, SAREM, Ankara

⁵⁷¹ "*TBMM Başkanı Arınç, Bosna Hersek Parlamentosu Temsilciler Meclisi Başkanı Dzaferović ile Bir araya Geldi*", TBMM Başkanı'nın Basın Açıklamaları, 28 Nisan 2005

⁵⁷² TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın, Bosna-Hersek'e Gerçekleştirdikleri Resmî Ziyaret Öncesinde Esenboğa Havalimanı'nda Yaptıkları Açıklama, 28 Nisan 2003

⁵⁷³ Amer Kapetanovic, "*Bosna-Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi*", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lüttem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.197

⁵⁷⁴ Kut, "*Turkish Policy...*", s.83

girişimlerinde bulunmuştur.⁵⁷⁵ Göçmenler Türkiye hükümeti tarafından değişik yerlerdeki kamplara yerleştirilmiştir. Genellikle kadınların, yaşlıların ve çocukların bulunduğu bu kamplarda her türlü ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanmıştır.⁵⁷⁶ Türkiye’de toplam 18.000 mülteci barındırmıştır.⁵⁷⁷ Hükümetin yanı sıra sivil toplum örgütleri de göçmenlere yardımcı olmuştur. İstanbul’da bulunan dernekler birçok göçmenin yerleştirilmesinde, gıda ve yiyecek temininde faaliyette bulunmuşlardır.⁵⁷⁸

Kızılay’ın Bosna–Hersek’e yardım amacıyla yapılan çalışmalarda önemli rolü olmuştur. Kızılay’dan alınan bilgilere⁵⁷⁹ göre bu süre içinde Kızılay’ın çalışmaları şu şekilde özetlenebilir :

- 139 Kızılay konteynırı, 24 askerî nakliye uçağı ve 4 gemi ile bölgeye, 53 ayrı seferde 8.400 ton muhtelif gıda, ilaç, tıbbi malzeme, çadır, soba, battaniye ve giyim eşyası yardımı yapılmış olup bu aynı yardımların parasal değeri 16 milyon ABD doları olmuştur.
- Bosna–Hersek hükümetinin belirttiğı banka hesaplarına 10,2 milyon Alman Markı nakit olarak T. C. Ziraat Bankası kanalı ile gönderilmiş ve gönderilen aynı ve nakdi yardımların toplam değeri 23 milyon ABD doları olmuştur.
- Başta Kırklareli olmak üzere yurt içindeki misafirhanelerde barındırılan Boşnaklara 400 bin dolar tutarında aynı yardım yapılmıştır.
- 22 Aralık 1994 tarihinde Bayrampaşa’da faaliyete geçen Bosna–Hersek Dispanserinde bugüne kadar 23 bin kişi ücretsiz olmak üzere 68 bin Boşnak’ın muayeneleri yapılmıştır.
- Açılan kampanyalarda büyük oranda yardım toplanarak, yaklaşık 4 milyon ABD doları ile 200 bin dolarlık gıda Bosna’ya ve Türkiye’de bulunan göçmenlere gönderilmiştir.⁵⁸⁰

Ancak, Türkiye Bosna–Hersek siyasetini, AB’nin ve onun desteklediğı diğer

⁵⁷⁵ Akarslan, **a.g.e.**, s.19

⁵⁷⁶ Reco Çauşeviç, **Bosna: Müslümanlara Son Uyarı**, İstanbul, 1994, s.244–245

⁵⁷⁷ Alkan, **a.g.e.**, s.130–131

⁵⁷⁸ Çauşeviç, **a.g.e.**, s.244

⁵⁷⁹ Ertekin, *a.g.m.*, s.120

⁵⁸⁰ Çauşeviç, **a.g.e.**, s.246

kuruluşların siyasetlerine ve girişimlerine paralel bir şekilde belirleme eğiliminde olduğu için⁵⁸¹ Bosna–Hersek’e yapılan yardımları da aynı şekilde yapma yoluna gitmiştir. Bu nedenle yardımları doğrudan Boşnaklara ulaştırmak yerine Kızılhaç’a teslim etmiştir. 26 Ağustos 1992’de açılan Bosna–Hersek askerî hastanesi her türlü teknik imkânlarla donatılarak, Saraybosna’dan getirilen doktor ve eczacılarla hastaların hizmetine sunulmuştur.⁵⁸² Ayrıca, konuşmalar, demeçler, mitingler, forumlar, seminerler, şarkılar, şiirler, reklâmlar, makaleler, broşürler, kitaplarla halka bilgi verilmeye ve konu canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Savaş sonrası Türkiye Bosna–Hersek ilişkilerine bakıldığında ilişkilerin yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. Kuşkusuz bunda savaşın sona ermesinin payı büyüktür, ama yeniden inşa döneminde de Türkiye’nin ağırlığını devam ettirememesi etkisini göstermiştir.⁵⁸³ Barış antlaşmasından sonra, savaş yüzünden ekonomisi tamamen harap olan Bosna–Hersek’te her alanda iş imkânları mevcut olmuştur. Dünya ülkeleri barışın sürdürülmesinin yanı sıra yatırım konusunda da girişimlerde bulunmuşlardır.

Bosna’da her alanda ön planda olması gereken Türkiye ise iş hayatında yeterince etkin olamamıştır. Bosna–Hersek’te faaliyette bulunan Türk firmalarının ağırlığını küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Sayıları 30’u geçen Türk firmaları arasında taahhüt projeleri ve inşaat malzemeleri alanında faaliyette bulunan büyük şirketlerin yanı sıra, küçük ve orta ölçekli şirketler de faaliyet göstermektedir.⁵⁸⁴

İç savaş sırasında Bosna–Hersek’e her türlü yardımı yapmaya çalışan Türkiye, Bosna–Hersek’te barış dönemi başladığında da destek çabalarına devam etmiştir.⁵⁸⁵ Türkiye’nin 1996 yılında bu ülkeye kredi açması ve daha sonra da açtığı krediyi hibeye dönüştürmesi, İslâm Konferansı Örgütü çerçevesinde kurulan Yardım

⁵⁸¹ Hasan Ünal, *a.g.m.*, s.129

⁵⁸² Çauşeviç, **a.g.e.**, s.246

⁵⁸³ Kapetanovic, *a.g.m.*, s.197

⁵⁸⁴ TİKA, “*Bosna–Hersek’teki Türk Firmaları*”; **Avrasya Dosyası**, Sayı:81–82, Ağustos–Eylül 1997/1 s. 4

⁵⁸⁵ “*Bosna–Hersek’in varlığını sürdürme çabalarına katkıda bulunmaya devam edeceğiz.*” Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in TBMM’nin Yasama Yılıni Açış Konuşması, 1 Ekim 1996

Seferberlik Grubunun (AMG) koordinasyonunu üstlenmesi yapıcı adımlar olmuştur.

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın Bosna–Hersek'te bir ofis kurması ve Bosna'ya yönelen işadamlarına yardım etmesinin yanı sıra, Türkiye Müteahhitler Birliği'nin ofis açması, Bosna'da iş yapacak Türk işadamları açısından olumlu olmuştur.⁵⁸⁶ Ayrıca, Türk İş Konseyi üyelerinin Mayıs 1996'da Saraybosna'yı ziyaretleri sırasında iki Türk şirketi Bosna'nın üçüncü en büyük bankası Central Bank'la, First Turkish–Bosnian Bank isimli ortak bankayı kurmuştur. Bankacılık sektöründe Turkish Ziraat Bank 30 milyon Alman markı ile 9. büyük yabancı yatırımcı olmuştur.⁵⁸⁷ Bankacılığın yanı sıra havacılık, gıda, sanayi, inşaat, otomotiv, deri sanayi gibi alanlarda da Türk ve Bosna firmaları arasında ortak şirket kurmaya veya temsilcilik ilişkilerine yönelik önemli antlaşmalar imzalanmıştır.⁵⁸⁸

Siyasî otoritenin talimatları doğrultusunda ve bu ülkeye karşı izlenen siyaset çerçevesinde, Gümrük Birliği yükümlülüklerimiz kapsamında uyum sağlanacak otonom rejimler arasında, Bosna–Hersek'e tanınacak olan tek taraflı tavizler diğer ülkelerden ayrı olarak öncelikle ele alınmış tavizli rejim 30 Haziran 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁹ Bu antlaşma neticesinde, 2000 yılı ihracatımız 30 milyon, ithalatımız ise 7 milyon ABD doları olarak yer almıştır.⁵⁹⁰

Türkiye ile Bosna–Hersek arasındaki ticari ve kültürel antlaşmalar şu şekildedir:⁵⁹¹

- Vize Muafiyet Anlaşması (1993)
- Dostluk ve işbirliği Anlaşması (2 Şubat 1994),
- Kültür Alanında işbirliği Protokolü (7 Şubat 1994)
- Sağlık Alanında işbirliği Anlaşması (25 Ekim 1994)

⁵⁸⁶ Turan Aydın, *a.g.m.*, s.67

⁵⁸⁷ **Bosna–Hersek Bilgi Broşürü**, TİKA, www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc

⁵⁸⁸ Turan Aydın, *a.g.m.*, s.67

⁵⁸⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr

⁵⁹⁰ **Bosna–Hersek Bilgi Broşürü**

⁵⁹¹ Yeşim Orhan, **Bosna–Hersek Ülke Raporu**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, TİKA Yayını, Ankara, 1999, s.87; **Bosna–Hersek Bilgi Broşürü**

- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (7 Kasım 1995)
- Sivil Havacılık Anlaşması (28 Kasım 1995)
- 20 Milyon Dolarlık Hibe Anlaşması (28 Ağustos 1996)
- Demiryolları İkili İşbirliği Protokolü (27 Mart 1997)
- Hibemizin 19 Eylül 1996 tarihinde nakit olarak ödenen 2.22 milyon dolarlık kısmı dışındaki 17.78 milyon dolarlık bölümünün kullanım esaslarını belirleyen Uygulama Anlaşması (8 Mayıs 1997)
 - Yardım Projelerinin Uygulanmasına Yönelik İşbirliği Protokolü (1 Ekim 1997)
 - Yatırımların Korunması ve Karşılıklı Teşviki Anlaşması (21–22 Ocak 1998)
 - Hibe Uygulama Anlaşması (27 Mayıs 1998)
 - Enerji Konularında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
 - İstatistik Alanında Bosna–Hersek’e Yönelik Teknik Yardım Programı Protokolü
- Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (21 –22 Ocak 1998)

SONUÇ

1991 yılının ortalarında Slovenya ve Hırvatistan'ın arkasından Makedonya ve Bosna–Hersek'in de bağımsızlığını açıklaması ile Türkiye için son derece hassas bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durumda Türkiye, Balkanlarda barış ve istikrardan yana bir strateji oluşturmuştur. Yugoslavya krizini ilgi ile takip eden Türkiye, krizin başından beri barış çözümüne katkıda bulunmak için çaba harcamıştır. Bu amaçla bağımsızlığını ilan eden yeni cumhuriyetleri AB'den farklı olarak aralarında fark gözetmeksizin tanıyarak diplomatik ilişkiler kurmuştur. NATO'ya üye olan ve AB'ye girmeye çalışan Türkiye, Bosna–Hersek'teki insanlık dramını ciddi olarak ele almış, BM ve Avrupa ile birlikte hareket etmeye ve onları yönlendirmeye çalışmıştır.

Makedonya'nın güvenlik kaygılarının üst düzeyde olduğu 1992 yılında Türkiye yardım elini uzatarak Makedonya ile Güvenlik Protokolü imzalamıştır. Türkiye'nin Makedonya'ya siyasî desteği sürmüş ve Türkiye AB'nin Makedonya'yı tanımak için ismini değiştirmesi gerektiği yolundaki kararına tepki göstermiştir. Türkiye uyguladığı Balkan siyaseti doğrultusunda Londra Konferansı sırasında Bosna–Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya arasında diplomatik ilişki kurulmasına dair bir protokol imzalayarak Makedonya ve Bosna–Hersek'in yalnızlıktan kurtulmasına çalışmıştır.

Türkiye–Makedonya ilişkileri Makedonya'nın bağımsızlığını izleyen dönemde siyasî, askerî, iktisadi ve kültürel alanlarda sürekli ve istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Makedonya Yugoslavya bunalımının başlangıcından itibaren Türkiye ile temaslara geçmiş ve destek arayışında bulunmuştur. Türkiye bu arayışı karşılıksız bırakmamış, Makedonya Cumhuriyetini tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve ülkeye ilk büyükelçilik açan devlet unvanını almıştır.

Yunanistan'ın Makedonya'ya karşı sert tutumu, ambargo uygulaması, tüm uluslar arası kuruluşlarda Makedonya'ya karşı durması, Makedonya'yı Türkiye'ye daha fazla yaklaştırmıştır. Bunun yanında Makedonya ve Türkiye arasında imzalanan çeşitli antlaşma ve protokollerle de eğitim, bilim, kültür ve askerî eğitim alanlarında ve özel sektörler arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çabalar uygulanmaya

başlanmıştır. Doğu–Batı Otoyolu Projesi bu bölge için yapılan en değerli çalışma olmuştur. 1995 yılında İki ülke arasında askerî alanda yapılan Teknik ve Savunma İşbirliği Antlaşmaları 1995 sonrası askerî ilişkileri arttırmış, ancak 1995 sonundan itibaren bu ileri düzeydeki ilişkilerde siyasî ve iktisadî açıdan bir duraklama görülmüştür.

Türkiye'nin Bosna–Hersek krizi esnasındaki ilk adımı BM, Güvenlik Konseyi ve AB'nin savaşı durdurmak için Sırlara yaptırım uygulamasını istemek olmuştur. Ancak Batı'nın savaşı durdurmaya yönelik kararlarının gecikmesi sonucunda savaş şiddetini artırmıştır. Bunun üzerine Türkiye askerî müdahaleyi gündeme getirmiştir. NATO ve BM'nin kontrolünde, Sırlara yönelik hava saldırılarının düzenlenmesini ısrarla ve defalarca teklif etmiş ve bu şekilde Sırların durdurulacağını belirtmiştir. Batı dünyası ise bu teklife yanaşmamıştır. BM, AB, NATO bünyesindeki faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye, İslâm ülkeleri içerisinde daha etkin bir siyaset izleyerek İslâm Konferansı Örgütü'nün bir çok defa toplanmasına önderlik etmiş ve bu ülkelerin Bosna–Hersek sorununa dikkatlerini çekmiştir. İKÖ ilk defa Türkiye'nin gayretiyle Filistin konusunun dışına çıkarak toplantı yapmıştır. Bosna–Hersek için Batı üzerinde daha fazla baskı oluşturulması açısından bu görüşmeler ve alınan kararlar olumlu olmuştur. Başlangıçta iç savaşın barışçıl yollarla çözümünde siyasî bir çaba harcayan Türkiye, uluslar arası platformda Bosna–Hersek'in bir sözcüsü ve vekili konumuna gelmiştir. 1992 yılında, Türkiye'nin Avrupa Konseyi ve İslâm Konferansı Örgütü'nün dönem başkanı olması Türkiye'nin etkin olmasında etkili olmuştur. Ancak bütün uğraşlarına rağmen Bosna–Hersek'teki savaşı durdurabilecek somut başarı elde edememiştir.

AB adayı olan Türkiye, Makedonya ve Bosna–Hersek'e yönelik siyasetini güderken Batılı devletler ile mümkün olduğu kadar bir anlaşmazlığa düşmek istememiştir. Bu yüzden siyasetini, Batılı ülkelerin ve onun desteklediği diğer kuruluşların siyasetine ve girişimlerine paralel bir şekilde yürütmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda kaldırılmasını defalarca talep ettiği Bosna–Hersek'e uygulanan ambargonun delinmemesi için ambargonun denetiminde dahi yer almıştır.

Türkiye, olayların patlak vermesiyle birlikte askerî müdahaleyi seçeneğinin

de dâhil olduğu Eylem Planı hazırlamıştır. Ancak Türkiye'nin girişimlerine rağmen BM Güvenlik Konseyi gerekeni yapamamıştır. Dünyayı Sırp saldırılarını önlemeye, bunu yapamayacaklarsa Boşnaklara savunma hakkını verecek silâh ambargosunu kaldırmaya çağırın Türkiye, bu konuda İslâm ülkelerini yanına çekmeye çalışmıştır. İKÖ'yü BM zemininde kullanmaya çalışmıştır. Bu çaba sonucu ambargonun kalkması için BM Genel Kurulu'ndan karar çıkmasına rağmen Güvenlik Konseyi bu karar için de herhangi bir faaliyette bulunmamıştır.

Türkiye, 1994 yılında Boşnaklarla-Hırvatlar arasında BM'nin girişimleriyle ateşkes imzalanmasında arabulucu olarak etkili olmuştur. 1995 yılında NATO'nun Sırp saldırganlığını durdurmaya yönelik sınırlı bir askerî müdahaleye karar vermesiyle hava operasyonu için 18 tane F-16 savaş uçağını uçuşa yasak bölgeleri denetlemek için NATO'nun emrine vermiş müteakiben Bosna'ya Türk askerî göndermiştir.

1995 yılında Ankara, Bosna-Hersek konusunda yoğun çaba harcamıştır. Savaşın tarafların Cenevre'de antlaşma masasına oturmadan önce Türkiye'yi ziyaretleri ve bilgi alışverişinde bulunmaları Türkiye'yi etkin duruma getirmiştir. Görüşmeler sonucunda barış sağlandıktan sonra barışın korunması için garantör olarak Bosna-Hersek'te oluşturulacak olan uluslar arası kara kuvvetine Türk askerlerinin de katılması, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması ve barış görüşmelerinde Türkiye'nin de etkin rol alması kararlaştırılmıştır. Dayton Barış Antlaşması Bosna-Hersek için adil olmamakla birlikte, İzzetbegoviç'in deyimiyle devam edecek bir savaştan daha adil olacağı değerlendirilmiştir. Bosna'da üniter bir Bosna-Hersek devleti kurulamamış ve Sırp lar amaçlarına ulaşmışlardır. AB'nin sınırların güç yoluyla değiştirilemeyeceği prensibi de içi boş bir ifade olarak dosyalarda kaybolmuştur. Boşnaklar üniter devlet yerine federasyon sisteminde yer almışlardır.

Dağılma ve savaş sürecinde Türkiye'nin Bosna-Hersek'e dönük siyaseti değerlendirildiğinde yapılan girişimlerde eksikliklerin olduğu söylenebilir. Olayların hemen başında hadiseleri meydana getiren sebepleri ve bunların muhtemel sonuçlarını öngörememiş olmak belki de en büyük eksikliklerdir. Yugoslavya'nın

dağılacağı anlaşıldığında Türkiye'nin diğer ülkeler gibi davranmak yerine daha etkin bir siyaset güdebileceği değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin barışın ve istikrarın sağlanması için askerî müdahaleyi savunma siyaseti isabetlidir fakat etkili olamamıştır. Türkiye'nin Batı dünyası ile ters düşmemek düşüncesi, yaptığı girişimlerin çok geç sonuç vermesine neden olmuştur. Dolaylı olarak Batılı ülkeler Sırp'ların emellerine ulaşmasına yardımcı olmuşlardır. Türkiye, Batılı ülkelerle birlikte durumu sürüncemeye bırakan böyle bir siyasetin içinde yer alarak, onların bölge konusundaki ilgisiz ve sığ siyasetlerini paylaşan görünüm sergilemiştir. Avrupa ülkeleri için Bosna–Hersek sınırlı menfaatlerinin olduğu, Avrupa ve Akdeniz'in güvenlik açısından başlıca hassas bölgelerinden oldukça uzakta bir bölge olduğu için, kriz büyümediği sürece gerektiği gibi ciddiye alınmamıştır. Bosna–Hersek krizi uluslar arası kuruluşların ve büyük Batılı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda davrandıklarını bir kez daha kanıtlamıştır. Dayatma yöntemi ile kabul edilen Dayton Barış Antlaşması Bosna–Hersek'e sükûnet getirmiştir. Ancak, bu antlaşmanın uzun vadeli olarak Bosna–Hersek'e barış ve demokrasi getirebilmesi için Bosna–Hersek'in Batı ile bütünleşmesi esastır.

Öte yandan, Türkiye'nin, girişimleriyle savaşın durdurulamamış olması, Türkiye'nin Bosna–Hersek konusunda izlediği politikanın yanlışlığını değil, ama Türkiye'nin görece gücünün düzeyini göstermektedir. Türkiye'nin siyaseti doğrudur, ilkelidir fakat Türkiye'nin diplomatik girişimleri, uluslar arası toplumun savaşı sona erdirecek adımları atmasını sağlayamamıştır. Türk girişimlerinin uluslar arası toplumu saldırgan karşı harekete geçirecek yaptırımlardan yoksun olduğu görülmüştür. Uluslar arası girişimlerin Sırp saldırganlığını engelleyici yaptırımlar içermediği gibi, Türkiye'nin siyasî girişimleri de uluslar arası toplumu harekete geçmeye sevk edecek türden yaptırımlarla beslenememiştir. Bosna–Hersek sorunu, uluslar arası ilişkilerde doğru bir politikanın, gerisinde yeterince güç olmadığı takdirde nasıl yetersiz kalabildiğinin güzel bir örneği olmuştur.

Bu aşamada Türkiye'nin de üzerine görevler düştüğü görülmektedir. Coğrafi gerçekler, Balkanlarda Türkiye'nin izleyeceği aktif siyasetle etkinliğini arttırabileceğini göstermektedir. Balkanların Batı Avrupa ile Türkiye arasında bir

köprü işlevi görmesi de kaçınılmazdır. Türkiye'nin 40 yılı aşkın demokrasi deneyimi ve hızlı iktisadî gelişme süreci bölgeye örnek olabilecek niteliktedir. Yalnız Türkiye'nin Bosna–Hersek'te ve Makedonya'da 1995 sonrası böyle bir siyaset yürüttüğünü görmek mümkün olmamıştır. AB'ye girmek için harcanan ilgi ve çabanın bir kısmı Balkanlara yöneltile Türkiye'nin bölgede çok daha etkin olabileceği aşikârdır.

Türkiye'nin, Makedonya ve Bosna–Hersek'e yönelik siyasetinde en fazla sıkıntı çektiği husus, bütünleşik bir Balkan siyaseti çerçevesinde özel şirketlerden derneklere, askerî faaliyetlerden kültürel çalışmalara varıncaya kadar birçok hususun birliktelik ve dayanışma içerisinde faaliyette bulunamamış olmasıdır. Klasik yönetim yapısı dışında, tek çatı altından yönetilecek böyle bir siyasetin çok daha etkin olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

ANSİKLOPEDİLER

Collier's Encyclopedia, Cilt: 3

Türk Ansiklopedisi, Cilt: 7

Encyclopedia Americana

KİTAPLAR

AKARSLAN, Mediha; **Bosna Hersek ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993

AKYOL, Taha; **Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979

ALKAN, Necmettin; **Dağılan Yugoslavya Mozağinde Bosna**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995

ANDERSON, M. S.; **The Eastern Question**, Londra, 1966

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789–1914)**, TTK Yayını, Ankara, 2003

_____ ; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996

Atatürkçülük, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1983

AYDIN, Mustafa; ERHAN Çağrı; **Turkish American Relations; Past, Present and Future**, Routledge, London, 2004

AYDIN, Mustafa; **Turkey At The Threshold Of The 21st Century**, Global Encounters And/Vs Regional Alternatives, International Relations Foundation, Ankara, 1998

BABUNA, Aydın; **Bir Ulusun Doğuşu, Geçmişten Günümüze Boşnaklar**, Tarih

Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000

BAĞCI, Hüseyin; **Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991–1993)**, Ankara, 1994

BAHADIR, Gürbüz; **Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler, (1996–1999 Makedonya ve Bosna Hersek)**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002

Balkan Harbinden Günümüze Bakış, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995

Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993

Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar–Türkiye Otoyol Projesi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999

BEREKATLİ, Mustafa; **Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar** (Rumeli Türkleri Vakfı 1. Balkan Toplantısı 10 Mayıs 1997, Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul), Rumeli Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul, 1999

BOBETKO, Janko; **Hırvatistan Eski Genelkurmay Başkanı Gen. Janko Bobetko'nun Harp Akademileri'nde Verdiği Konferans** (4 Aralık 1995), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995

BORA, Tanıl; **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995

_____ ; **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1994

Bosna Hersek Gerçeği, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995

BURG, Steven L.; SHOUP, Paul S.; **The War in Bosnia–Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention**, New York, 1999

CASTELLAN, Georges; **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993

- CRAIG, Edward Gordon; **Europe Since 1815**, New York, 1971
- CRAMPTON, R. J.; **Eastern Europe In The Twentieth Century–And After**,
Routledge, London and New York, 2000
- ÇAUŞEViÇ, Reco; **Bosna: Müslümanlara Son Uyarı**, İstanbul, 1994
- ÇELİK, Yasemin; **Contemporary Turkish Foreign Policy**, Praeger, Londra, 1999
- DAVUTOĞLU, Ahmet; **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**,
Küre Yayınları, İstanbul, 2004
- ELEKDAĞ, Şükrü; **Balkanlardaki Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Olan Etkileri**,
Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın Harp Akademileri'nde Verdiği Konferans
(19 Ocak 2000), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000
- EYİCİL, Ahmet; **Siyasî Tarih**, Gün Yayınları, Ankara, 1991
- FULLER, Graham E.; LESSER, Ian O.; **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin
Yeni Jeopolitik Konumu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- GLENNY, Misha; **The Balkans : Nationalism, War and The Great Powers**,
1804–1999, Penguin Books, New York, 2001
- _____; **The Fall Of Yugoslavia–The Third Balkan War**, Penguin
Books, Londra, 1992
- GÖRGÜLÜ, İsmet; YILMAZ, Veli; ERDİNÇ, Ali; **Bosna–Hersek**, Harp
Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992
- _____; **Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992
- HALE, William; **Turkish Foreign Policy 1774–2000**, Frank Cass, London, 2002
- HALL, Richard C.; **The Balkan Wars 1912–1913, Prelude to the First World
War**, Taylor and Francis Books, Londra, 2000

- HATIPOĞLU, M. Murat; **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997
- IRKLI, Alaedin; ERSOY, Ergin ; **Bosna–Hersek Gerçeği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995
- JELAVICH, Barbara; **Russia’s Balkan Entanglements 1806–1914**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1991
- KANSU, Hüseyin; **Bosna–Hersek, Dünü, Bugünü, Yarını**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1995
- KARADELİ, Cem; **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003
- KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 6, TTK Yayını, Ankara, 1995
- _____ ; **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 7, TTK Yayını, Ankara, 1988
- _____ ; **Osmanlı Tarihi**, Cilt:9, TTK Yayını, 1999
- KAUFMAN, Stuart J.; **Modern Hatreds, The Symbolic Politics Of Ethnic War**, Cornell University Press, London, 2001
- KAYA, Abdülkadir; **Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993
- KENNEDY, Paul; **Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2005
- KISSINGER, Henry; **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2002
- KOCABAŞ, Süleyman; **Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986
- KREMER, Heinz ; **A Chancing Turkey, The Challenge To Europe And The United States**, Brookings Institution Press, Washington DC, 2000

- KURAT, Akdes Nimet; **Rusya Tarihi**, TTK Yayını, Ankara, 1999
- KUYUCUKLU, Nazif; **İktisadî Yardımlaşma Konseyi (Sev-Comecon)**, İstanbul, 1978
- LAMPE, John R.; **Yugoslavia as History**, Cambridge, 1997
- LAMPE, John R.; NELSON, Daniel N.; **East European Security Reconsidered**, The Woodrow Wilson Center Press, Washington, 1993
- LÜTEM, Ömer E.; DEMİRTAŞ COŞKUN, Birgül; **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001
- MAGAS, Branka; ZANIC, Ivo; **The War In Croatia And Bosnia Herzegovina 1991–1995**, Frank Cass, London, 2001
- MAKOVSKY, Alan; SAYARI, Sabri (ed.); **Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy**, The Washington Institute For Near East Policy, Washington, 2000
- MALCOLM, Noel; **Bosna'nın Kısa Tarihi**, Om Tarih, İstanbul, 1999
- MANSEL, Arif Müfid; **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Yayını, Ankara, 1984
- MARTIN, Lenore G.; KERİDİS, Dimitris; **The Future Of Turkish Foreign Policy**, The MIT Press, Massachusetts, 2004
- Marxism, Opportunism and The Balkan Crisis**, Statement of The International Committee of The Fourth International, Labour Publications, Inc., Oakpark, USA, (ML), 1994
- MASTNY, Vojtech; NATION, R.Craig; **Turkey Between East And West**, New Challenges For A Rising Regional Power, West Wiew Press, USA, 1996
- MUJEEP, Khan; **Avrupa'da Yeniden Doğu-Bosnalı Müslümanların Yaşama ve**

Savaşı, Dayanışma Vakfı Yayını, İstanbul, 1996

NEZİROĞLU, İrfan; **Dayton Barış Antlaşması**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996

ORHAN, Yeşim; **Bosna–Hersek Ülke Raporu**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, TİKA Yayını, Ankara, 1999

OSMANÇAVUŞOĞLU, Emel G.; **The Wars of Yugoslav Dissolution and Britan’s Role in Shaping Western Policy**, SAM Yayınları, Ankara, 2000

ÖZCAN, Gencer; KUT, Şule; **En Uzun On Yıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000

ÖZDİL, Ersin; **Bosna–Hersek Krizinde Uluslar Arası Kuruluşlar ve NATO**, İzmir, 1993

ÖZFATURA, Mustafa Necati; **Ah Bosna**, İstanbul, 1993

ÖZKÜRKÇÜ, Gazi; **Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16 Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999

ÖZŞAFAK, Zeki; **Türkiye’nin Balkanlara Yönelik Politikasına İlişkin Esaslar**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001

POPOVSKİ, Toşo; **Makedonskoto Nacionalno Malcinstvo vo Bugariya, Girciya i Albaniya**, Üsküp, 1981

POULTON, Hugh; **Balkanlar; Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993

RAMET, Sabrina Petra; **Balkan Babel, The Disintegration Of Yugoslavia From**

The Death Of Tito to Ethnic War, Westview Press, Boulder, 1996

SAMARY, Catherine; **Parçalanın Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş**, Yazın Yayınevi, İstanbul, 1995

SANDER, Oral; **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1998

_____ ; **Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

SARINAY, Yusuf; SÜN BÜL, Tahir; **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Günce Yayınları, Ankara, 1999

SELVER, Mustafa; **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003

SHAW, Stanford J.; SHAW, Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 2000

SOYSAL, İsmail; **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara, TTK, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, 1999

_____ ; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, 1.Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 2000

_____ ; **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 2.Cilt, TTK Yayını, 2000, Ankara

SOYSAL, İsmail; KUT, Şule; **Dağılan Yugoslavya ve Bosna–Hersek Sorunu: Olaylar–Belgeler 1990–1996**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İSİS Yayıncılık, İstanbul, 1997

SOYSAL, Mümtaz; **Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketleri ve Türkiye'ye Etkileri**, Harp Akademileri'nde Verdiği Konferans (17 Şubat 1993), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993

- STAAR, Richard F.; **The Communist Regimes in Eastern Europe**, Stanford, 1971
- STAVRIANOS, Leften Stavros; **The Balkans Since 1453**, New York, 1965, s. 21,
Robert Lee Wolff, **The Balkans in Our Time**, Harvard University Pres,
Cambridge, 1974
- TAŞAR, Murat; METİN, Burhan; ÜNALTAY, Altay; **Bosna–Hersek ve
Postmodern Ortaçağa Giriş**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996
- TUDOROVA, Maria; **Balkanları Tahayyül Etmek**, İletişim Yayınevi, İstanbul,
2003
- TÜRKEŞ, Mustafa; UZGEL, İlhan; **Türkiye’nin Komşuları**, İmge Kitabevi,
Ankara, 2002
- USLU, Nasuh; **Turkish Foreign Policy In The Post–Cold War Period**, Nova
Science Publishers, New York, 2004
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, 1.Cilt, TTK Yayını, Ankara, 1988
_____ ; **Osmanlı Tarihi**, 2.Cilt, TTK Yayını, Ankara, 1988
- ÜLGER, İrfan Kaya; **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, Seçkin Yayınevi, Ankara,
2003
- ÜNAL, Tahsin; **Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)**, Emel Yayınları, Ankara, 1978
- YILMAZ, Veli; **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998
- WOLFF, Robert Lee; **The Balkans in Our Time**, Harvard University Pres,
Cambridge, 1974

MAKALELER

- AKŞİN, Sina; “*Siyasal Tarih*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul,
1995

AKŞİN, Sina; FIRAT, Melek; “İki Savaş Arasında Balkanlar”, **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993

AKYOL, Kürşat; “Bosna’da Türk–Yunan Zirvesi”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/04/040419_greekturkish.shtml, 26 Nisan 2006

AKYOL, Taha; “Ankara ve Bosna”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Eylül 1995

_____; “Bosna ve Türkiye”, **Milliyet Gazetesi**, 22 Şubat 1994

ALP, İlker; “Balkanlar ve Yugoslavya Olayları”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, Nisan 1992

_____; “Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti”, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. M. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002

ALPMAN, Nazım; “Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov, Milliyet’e Konuştu: Türkiye Gerçek Dost.” **Milliyet Gazetesi**, 17 Şubat 1992

ALTUĞ, Yılmaz; “Makedonya Türkiye İlişkileri” **Türkiye Gazetesi**, 17 Mart 2005

ARMAOĞLU, Fahir; “Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994

_____; “ABD ve Bosna–Hersek”, **Tercüman**, 6 Şubat 1993

AYDIN, Faruk; PEHLİVANLI, Hamit; “Fahir Armaoğlu ile Orta Asya, Balkanlar ve Türkiye Üzerine”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 332, Ankara, 1992

AYDIN, Turan; “Bosna–Hersek’teki Yeniden Yapılanma Çalışmaları ve Türkiye”, **Avrasya Etüdüleri**, Cilt: 3, Sayı: 2, Yaz 1996

BALCI, Ergun; “Balkanlar Yeni Patlamalara Gebe”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1994

- BANAC, Ivo; “*Bosnian Muslims, From religious Community to Socialist Nationhood and Post Communist Statehood, 1918–1992*”, **The Muslims of Bosnia–Herzegovina**, ed. Mark Pinson, Harvard, 1996
- BEYDİLLİ, Kemal; “*Küçük Kaynarcadan Yıkılışa*”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt: 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 1999
- BISHKU, Michael B.; “*In Search of Political and Economic Security: Turkey and the Balkans through the Cold War Era*”, **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Sonbahar 2000
- “*Bosna–Hersek Konusunda Özel Bildiri*”, **NATO Dergisi**, Sayı: 3, Temmuz–Ağustos 1997
- BROWN, J. F.; “*Türkiye: Balkanlar’a Dönüş mü?*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 36, Eylül–Ekim 1995, s.46;
- BRUNNER, Georg, “*Minority Problems and Policies in East–Central Europe*” **East European Security Reconsidered**, ed. John R. Lampe, Daniel N. Nelson, s.145–154
- CERİC, Mustafa; “*Happy to be Muslims in Europe*”
<http://www.neweuropereview.com/English/english-ceric.cfm>, 1 Mayıs 2006
- CIVIIC, Christopher; “*Slovene and Croat Perspectives*”, **International Perspectives on the Yugoslav Conflict**, ed. A. Danchev ve I. Halverson, Londra, 1996
- ÇALIŞ, Şaban; “*Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s*”, **Turkish Studies**, Vol.2, No.1, İlkbahar 2001, Frank Cass, Londra
- ÇANDAR, Cengiz; “*Türkiye, Bosna–Hersek ve Tarihle Barışmak*”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart–Nisan 1995
- _____; “*Bosna–Hersek ve Kıbrıs*”, **Sabah Gazetesi**, 27 Mart 1993

- ÇAYIRLI, Necati; “*Türkiye–Makedonya İlişkileri ve Batı–Doğu Ulaşım Projesi Üzerine*”, **Yeni Türkiye Gazetesi**, Temmuz–Ağustos 1997
- ÇONGAR, Yasemin; “*Bosna’ya Barış Yığınağı*”, **Milliyet Gazetesi**, 2 Aralık 1995
- _____; “*Türkiye de Çok Uluslu Güçte*”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Ekim 1995
- DODER, Dusko; “*Yugoslavia: New War, Old Hatreds*,” **Foreign Affairs**, Vol.91,(Summer 1993)
- DUMONT, Paul; “*Tanzimat Dönemi(1839–1878)*”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt:2, Adam Yayınları, İstanbul, 1995
- DURHAN, Ö. Seyfi; “*Geleceğini Arayan Ülke: Bosna–Hersek*”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, Nisan 2005
- DYKER, David A.; “*The Degeneration of the Yugoslav Communist Party as a Managing Elite– a Familiar East European Story?*”, **Yugoslavia and After**, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra, 1996
- EKİNCİ, Berhan; “*Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye*”, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna–Hersek Sorunu: Olaylar–Belgeler 1990–1996**, ed. İsmail Soysal, Şule Kut, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İSİS Yayıncılık, İstanbul, 1997
- EMECEN, Feridun M.; “*Birinci Kosova Savaşı’nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi*” **Birinci Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara, 1992
- EMİROĞLU, Hüseyin; “*Bosna–Hersek Savaşı ve Türkiye*”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 386, Ekim 2005
- ERTEKİN, Bülend Aydın; “*Türkiye’nin Bosna–Hersek Siyaseti*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1998

GEORGEON, Gregoire François; “*Son Canlanış (1878–1908)*” **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt:2, Adam Yayınları, İstanbul, 1995

GERAY, Haluk; “*Makedonya Sorunu: Türkiye’den At Kararına Tepki*” **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1992

GÖNLÜBOL, Mehmet; ÜLMAN, A.Haluk; BİLGE, A. Suat; SEZER, Duygu; “*İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası*”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem; “*1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1989

GÜNAY, Baki; “*Kosova Meydanından Kosova Katliamına*”
<http://www.prizrenliler.org/37.htm>

HATIPOĞLU, M. Murat; “*Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti’nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991–2000)*”, **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

_____; “*Yunanistan’ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990–2000)*”, **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

HAYDEN, Robert M.; “*Yugoslavya: Kendi Kaderini Tayin Hakkı mı Etnik Temizlik mi?*”, **NPQ Türkiye**, Nisan 1993

HONDROS, John L.; “*Greece And The German Occupation*”, **The Greek Civil War, 1943–1950**, ed. David H. Close, Routledge Yayınları, Londra, 1993

İLBEĞİ, Hamza; “*Dağılan Yugoslavya – Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci*” **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, der. Bekir Günay, IQ

Yayıncılık, İstanbul, 2005

İNALCIK, Halil; “*Türkiye ve Balkanlar*”, **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993

KALE, Metin; “*Geçmişten Bugüne Makedonya Sorunu*” **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 1992

KAPETANOVIÇ, Amer; “*Bosna–Hersek’in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi*” **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

KARATAY, Osman; “*Orta Çağ’da Makedonya: Bir Siyasî Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü*”, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002

KARATEPE, Şükrü; “*Balkanlar ve Türkiye*”, **Yeni Türkiye**, Y. 1, S. 3, Mart–Nisan, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını, 1995

KARPAT, Kemal; “*Turkish Foreign Policy: Some Introductory Remarks*” **Turkish Foreign Policy: Recent Developments**, Madison Wisconsin University, 1996

KAYAPINAR, Levent; “*Makedonya’daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 3, SAREM, Ankara, Şubat 2004,

KOBINS, Philip; “*Coping with Chaos: Turkey and the Bosnian Crisis*”, **Mediterranean Politics**, Cilt: 1, Londra, 1994

KOÇAOĞLU, Mehmet; “*Bosnalı Müslümanların Acısı*,” **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996

KOÇAK, Cemil; “*Siyasi Tarih(1923–1950)*”,**Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul

- KOHEN, Sami; “*Bosna Sürecinde Türkiye’de Var*”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Eylül 1995
- _____; “*Bosna’da Doğal İttifak*”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Şubat 1994
- _____; “*Çözüm Zamanı... Ama Nasıl?*”, **Milliyet Gazetesi**, 12 Ağustos 1995
- _____; “*Türkiye’nin Bosna İçinde Yeni Rolü*”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Eylül 1995
- _____; “*Makedonya Sorununun İç Yüzü*”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Şubat 1993
- KUT, Şule; “*Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna–Hersek ve Makedonya Politikası:1990–1993*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der yayınları, İstanbul, 1994
- _____; “*Soğuk Savuş Sonrasında Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç**, Ankara, 1999
- _____; “*Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia–Herzegovina*”, **Balkans: A Mirror of International Order**, der. G.Göksu ve K. Saybaşı, İstanbul, 1995
- _____; “*Turkish Policy towards the Balkans*”, **Turkey’s New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy**, ed. Sabri Sayari, The Washington Institute for Near East Policy, Washington, 2000
- _____; “*Türk Dış Politikasında Ege Sorunu*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der yayınları, İstanbul, 1998
- LAZAROV, Lazar; “*Büyük Güçler ve Türkiye’nin Makedonya Devleti’nin Kurulması ve Birleşmesi İle İlgili Olan Girişimler (1944–1960)*”, **İstanbul Üniversitesi Güney–Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, 1982–1998, s.159–171

- LENDVAI, P.; “Flashpoint Balkans”, **The World Today**, Vol. 51, No. 4 (1995)
- MALCOLM, Noel; “Bosnia and the West: A Study In Failure”, **The National Interest**, Spring 1995
- MEYDAN, Seçil Buket; “İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Balkanlardaki Yapılanma ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü.A.İ.İ.T.E., Ankara, 2001
- MUGHİSUDDİN, Oya Akgönenc; “Bosna–Hersek: Güney Slavlar Birliği Dağılırken”, **Silâh Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 334, Ekim 1992
- MUJEZİNOVİC, Mirzet; “Makedonya’da Son Dört Yıl”, **USAK Balkan Araştırmaları Masası**, 9 Mayıs 2005, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=129>, 30 Nisan 2006
- NEBİ, Saadet; “Makedonya–Türkiye Kültür Bakanlar buluşma sonrası: Kültürel İlişkiler”, **Birlik**, 13 Haziran 1998, 9.s.
- ORTAYLI, İlber; “Balkanlar’da Tarihi Miras ve Türkiye’nin İmajı, Balkanlar’ın Etnik ve Kültürel Yapısı İle Bu Yapının Bugünkü Duruma Olan Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16 Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999
- ÖYMEN, Altan; “İş yok, para yok”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Eylül 1996
- _____; “ABD’nin Bosna Kararı”, **Milliyet**, 12 Kasım 1994
- ÖYMEN, Kunter; “Barışa Ankara Damgası”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Eylül 1995
- ÖZCAN, Gencer; “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği”, ed. Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997

ÖZDEMİR, Hikmet; “*Siyasal Tarih 1960–1980*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980, İstanbul, 1995

ÖZGEN, Özge; “*Bosna’ya dolaylı Türk silâhi*”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Ağustos 1995

ÖZGÜR, Nurcan; “*1989 Sonrası Türkiye–Bulgaristan İlişkileri*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Ankara, 1999

ÖZKÖK, Ertuğrul; “*Ruslar Girdiyse Biz de Girelim*”, **Hürriyet Gazetesi**, 23 Şubat 1994

ÖZTÜRK, Osman Metin; “*Türk Dış Politikasında Balkanlar*”, **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem, B. Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

PAZARCI, Emin; “*Makedonya’daki Türkiye*” **Akşam Gazetesi**, 8 Temmuz 1998

PREDRAG, Simic; “*Yugoslavya Krizinin Dinamikleri*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996

RIEDLMAYER, Andras; “*A Brief History of Bosnia–Herzegovina*”, Harvard University, **The Bosnian Manuscript Ingathering Project** Ana Sayfası, <http://www.kakarigi.net/manu/briefhis.htm>, 15 Nisan 2006

SARAÇ, Erdoğan; “*Makedonya*”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart–Nisan 1995
<http://www.bosnadayanisma.org/sayfalar/alt/iskence.htm>

SAVAŞ, Hüseyin; “*Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu–II*”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 25, Mayıs 2001

SAZAK, Derya; “*ABD’nin Bosna–Hersek Planı*”, **Milliyet**, 10 Şubat 1993

_____; “*Balkanlar’da Ateş Bacayı Sararken*”, **Milliyet**, 9 Ocak 1993

SEZER, Duygu Bazoğlu; “*Turkey in the New Security Environment in the Balkan*

and Black Sea Region”, ed.Vojtech Mastny, R.Craig Nation, **Turkey Between East And West**, New Challenges For A Rising Regional Power, West Wiew Press, ABD, 1996

SOYSAL, İsmail; “*Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Tutumu (1969–1992)*”, **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993

ŞAKİRBEY, Muhammed; “*Bosna’ya Barışı Demokrasi Getirecek*”, **The Wall Street Journal**, 13 Mayıs 1996

TAŞHAN, Seyfi; “*1998 Başında Türk Dış Politikasının Görünümü*”, http://www.foreignpolicy.org.tr/turkish/dosyalar/stashan_01_p.htm, 25 Mayıs 2006

TİNÇ, Ferai; “*ABD’nin Bosna Planı ve Türkiye*”, **Hürriyet Gazetesi**, 24 Şubat 1994

TİKA, “*Bosna–Hersek’teki Türk Firmaları*”; **Avrasya Dosyası**, Sayı:81–82, Ağustos–Eylül 1997

TUNÇAY, Mete; “*Siyasal Tarih 1908–1923*”, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

TURAN, Ömer; “*Makedonya’da Türkler*”, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. M. Murat Hatipoğlu, ASAM Yayınları, Ankara, 2002

TURNA, Mehmet; “*Makedonya–Türkiye İlişkileri ve Makedonya’nın Geleceğine Bir Bakış*”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 3, Sayı: 3, Sonbahar 1996

TÜRBEDAR, Erhan; “*Balkanlar’da Müslüman Topluluklar ve Türkiye*” **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Balkan Araştırmaları Masası, <http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer /bursateblig.htm>, 25 Nisan 2005

TÜRKEŞ, Mustafa; “*Bosna–Hersek Problemi: 26–28 Ağustos 1992 Londra Konferansı ve Siyasi Sonuçları*”, **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya**

Armağan, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıldız Matbaası, Ankara, 1995

UGLANİN, Süleyman; “*Sancak ve Sancak’taki Siyasi Mücadele*”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart–Nisan 1995

ULUENGİN, Hadi: “*Makedonya, Yunanistan ve Türkiye*” **Hürriyet Gazetesi**, 7 Ocak 1992

UZGEL, İlhan; “*Bağlantısızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya’da Milliyetçilik ve Dış Politika*”, **Türkiye’nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002

ÜNAL, Hasan; “*Bosnia II: a Turkish Critique*”, **The World Today**, Vol.51, No.7, Temmuz 1995

VASIÇ, Milos; “*The Yugoslav Army and the Post–Yugoslav Armies*”, **Yugoslavia and After**, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra, 1996

YENİGÜN, Cüneyt, HACIOĞLU, Ümit; “*Bosna – Hersek: Etnik Savaş, Eksik Antlaşma*” **Dünya Çatışma Bölgeleri**, der.Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004

YILMAZ, Tahir Mert; “*The Disintegration Of Yugoslavia And Its Implications On Balkan Security*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü.S.B.E., Ankara, 2003

YURTSEVER, Ali Haydar; “*Makedonya’da İşgal Korkusu: Makedonya’nın Umudu Türkiye*” **Milliyet Gazetesi**, 23 Ocak 1992

YURDUSEV, Esin; “*1945–1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Ankara, 1999

GAZETELER

- Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mart 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Haziran 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Kasım 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Kasım 1993
- Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Şubat 1994
- Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1994
- Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Mart 1994
- Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1994
- Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Kasım 1994
- Financial Times**, 7 Ağustos 1992
- Günaydın Gazetesi**, 17 Ocak 1992
- Hürriyet Gazetesi**, 13 Şubat 1994
- Hürriyet Gazetesi**, 10 Nisan 1999
- International Herald Tribune**, 7 Ağustos 1992
- International Herald Tribune**, 9 Ocak 1993
- International Herald Tribune**, 10 Ocak 1993
- L'Express**, 5 Şubat 1993

- Milliyet Gazetesi**, 22 Ocak 1992
- Milliyet Gazetesi**, 24 Ocak 1992
- Milliyet Gazetesi**, 28 Ağustos 1992
- Milliyet Gazetesi**, 4 Eylül 1992
- Milliyet Gazetesi**, 11 Şubat 1993
- Milliyet Gazetesi**, 23 Haziran 1993
- Milliyet Gazetesi**, 9 Ocak 1994
- Milliyet Gazetesi**, 10 Şubat 1994
- Milliyet Gazetesi**, 24 Şubat 1994
- Milliyet Gazetesi**, 3 Şubat 1994
- Newsweek**, 17 Ağustos 1992
- Posta Gazetesi**, 5 Nisan 1999
- Sabah Gazetesi**, 10 Şubat 1992
- Sabah Gazetesi**, 2 Şubat 1994;
- The Economist** 23 Ocak 1993
- The Guardian**, 10 Ağustos 1992
- The Guardian**, 19 Aralık 1992
- Türkiye Gazetesi**, 17 Kasım 1991
- Türkiye Gazetesi**, 19 Aralık 1991

Türkiye Gazetesi, 11 Nisan 1994

Türkiye Gazetesi, 19 Kasım 1994

DERGİLER

Jane's Defense Weekly, Sayı:14, 7 Ekim 1998

Yeni Batı Trakya Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 19

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 9, Yasama Yılı: 1

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 9, Yasama Yılı: 1

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 31, Yasama Yılı: 1

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 53, Yasama Yılı: 2

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 86, Yasama Yılı: 2

BASIN AÇIKLAMALARI

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in TBMM'nin Yasama Yılına Açış Konuşması, 1 Ekim 1996

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in TBMM'nin Yasama Yılına Açış Konuşması, 1 Ekim 1998

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 25 Aralık 1999 tarihinde Çankaya Köşkü'nde düzenlediği *"2000'e Girerken Türkiye, 1999 Yılı'nın Gelişmeleri ve 2000 Yılı Hedefleri"* konulu basın toplantısı

TBMM Başkanı'nın Basın Açıklamaları, 28 Nisan 2003

TBMM Başkanı'nın Basın Açıklamaları, 28 Nisan 2005

AYIN TARİHİ

T.C. Başbakanlık Basın–Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü,

4 Mayıs 1980

28 Şubat 1988

9 Eylül 1991

9 Eylül 1991

2 Ocak 1992

23 Ocak 1992

6 Şubat 1992

17 Haziran 1992

18 Haziran 1992

5 Temmuz 1992

27 Ağustos 1992

17 Aralık 1992

18 Aralık 1992

26 Ocak 1993

26 Ocak 1993

9 Şubat 1993

2 Şubat 1994

24 Şubat 1994

2 Mart 1994

8 Eylül 1995

20 Kasım 1995

8 Aralık 1995

20 Aralık 1995

23 Aralık 1995

14 Haziran 1996

İNTERNET ADRESLERİ

Athens News : <http://www.athensnews.gr>

BBC : <http://www.bbc.co.uk>

BelgeNet Belge Arşivi : <http://www.belgenet.com/arsiv.html>

Birleşmiş Milletler : <http://www.un.org.tr>

Birleşmiş Milletler Antlaşmalar : <http://www.un.org.tr/unic.html>

Bosnian Institute : <http://www.bosnia.org.uk>

Central Europe Review : <http://www.ce-review.org>

Central Intelligence Agency : <http://www.cia.gov>

Dış Ticaret Müsteşarlığı : <http://www.dtm.gov.tr>

International Herald Tribune : <http://www.iht.com>

Milliyet Gazetesi : <http://www.milliyet.com.tr>

NATO : <http://www.nato.int>

Serbian Unity Congress : http://www.suc.org/news/flash/archive_e

Stratejik Araştırmalar Merkezi : <http://www.sam.gov.tr>

T.C.Dışışleri Bakanlığı : <http://www.mfa.gov.tr>

TBMM : <http://www.tbmm.gov.tr>

The Guardian : <http://www.guardian.co.uk>

The New York Times : <http://www.nytimes.com>

TİKA : <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/>

<http://www.prizrenliler.org/44.htm>

<http://www.bosniaaftermath.com>